

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

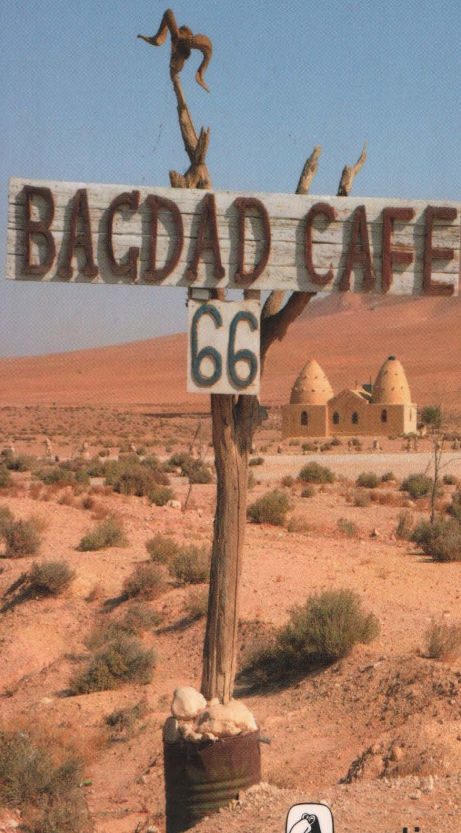
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Engin Geçtan Rastgele Ben

metis

Engin Geçtan

Rastgele Ben

Rastgele Ben, yakın bir dosta anlatır gibi kaleme alınmış bir anlatı. Engin Geçtan hikâyesine ellili yılların ortalarında genç bir hekim olarak gittiği Amerika'dan başlıyor. Yabancı bir memlekette edindiği ilk mesleki deneyimleri aktarırken, bir yandan da bir zamanların Amerikası'nın renkli bir tasvirini yapıyor: seyahatler, farklı ülkelerden meslektaşlar, etnik gruplar, inanç sistemleri, yaşam biçimleri, dönemin sanat ve kültür hayatı... Sonra Türkiye'ye dönüş, ilk klinik deneyimler, muayenehane tecrübesi, akademik hayatın cilveleriyle tanışma, bir psikiyatristin oluşumu sürecindeki sonu olmayan arayışlar...

Dünden bugüne toplumun dinamikleri ve ona eşlik eden psikolojik süreçler konusunda "izlenimlerle" ilerleyen, serbest çağrışımlarla yol alan kitap, yakıcı etkilerini hissettiğimiz güncel konulara da değiniyor: giderek yaygınlaşan depresyon, demokrasi konusundaki algı farklılıkları, kapitalist sistemin bireyden talepleri...

Çocuk merakını, meraklı kedi yanını hiç yitirmeyen Geçtan'dan, yaşam sevinci taşıyan bir yolculuk.

Engin Geçtan

Rastgele Ben

Uzmanlık alanı psikiyatri olan Engin Geçtan 1975-87 yılları arasında meslek dışı okurlar tarafından da ilgiyle karşılanan dört kitap yazdı. Çok sayıda basım yapmış ve yapmakta olan, kendi bilimsel disipliniyle ilgili bu dörtlünün ardından (*İnsan Olmak, Varoluřçu Psikiyatri, Normaldışı Davranışlar* ve *Psikanaliz ve Sonrası*) psikiyatri alanının çerçevesinden çıkma isteği doğrultusunda roman-senaryo çalışmalarına başladı. Ankara ve İstanbul'daki dört üniversitede ėretim yeliėi yaptı ve psikoterapist olarak çalıştı.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Rastgele Ben
Engin Geçtan

© Engin Geçtan, 2014
© Metis Yayınları, 2014

İlk Basım: Ekim 2014

Kapak Fotoğrafı: Bagdad Cafe, Şam-Palmira yolunda
66. kilometre, Kasım 2010 (Fotoğraf: Defne Sökmen)
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-975-342-970-2

Engin Geçtan

Rastgele Ben

metis

METİS YAYINLARI

ENGİN GEÇTAN
BÜTÜN YAPITLARI

•

Edebiyat

DERSAADET'TE DANS, 1996
BİR GÜNLÜK YERİM KALDI İSTER MİSİNİZ? 1997
KIRMIZI KİTAP, (1993) 1999
KIZARMIŞ PALAMUTUN KOKUSU, 2001
TREN, 2004
KURU SU, 2008
MESELA SAAT ONDA, 2012

Edebiyatdışı

PSİKODİNAMİK PSİKİYATRİ VE
NORMALDIŞI DAVRANIŞLAR, 1975
İNSAN OLMAK, 1983
PSİKANALİZ VE SONRASI, 1988
VAROLUŞ VE PSİKİYATRİ, 1990
KİMBİLİR? 1998
HAYAT, 2002
ZAMANE, 2010
RASTGELE BEN, 2014

SEYYAR, Söyleşiler, 2005

İçindekiler

Bir Zamanlar Amerika'da

9

Dipsiz Kuyuda Yolculuk

59

La Turchia più bella

137

Matriks ya da *Apocalypse Now*

155

Bir Zamanlar Amerika'da

HİKÂYEME ELLİLİ YILLARIN AMERİKASI'YLA başlamam gerek. Gençlik yıllarımda beş yılını geçirdiğim bu ülkeyi nasıl karşıt duygularla yaşamış olduğumu anlatmalıyım. Çünkü meslek hayatım, yani burada anlatacağım serüven orada başladı. O zamanlar ikide bir memlekete gidilip gelinmezdi. Uçak yolculuğu pahalıydı, orada okuyan öğrenciler bile yaz tatilinde dönmezlerdi. Memleketteki insanların çoğu ömürlerini, bulundukları kasaba ya da şehirden hiç ayrılmadan sürdürürlerdi. Memleketin en büyük kentinde yaşayanlar için seyahat, şehrin bir başka semtindeki yakınlarına uzunca süreli yatıya gitmekti. Varlıklı Avrupalılar dışında, dünyada seyahat kültürü diye bir olay yoktu. Amerika'daki uzmanlık eğitimimi hastanelerde çalışarak almaktaydım. Bu da yılda on gün ya da iki hafta tatil demekti. Benim gibi keşif tutkununu meraklı bir kedi için, gelmişken Amerika'nın geri kalanını tanıma fırsatı. Nevada çölünde, tek bir kul ya da yerleşim noktasıyla karşılaşmadan ve durmaksızın üç yüz küsur mil araba sürmek zaten o yaşların olayı olabilirdi.

Amerika'da internliğimi yaptığım hastanedeki yerimi bana hazırlayan kişi olan, benden yaşça büyük meslektaşım Sabri Bilsel yıllardır Türkiye'ye gitmemişti. Benim hâlâ orada olduğum yıllardan birinde ailesini özleyip iki haftalığına annesinin ziyaretine gitti. Annesi Aksaray'da tek başına yaşayan ve İstanbul ko-

Döndüğünde ona, yıllardır görmediği memlekette en çok neyi yadırgadığını sordum. Soba ve takunya, dedi. Alaturka helada kullanılan takunyaları kastediyordu. Bu ikisini benim de çoktan unuttuğumu fark ettiğimde şaşırmıştım, geldiğim dünyadan ne kadar çabuk kopmuşum meğer. ABD'nin öyle bir özelliği var. Seni alıp fark ettirmeden kendine mal ediverir. O yıllarda gidenlerin çoğu geri dönmedi. Birileri arkamdan benim asla dönmeyeceğimi düşünmüş, sonradan duydum, oysa dönmesi beklenenler dönmedi.

Temmuz 1956, jet motorlarına henüz birkaç yıl var. Pervaneli bir uçakla İstanbul'dan ayrıldım. Pan American olmalı. Uçağın penceresinden İstanbul'a son bakışımı hatırlıyorum, bu şehre ne kadar bağlanmış olduğumu derinimde hissederek. Sonraki durak Düsseldorf idi. Uçaktan indirildik, uzunca bir aradan sonra tekrar bindirildik. Birazdan anlatacağım nedenlerle telaşa yola çıktığımdan orada mola verileceğini bilmiyordum. Ortaokul yıllarında Karşıyaka'da kitap kiralayan bir dükkândan *Düsseldorf Canavarı* adında bir kitap alıp okumuştum. Bir ortaokul öğrencisi için sürükleyici bir polisiye. Uçağın Düsseldorf'a ineceğini önceden bilmiyordum ve kendimi birden Düsseldorf Canavarı'yla aynı şehirde bulunca heyecanlandığımı hatırlıyorum.

Roman kahramanları onları okuduğunuz anda orada donup kalırlar. Onları unutabilirsiniz ya da canlı kalabilirler, ama artık hep oradadırlar. Düsseldorf Canavarı'nı yıllar sonra hatırlayıp da onun dünyasına girmişçesine heyecanlandığım o an, dünyayı keşfe can atan bir çocuğun, için için düşleyip de gerçekleşmesini hiç beklemediği serüveninin başlamış olduğunu fark ettiğim an oldu. Aslında bu serüvenin, evrenin o güne kadar bana yaptığı, zaman zaman yapmayı sürdüreceği kıyaklardan biri olduğunu ileri yaşlarımda idrak edecektim.

Bir serüvene adım atmakta olduğumu neden ancak yola çıktıktan sonra fark edebildiğim sorusunun cevabı ise ayrı bir hikâye. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden haziranın ilk haftası mezun olmuşum, New York'taki hastanede temmuzun birinde

bekleniyordum. Görünürde yeterli zamanım vardı, ama Amerika'ya ancak temmuz sonunda gidebildim. Durumun hastane tarafından anlayışla karşılanmasında Sabri'nin de payı olmalı, o yıllarda Amerika'daki doktor açığı da bir diğer faktör olabilir. İşlerine geldiğinde öyle esnek olabiliyorlar ki! Eleştirel anlamda söylemedim, keşke bu tür doğaçlamaları biz de becerebilsek. Ama önce, gidişimi serüven olarak nitelememin nedenini açıklamam gerek, sabrınıza sığınarak.

İstanbul Üniversitesi'nden mezun olmama günler kaldığı halde okul bitince ne yapabileceğim hakkında hiçbir fikrim olmadığı gibi, olasılıkları da soruşturup araştırmıyordum. Neden öyle olduğumu bugün de anlayabilmiş değilim. O dönemde yeni mezun bir doktor için seçeneklerin parlak olmamasını yadsıma mıydı? Yoksa olayları geldikçe yaşamaya yatkın yanımdı mı? Hal böyleyken aileden birileri bir başka koldan akrabalarının ABD'deki oğluyla temas kurup bana yer hazırlıyorlar, ben yine heyecanlanmıyorum, sevinemiyorum bile. Gidebilmem için yapmam gereken o kadar çok şey var ki, zaman kıt, duyguya yer yok.

Mezun olduğum günün akşamını hatırlamıyorum, birkaç arkadaşın zoruyla çıkıp amaçsızca dolaştıktı gibi çok puslu bir anı. Yıllar sonra bir araya geldiğim hukuk mezunu arkadaşım Numan birden o geceden söz ediyor. Bir grup arkadaş o gece Hilton Oteli'nin roof'una gitmişiz. Hilton o zamanlar yeniydi ve şehrin en "in" yeri idi. Bu arada hatırlatmalıyım: O yıllarda öğrenci bütçe siyle öyle bir yere gidip tek bir içkiyle vakit geçirebilirdiniz. Numan'a yanlış hatırlıyor olabileceğini söylüyorum. İtiraz ediyor, çünkü oraya ilk kez o gece gitmiş, üstelik o gece onları zamanın ünlü radyo spikeri ve seslendirme sanatçısı Tarık Gürcan'la tanıştırmışım. Yani unutulacak gibi değil, ama ben Tarık Gürcan gibi bir ünlüyü tanıdığımı nasıl olur da hatırlamam, öte yandan sanki öyle bir şey yaşanmış gibi de geliyor. Hani çocukluğunuza dair hikâyeler anlatılır, sonunda siz de onu gerçekten hatırlar gibi olursunuz ya, öyle bir şey. Bellek kaybıyla yaşanan bir mezuniyet gecesi, hâlâ bu zamanın...

O sıralar bazı sınıf arkadaşlarımla da Amerika'ya gitmek için yollar araştırdıklarını fark ediyorum. Oradaki ciddi doktor açığını keşfetmişler. Mezuniyet albümünde karikatürleri benimle birlikte Çok Gezenler Kulübü başlığıyla aynı sayfaya konulan kızlı erkekli küçük bir grup. Farklı tarihlerle hepimiz tam kadro son gezmemizi Amerika'ya yaptık, en sevdiğim iki arkadaşım ve eşleri orada kaldılar, onları çok özlüyorum. Arkadaşımdan Amerika'daki hastanelere intern olarak gideceğimizi öğreniyorum, hepimiz o kelimeyi ilk defa duyuyoruz. İnternin ne olduğuyla ilgili pek fikrim yok, önemi de yok, yola çıkma hazırlığı yapmam gerek.

Beklenmedik bir anda evren önüne bir mecra çıkarıveriyor, orada akmaya başlıyorsun, nereye gidilecekse oraya. Gidilen yerin bir adı var, ama sonrası bilinmez. Eğer bu durum aylar önceden kendi irademle tasarlanmış olsaydı, gideceğim yerde beni nelerin beklediği hakkında fikir sahibi olsaydım, bu bir proje uygulaması olurdu. Ben ise sadece yola çıkmak üzere olduğumu biliyordum.

Gecikmemin nedeni devletin eziyeti idi. Bir ayı aşkın bir süre Ulus'ta dar bütçeme uygun külüstür bir otelde kalırken bir devlet dairesinden diğerine sürüklenip durdum. En unutamadığım da Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki bazı görevlilerin açık haseti idi. Onlar orada her gün aynı işi yapıp dururken, karşılarındaki piç kurusu, geleceği için Amerika denilen rüya diyarına gidiyordu. Ne haddine!

Ankara'daki savrulmalarım sona erip de trenle İzmir'e doğru yola çıktığımda kompartımda on yedi yaşında bir genç vardı, İzmir takımlarından birinde futbolcu. Yanımda ucuz bir plastik evrak çantası taşıyordum, içinde bir ayı aşkın süren mesaimin ürünü olan belgeler ve ateş rengi öğrenci pasaportumla. Bana o çantayı da Amerika'ya götürüp götürmeyeceğimi sordu. Sonra da "Bu çanta Amerika'ya gidecek," diyerek bir süre çantayı okşadı. Evet, o yıllardaki Amerika algısı böyleydi. Ucuz bir plastik çanta bile Amerika'ya gideceği için tavan yapabiliyordu. Amerika henüz çok uzaktaydı, kendisini nasıl süsleyerse böyle biliniyordu.

Trendeki genç yıllar içinde Fenerbahçe takımının yıldız futbolcularından biri olacaktı.

Dört bakanlıkla muhataptım: Savunma, İçişleri, Milli Eğitim ve Sağlık. Bunların ikisinde evren benden yanaydı. İzmir'den ayrılırken elime mektuplar tutuşturmuşlardı, bazı ağır toplardan bana kolaylık sağlanmasını rica eden, zarflar kapalı olduğundan içindeki ayrıntıları bilmiyordum. Savunma Bakanlığı'nda ziyaretine gittiğim ilk paşa kendisine gönderilen mektubu okur okumaz askerlik teciliyle ilgili işlerim hallediliverdi. Sağlık Bakanlığı'ndan önemli bir zata da mektup vardı ve beni çok iyi karşıladı, ama daha sonra alt düzeydeki görevliler yine yapacaklarını yaptılar.

Bir de İçişleri Bakanlığı'nın hakkımda yapacağı güvenlik soruşturması vardı. Anlatılanlara göre, İçişleri Bakanlığı sabit adresimin bulunduğu yere bir yazı yazıyor, oradaki görevliler sırası geldiğinde o adrese en yakın bakkala o kişiyle ilgili bilgi soruyorlar gibi bir yılan hikâyesi söz konusuydu. En az bir ay sürer deniliyordu. Kaldı ki sabit adresim İzmir olarak görüldüğü halde yıllardır orada yaşamamış, sadece ziyaretlere gitmişim. Baba evimin yakınında bakkal ya da benzeri bir şey de yoktu. Yani bu konuda her şey bana karşıydı, ama evren devreye girdi. Boş bir vaktimde nezaket ziyareti için gittiğim bir akrabamın makamında İçişleri Bakanı ile karşılaştım, her şey bir günde halledildi. İşlemi yapan görevli bu duruma bozulmuştu. Bana pek hoş davranmadı, "Böylesi de hiç olmamıştı" kabilinden laflar ederek.

Yıllar sonra Türkiye'ye döndüğümde çalışma hayatıma Ankara'da başladım. O yıllarda o şehirde taze bir dinamizm vardı. Ve de umut. Ankara'daki ilk yıllarımda, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları'nı her gördüğümde onları, imha edilip yeniden yapılandırılması gereken kurumlar olarak düşündüğüm olmuştu. Bu duygular sonradan kayboldu, şimdilerde imhasını düşlediğim başka şeyler var.

Yeryüzünde yaşam sevincini cezalandırma eğiliminin yaşandığı başka yerler de herhalde vardır, ama en azından onların uygar olma gibi bir iddiaları yok. Kaldı ki kültürümüzde başarının da cezalandırılmak istendiği oluyor. Benim yaşam sevincim yeşere-memişse, senin yaşam sevincin de körelmeli tavrı, psikolojik faşizmin doğrudan bir ifadesi. Maruz kaldığım küçük bürokrat sadizmi günlerinden bu yana, bazı şeylerin her şeye rağmen değiştiğini ve değişmekte olduğunu düşünüyorum. Buyrukların korunağına sığınıp onlara biat eden kitleler tabii ki hâlâ var. Ancak hızla küçülmekte olan dünyamızda farklı yaşam modelleri birbirini etkiler hale geldiğinden, laf dinlemez kitle hareketlerinin sayısı ve yaratıcı gücü de artmaya başladı. Bana iyi geliyor.

Büyük resmin içinde değerlendirebildiğimizde, karşımıza baskıcı figürler olarak çıkan kişilerin ya da grupların aslında dev bir üst-sistemin taşeronları olduğu fark edilebiliyor. İnsanın hem yaratıcısı hem kurbanı olduğu devasa sistemden söz ediyorum. İnsanın doğadan koparak ona üstün olma kibrine kapılması sonucu, evren de ona böyle bir cezayı münasip görmüş, kelimenin tam anlamıyla müstahak. Üstelik, mafyöz bir süperoluşum olan kapitalizmi bu sisteme katıp insanlığın başına musallat etmişse, bu ancak evrenin ilahi adaleti olarak değerlendirilebilir. Uzak olmayan geçmişte, o sıralar yeni çıkan bir kitabımla ilgili yapılan röportajda “Benim için sistemle ilişki deliyi idare etmektir” diye bir ifade kullanmıştım. İlk bakışta bu, kaçak oynama gibi görünebilir, ama birey olarak bu koca sistemi karşımıza alarak onunla baş edebileceğimizi düşünmüyorum. Böyle bir durum, yeni modeller yaratabilme yolunda bize, ne alan ne de güç bırakır. Sadece yakını dururuz.

1956 yılının haziran ve temmuz aylarında Ankara’da yaşadıklarımın bana bir şeyler öğretmiş olduğunu sonraları fark edecektim. O günlere kadar yeryüzünde başkalarını ezme fırsatı kolayan türde varlıkların olduğundan habersizdim. Geldiğim

yerde bunlardan yoktu, var idiyse de ben karşılaşmamış ya da fark etmemiştim. Bu zevat arasından kimse kişi olarak bende iz bırakmadı, onları bütünüyle, zarar verme potansiyeli olan bir kit- le olarak algılamışım. Yirmi üç yaşında, devletle, daha doğrusu onun şahsında üst-sistemle tanışmışım.

Bu deneyim bana, çaresizlik ve ezikliğin birbirinden farklı duygular olduğunu da göstermiş. Düşman bir dünyada kendini çaresiz hissetmek zorlayıcı bir durum, eziklik ise insanın kendin- den kaynaklanır. Kendine karşı ezik değilsen, kendini çaresiz his- settiğin durumlarda bile seni ezemiyorlar.

Bazı insanlarda, çocuk varoluşu boyutunun, nasıl olup da sis- temin istilasına direnen tek özgün benlik parçası olarak kalabil- diği sorusunun cevabını bilmiyorum. Ama böyle insanların var olduğunu kendimden biliyorum. Birden fazla “ben”imiz oldu- ğundan, çocuk varoluşu hayatın akışı içinde zaman zaman ortaya çıkıyor. Ancak, sistemin egemen olduğu zamanlarda bile o yine hep orada, silinmiyor. Çocuk varoluşu, çocuksu davranışlarda bulunmak anlamına gelmez ya da son zamanlarda sık kullanılan “içimizdeki çocuk” klişelerinden farklı bir olgudur. Toplumun çocuksu bulduğu davranışları içermez. Aksine, sistemin etkisin- deki insan, üzerindeki baskıya tepki olarak çocuksu davranışlar gösterebilir. Sistem baskısının yarattığı gerginlik sonucu şımarık davranışlar sergilenebildiği halde, çocuk varoluşu sadece hayata karşı şımarır, onun oyun alanı hayatın kendisidir. Bu, doğanın in- sana başlangıçta tanıtmış olduğu, ama sistem tarafından şekillen- dirilmiş insana yasaklanmış bir alandır.

Çocuk varoluşu, sistemin tasarısı olan dünyada, özellikle iliş- kiler konusunda zaman zaman zorluklar yaşar. İlişkilere açık ve savunmasız yaklaşır. Dolayısıyla performanslar, ritüeller, ikiyeüz- lülükler ya da insanları ne işe yarayacağına göre değerlendiren davranışlar karşısında bocalar. İnsanlar onunla nasıl ilişki kura- cıklarını bilemediklerinde, kendisini ayrıksı hissedebilir, nede- nini anlayamaz. Buna karşılık, sahip olduğu farklı hasletler onu, hayatını zenginleştirir ve açık tutar. Onun için ilişki sosyal ayin-

lerle sınırlı yaşantılar topluluğu değildir, gezegendeki her tür şeyi ve herhangi bir durum ve yaşantıyı kapsar. Sistem insanı, düz çizgi üzerinde yinelenen ritüelleri yineleyip giderken, çocuk varoluşu her yönde hareket edebilir. Dünya sayısız ilişki ve yaşantı modlarıyla sınırsız bir alandır. Dolayısıyla serüven onu herhangi bir yerde bulabilir.

Büyükbabam Türkiye'nin ilk deniz tayyaresi zabitlerinden olduğu için, uçak hikâyeleri ve fotoğraflarıyla büyümüştüm. Annemi çocukken uçurmuş, o da keyifle anlatırdı. Uçağa binmek, hatta uçak kullanmak çocukluk düşümdü. Öğrenciyken İzmir Kültürpark'taki kuleden paraşütle atladığımda, çok kısa bir süre için de olsa havada olmaktan çok haz almıştım. Sonunda gün gelmiş, Amerika yolculuğumun başlangıcında İzmir'den İstanbul'a giderken ömrümde ilk kez uçağa binmişim, apar topar yola çıktığım için keyfini hiç çıkaramadan. Sonraları çok seyahat ettiğim için uçağa sık bindim. Bana sıkıcı gelen bir hal. Aslolan varılacak yer değil, yolun kendisidir, ama uçak yolculuğunda seyredilecek yol bile yoktur, mutlak bir teslimiyet halinde nakledilirsiniz.

Yetişme çağında Türkkuşu sadece Ankara'da olduğundan uçak kullanmanın tadına bakma şansım yoktu, ama orta yaşlarıma geldiğimde bilgisayar için tasarlanmış Flight Simulator programıyla tanıştım. Sonunda, sanal da olsa kokpitteydim. Yıllarca ekranın başında sanal pilotluk yaptım, uçağı düşürseniz de hayatta kalıyor olmanız biraz tadını kaçırır da. Yetmişli yaşlarımdan sonlarına doğru o programın fazla tiryakisi olduğuma karar verip kendime yasaklayana kadar sürdü bu. Geçmişte Saint-Exupéry'nin *Gece Uçuşu* kitabını kaç kez okumuş olduğumu bilmiyorum. Başucu kitabı dedikleri türdendi benim için.

Sanırım iki bin yılıydı ya da iki bin bir, Patagonya'ya gitmiştik. Gitmeden önce orayla ilgili pek bilgim yoktu, televizyonda gördüğüm bir belgesel dışında: Tekdüze bir doğada yapılan bir otobüs yolculuğuydu, etkilenmişim. Meğer gördüklerim bütünü küçük bir parçasıymıştı. Arjantin ve Şili'nin güneyinde adını

daha önce duymadığım sıradışı yerler gezdik. Bir sonra nereye gideceğimizi oraya giderken öğreniyor, önceden bilgi edinmek istemiyordum. Kendimi akışa bırakmıştım. Bir kültür turu olduğu halde bilgi yüklemesi gerektirmeyen yerlerdi, sıradışı bir doğa, insanı sarhoş edercesine. Turistik bir geziyi olabildiğince serüvene dönüştürmeyi kısmen başarmış sayılırım. Bilgi mi yaşantı mı sorusuna vereceğim cevap bazılarınızdan farklı, biliyorum. Müzeleri ya da tapınakları bir bir dolaşımtansa oranın insanları ve yaşantıları arasına karışabilmeyi yeğlerim. Pek çok insan seyahatlerinden hikâyelerle değil bilgiyle döndükleri için mutlu, bana göre ise bir serüveni oluşturan hikâyelerdir bilgi.

Hani o pencereye konan kuşla ilgili hikâyeye vardır: Küçük çocuk penceredeki kuşu büyülenmiş bir halde izlerken, babası yaklaşır ve “Bak o bir kırlangıç,” der. Çocuğun yaşamakta olduklarını bilgiye dönüştürüp yaşantısını katlederek.

Uçak Düsseldorf’tan sonra Londra’ya indi. Bunu önceden biliyordum, geceyi havayolu şirketinin misafiri olarak orada geçireceğimi de. Ailemin uzak görüşlülüğü sayesinde, Fransızca konuşmanın hâlâ şık bir olay sayıldığı o yıllarda İngilizceyi ilkökul yıllarımda almaya başladığım özel dersler sayesinde öğrendim. Sonradan, ortaokul ve lisede Fransızca okudum. İngilizce dersleri zoraki piyano dersi aldırılan çocuklarınkı gibi değildi. Zaten önceden görüşüm sorulmuştu, istemeseydim sürdürmezdim. Sokakta oynayan çocuktum. Haftada iki akşamüzeri arkadaşlarımla oynarken Madam’ı getiren vapurun Alsancak’tan kalktığını gördüğümde, bir yandan oyundan ayrılacağım için biraz canım sıkılsa da içinde heves barındıran bir duygu yaşıyordum. O kadın bana dil öğretmenin ötesinde, merakımı uyandıran bir dünyanın kapılarını açtı. O günlerin ardından İngilizceyi hiç konuşmadığım ve sadece filmlerde duyabildiğim halde, Londra’ya ayak bastığımda İngilizcem vaktiyle neredeyse yine oradaydı, bu önümdeki günler için kolaylık demekti. Erken yaşta öğrenmenin getirisi. Fransızca sistemin yöntemleriyle öğretilmiş olduğu için günümüze ne kadar geldi, onu bile bilmiyorum.

Eskiden ülkeler ve insanlar arasındaki farklılıklar çarpıcıydı, kültürler özgündü, seyahatler sürprizler içerirdi. Nitekim Londra’da götürüldüğüm havalı otelde ertesi sabah kahvaltıya indiğimde beni bir sürpriz bekliyordu. Masada, diğer şeylerin yanı sıra tuzlanmış balık ve kavun vardı. Memlekette kahvaltıda olmayan iki şey. Bir süre baktım kaldım, sonra da onları yedim tabii. 1980’de Berlin’den Kopenhag’a giderken bindiğimiz feribotta sadece karidesten oluşan bir kahvaltı yaptığımızda hissettiğim gibi. Benim gibilere böyle sıradan ayrıntılar çocuk heyecanları verebiliyor. Bu, her yeni şeyin bana heyecan verdiği anlamına gelmiyor tabii.

Gözlemciden çok katılımcı olduğunuz oranda hikâyeniz olur. Londra'da gün boyunca neler yaptığımı hatırlamıyorum. Trafalgar Meydanı ya da Westminster Abbey gibi daha önce resimlerinden tanıdığım yerlere gitmiş olmalıyım. Aklımda kalan ise insan manzaraları. 1960'lardaki işçi sınıfı patlamasına hayli zaman olduğundan, bir film setinde gibiydim. Agatha Christie romanlarından fırlama karakterler arasında dolaştığımı hatırlıyorum. Akşama doğru tekrar yola çıkma zamanı geldi. Havalimanına ulaştığımda saat dokuzdu ve güneş hâlâ batmamıştı. Ufuk çizgisine yaklaşmış olan güneş alıştığımдан büyüktü, etkilendiğimi hatırlıyorum. Memleketten hayli kuzeyde olduğumu hatırlatan bu görüntü belleğimde hâlâ canlı. Sabri'ye iletmem için İstanbul'da verilen büyük bir kutu lokum beni tedirgin ediyordu. Düsseldorf havalimanında biri bana gümrük görevlilerinin lokum kutularından huylandığını söylemişti. Pudraşeker yerine uyuşturucu koyup taşıyorlarmış. Bavulda sıkışacağı için elimde taşıyordum. Pasaport kontrolüne giderken can sıkıcı bir şey oldu ve paketdeki pudra şekeri yere dökülmeye başladı. Ne yapacağımı bilemez halde yürürken karşıma üniformalı bir görevli çıktı. Polis ya da öyle bir şey. "Turkish delight!" deyip kutuyu eline tutuşturdum ve hızla uzaklaştım. Ardımda şaşkın bir yüz bırakarak ve bir başka can sıkıntısının beni beklediğinden habersiz.

Check-in yapmak üzere kontuara geldiğimde asık suratlı İngiliz görevli önceki filmim olmadığınızı Amerika'ya gideme-

yeceğimi söylediğinde şaşırdım ve savaş moduna geçip tartışmaya başladım. Buna kendisinin karar veremeyeceğini, kararın Amerikalılara ait olduğunu söyleyip duruyordum. Babam İzmir'deki Amerikan Konsolosu'nu tanıdığı için vizem iki gün içinde ve benim gıyabımda düzenlenmiş, son gün babamla birlikte almaya gitmiştik. Kimse bize akciğer filminden söz etmemişti. Ben görevliyle tartışırken berrak bir kadın sesi bize katıldı, beni destekleyerek. Elinde ay yıldızlı pasaport vardı, iyi İngilizce konuşuyordu. Sıkı dayanıştık ve sonunda kazandık. Güzel bir genç kadındı, esmer yüzü hâlâ gözümün önünde. Benden altı-yedi yaş büyük, İstanbullu bir Rum, tıp fakültesini Atina'da okumuş bir meslektaş, Amerika'da çalışıyor. İyi ki evren o akşam bana onu yolladı.

New York'ta o zamanlar adı Idlewild olan şimdiki JFK'ye indiğimde güler yüzle karşılandım. Gerçekten de sağlık kontrolü diye bir bölüm vardı, oradaki personel hangi hastanede çalışacağımı sorup benimle şakalaştılar, akciğer filminden söz eden olmadı. Amerika'ya sonradan beş kez daha gittim ve her defasında sıcak karşılandım. Oradan ayrıldıktan on beş yıl sonraki ilk gidişimde otel rezervasyonum yoktu, ama havalimanlarında ve terminalerde bu iş için özel ofisler vardı, genellikle iyi otellere yönlendirirlerdi. Terminalde bu işlere bakan siyahi kadın otelimi ayarladıktan sonra ayrılırken arkamdan "Honey!" diye seslendi "Taksiye sakın iki dolardan fazla verme, en fazla o kadar tutar." Seçtiği otel de tam istediğim gibiydi. 11 Eylül'den sonra Amerika'ya gitmedim. Fiziğim El Kaide'ye pek uymasa da o paranoid ortamda nasıl karşılanırdım bilmiyorum.

Hastanenin önünde taksiden indiğimde karşımdaki binaya bakakaldığımı hatırlıyorum. Çirkin, kasvetli bir yapı, tuğla renginde. Ve sonradan zaman zaman soracağım o soru: "Bu mu Amerika?" İlkokuldayken babam bana Çocuk Ansiklopedisi almıştı. O koca kitapta beni büyüleyen bir fotoğraf vardı, Manhattan'ın güneyini denizden gösteren. Vaktiyle ikiz kulelerin bulunduğu bölge. Üçüncü Dünya Savaşı'ndan önceydi. O zamanlar Amerika'da bir gün dediğim. Bu, o

günlerde gerçekleşmesi düşünülemez bir düştü, ama karşımdaki binanın hiç de düşlenesi bir hali yoktu. Dakka bir, gol bir!

Elimde köhne bavulumla hastane resepsiyonunda kendimi tanıttığımda karşılaştığım ikinci söz “İngilizceniz ne kadar iyi!” oldu. Şaşırdım, ama sonraki günlerde anlamaya başladım. Daha önce de söylemiştim, o sıralar Amerika’da doktor kıtlığı vardı. Nitekim internliğimi yaptığım bu hastanedeki intern ve asistanların çoğunluğu Güney Amerika ve Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden gelmişlerdi. Ayrıca üç Türk, iki Filipinli ve bir de Koreli vardı. Hepsinin İngilizcesi aksanlı ve sınırlıydı. Zamanla, o yıllarda New York’ta konuşulan İngilizcenin de çok kötü olduğunu fark edecektim. Bazı Yahudi, İtalyan ve Porto Rikoluların kendi tarzları vardı. Şimdilerde Türkçemizde olduğu gibi aynı kelimeler içinde dönüp duruluyordu, ama iki cümlede bir *fuck*, *shit* gibi sözcükler asla geçmezdi. O zamanlar çok ayıptı, ama bu kelimeleri orada öğrendim, Madam’dan değil. Gidişimin ertesi sabahı bir ameliyata asiste etmem gerektiğinde dil konusunda çok bocaladım. Onlar beni anladığı halde, benim onların konuştuğu İngilizceyi anlayamama halimin üstesinden gelmek haftalar aldı. Zaten sonunda Madam’ın bana öğrettiği “Queen’s English”ten de kendiliğinden vazgeçtim. Snob demesinler diye olabilir. Çünkü bir bakkalda benden önce alışveriş yapan kızın arkasından konuşmuşlardı. Amerikalı olduğu halde İngiliz gibi konuşuyor diye alay ederek.

Hastaneye katılışımdan birkaç gün sonra sokağa ilk çıkışımdan aklımda kalan bir görüntü var. Hastane civarındaki bir müzik dükkânı. İçeride abartılı makyajıyla tombul bir siyahi kadın müşteri, yüksek sesle çalmakta olan müziğin eşliğinde iri kalçalarını sonuna kadar sallayarak olduğu yerde dans ediyordu. O günlerde memlekette böyle biri ya karakolda ya da hastanede sonlanırdı, bakakaldığımı hatırlıyorum. Zaman içinde orada o gün çalınanın Karayip müziği olduğunu, radyoda sık duyulan Harry Belafonte’nin “Day-O” adlı şarkısı olduğunu öğrenecektim. Müzik tut-

kunu biri olarak başlangıçta kabullenmekte zorlandığım tarzlar da vardı o sıralar. Örneğin reklam panolarında resmini sık gördüğüm jöleli ve kâküllü saçıyla o tipsiz oğlan. Radyolarda “All shook up!” diye bağırıp duruyordu. Müziği gibi görünüşü de alışıldık değildi, zaten şarkıcı olmadan önce kamyon şoförlüğü yaptığı söyleniyordu. O zamanlar memlekette Türk pop müziği diye bir şey yoktu. Sonraları “caz standartları” denilen müziği ya da bazı Hollywood filmlerinin şarkılarını dinledik. Birkaç İtalyan melodisi dışında savaş sonrası Avrupa müziği henüz bize ulaşmamıştı. Tipsiz oğlanın söylediği “All shook up” tarzı müziğe “rock’n roll” deniyormuş, henüz bana uzak bir tür. Sonra bir sabah doğumhane nöbetinde, radyoda tipsiz oğlanın sesi duyuldu. “Love me tender.” Çakılıp kaldım, ardından Elvis Presley’in dinleyici kitlesine katılarak. Hiç Elvis albümü almadım, ama bugün de evde toplama bir CD’de “Love me tender” şarkısı mevcut. Ne ses ama!

Doğumhaneden söz ederken orayla ilgili bir başka anım canlandı. Gece vakti doğumhanede hemşireyle birlikte doğuma hazır bir kadının başındayım, başka doktor yok. Kadın ilk bebeğini doğuracağı için özen gerektiriyor. Birden bağırtılar duyuyorum. Dönüp baktığımda bir sedyenin üzerinde İspanyolca bağırsı çağrışı Porto Rikolu bir kadın. Beşinci bebeği olduğu için bekleyemez. Paniğe kapılıyorum. Bir odadan diğerine koşup kadınlara “Don’t push!” deyip duruyorum. Sonunda ilk doğumunu yapmaya hazır olan kadına odaklanıyorum. Beşinci çocuk nasılsa kendiliğinden de fırlar. Doğumu gerçekleştirdiğim anda yan odadan ikinci bir bebek sesi duyuyorum. Plasentanın çıkmasını beklediğim için oraya gidemiyorum, kaygılıyım. Belki hemşire yardımıyla sorunsuz bir doğum yapılmıştır diye düşünmekten başka seçeneğim yok. Ve mutlu son. Meğer ben bir odadan diğerine koşup kadınlara “İkinma!” deyip dururken hemşire telefona koşup nöbetçi uzman asistan Coliado’ya haber vermiş, o da son sürat yetişmiş. Benim odadan odaya koşuşmam sonradan eğlence konumuz olmuştur.

İlk izin günüm! Manhattan'ın keşfi. Bir yere uzun süre yaşamaya gittiğinizde, oranın görülmesi gereken yerlerini ilk günlerde görün. Sonra zaten oradalar diye gitmiyorsunuz. Birleşmiş Milletler binasına turist grupları sürekli gelir gider. Bir dönem çok yakınında yaşadığım, bir yıl da iki sokak ötesindeki bir hastanede çalıştığım halde o binaya adımımı atmadım. İyi de etmişim. Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı olan önemliler ve daha az önemliler diye çarpık bir hiyerarşi varoldukça orayı saygın bir forum olarak değerlendiremem. Empire State Binası'nın tepesinden Manhattan'ı seyretmenin önceliği vardı tabii, ama asansörün baş döndürücü hızı beni manzaradan daha çok etkiledi. Times Meydanı'ndan Rockefeller Plaza'ya kadar yürüdüğümü hatırlıyorum. Henüz tamamlanmamış duygusu veren azman bir yapı yığını arasında. Hep bir şeyler eksik gibiydi, ama eksiğin tanımı yoktu, çünkü ne görünüşlerinde ne fonksiyonlarında eksiklik vardı. Gördüğüm çoğu şeyde, sahne başka bir yerde de ben kulisten bir türlü çıkamıyorum gibi bir duygu yaşıyordum. İnsanların kılık kıyafeti şaşırtacak kadar zevksiz. Sokakta ve metroda saçlarında bigudilerle dolaşan kadınlar gördüm. Bermuda denilen şekilsiz şortlar giymiş şapşal taşralı kızlarla karşılaşıyordum. Gördükleri her şeye bağırış çağırış hayran. Erkeklerin ucuz kumaştan yapılmış kıyafetleri birbirinin aynısı gibiydi. Koyu renk takım elbise, beyaz gömlek ya da kötü kesimli montlar. Tüketim toplumundan henüz habersizdim. O ucuz kıyafetlerin çabuk eskidiğini, ertesi yıl yenilerinin alındığını bilmiyordum. Memlekette aynı kıyafeti birkaç yıl her gün giydiğimiz zamanlardı.

O gün New York sokaklarında Hollywood filmlerinden çıkma insanlar aramakta olduğumu sonraları fark ettim. Hani günlerdir kızgın çölde olduğu halde saçları kuaförden yeni çıkmış, kirpikleri, dudakları boyalı dolaşan genç kadın benzeri karakterler. Meğer onlar Pasifik sahilinde kamera karşısında meşgulmuşlar, sadece ekranda görünürlermiş. Murray Kempton'un "New York'taki yüz ifadeleri bana, kumar oynayıp kaybetmiş insanları hatırlatır" sözünü ya da sonradan okuduğunda Manhattan'daki bu

ilk günümü hatırlayacaktım.

Ancak aynı gün, sayısız keşiflerin beni beklediği dipsiz bir kuyuyla tanışmakta olduğumu da için için sezmekteymişim. Bugün yaşadığım şehir de keşfedilmesi bitmez bir alan, üstelik nerede başlayıp nerede bittiği bilinemez salkım saçak bir yer. New York'un bugün de nerede başlayıp bittiği bellidir. Keşfetmek için yukarılara tırmanır, derinlere inersiniz. Bu konuda kesinlikle baştan çıkarıcı. İçinde yaşadıkça, dünyada yaşanabilecek tek yer olduğuna inandırır sizi. Brooks Atkinson'un dediği, "New Yorklular yağmurun hiç yağmayacağına inanırlar, hele kendi üzerlerine asla" sözünün bir parçası olacağımı o ilk günümde bilemezdim. Bugün dönüp baktığımda ise Atlantik'in o yakasında devasa bir "yalnız kalpler kulübü". Film versiyonunda Shirley MacLaine ile Robert Mitchum'un oynadığı *Two for the Seesaw* adlı tiyatro oyununa gitmiştim. Bizde de *Salıncakta İki Kişi* adıyla sahnelenmişti. Broadway'de Anne Bancroft ve Dana Andrews oynuyordu. New York'ta yaşayan biri erkek diğeri kadın iki yalnız komşunun hikâyesi. Oyunun bir yerinde kadın bağırmaya başladığında erkek "Bağırma! İnsanlar gelecek," der. Kadın "Kimse gelmez, burası New York!" diye bağırarak karşılık verir. O anda tiyatrodaki New Yorklu seyirciler ayağa kalkıp bu repliği dakikalarca alkışlamışlar, oyun bir süre durmuştu. Hayatımın beş yılını orada geçirmiş olduğuma hiç pişman olmadım, artık orada yaşamadığım için ise hiç pişman değilim.

Manhattan'daki ilk günüm bir macerayla noktalanmalıydı, öyle de oldu. Hem de tam bir avanaklıkla. Akşam olmuştu, hastaneye dönme vakti. Metroya inip 125'inci sokağa giden trene bindim. Bilemediğim şey birden fazla metro hattı olduğu ve benim Bronx 125 yerine Manhattan 125'e giden trene binmiş olmamdı. Nitekim metrodan indiğimde kendimi tanımadığım bir mekânda buldum. Herkes siyahiydi, binalar farklıydı. Harlem'deydim besbelli. Metro istasyonuna dönüp haritaya baktım ve yaptığım hatayı anladım. Yapılması gereken, Times Meydanı'na dönmek ve oradan Bronx'a giden trene binmekti. Onun yerine aklımca kes-

tirme bir seçim yaptım. 125'inci sokağın batısındaydım, doğuya doğru yürürsem sonunda o sokağın Bronx'taki karşılığına ulaşırdım. Gerçi arada bir nehir vardı, ama köprüyü de yürüyerek geçirdim işte. Böyle bir yürüyüş için kaç kilometre katetmem gerektiğini hiç düşünmeden. O dönemde Harlem'in nemenem bir yer olduğunu tabii ki duymuştum, ama çocukların ve meraklı kedilerin gözü pektir.

Sıcak yaz gecesi, siyahi kalabalık evlerinin önündeki merdivenlere oturmuş, kimi hayli sarhoş. Arada bir bana laf atılıyor, dediklerini anlamıyorum, Harlemce söylüyorlar, böylesi belki de daha iyi. Korkmuyorum gibi, ama anlık tedirginlik yaşadığım oluyor. Özellikle üzerime boş bira kutuları atıldığında. Çoğu ayağımın yakınına düşüyor. Azimle yürüyorum ve nihayet hiç bitmeyecekmiş gibi gelen yolun sonunda köprüyü fark ediyorum. Köprü karanlık, üzerinden geçen arabaların farları dışında ışık yok gibi. Kenarındaki dar yaya yolunda benden başka kimse yok. Sonunda hastanenin kapısındaım ve hayatta. Ertesi sabah ne yaptığımı anlattığımda, hastanedeki Türklerden işitmediğim laf kalmadı. O dönemde New York'taki ilk keşif gezisinin gecesinde Harlem'i boydan boya yürüyen bir başka beyaz adam olmuş mudur bilmiyorum.

Hastanedeki odamda uyurken telefonum çaldı. Sesini iyi tanıdığım tecrübeli hemşire önce bana Türkçe "Ha siktir!" deyip sözüne devam etti. Bir hastayla ilgili olarak dahiliye servisine gelmemi istiyordu. Gittim ve gerekenleri birlikte yaptıktan sonra "Telefonda bana Türkçe söylediğin kelimenin anlamını biliyor musun?" diye sordum. Gülümsedi "Biliyorum. Günaydın demek," diye karşılık verdi. Bunu kimden öğrendiğini sormama gerek yoktu, Sabri'den başkası olamazdı. Bir akrabamın akrabası olan Sabri'nin adını duyardım, ama Amerika'ya gidene kadar hiç karşılaşmamıştık. Sıcacık, iyi ve dost bir insandı, muzipti, çapkındı. Çapkınlığı nedeniyle yaşını sakladığından, benden kaç yaş büyük olduğunu hiç öğrenemedim. Çapkınlığı birkaç yıl daha sürdü ve

onca ilişkinin ardından Türkiye'deki kuziniyle evlenip Massachusetts'e yerleşti.

Akşamüzeri ile geceyarısı arasındaki vardiyada telefon operatörü otuzlu yaşlarında güzel bir kadın olan Kitty idi. Beni anons ederken soyadımdaki "ç" sesini çok güzel çatlatır, bu da Sabri'nin çok hoşuna giderdi. Zeki ve canlı bir kadındı, hastanedeki Türklerle iyi dosttu. New York'taki ilk aylarımda Sabri'yi ve beni bir akşam evine davet etti. Mütevazı bir ev ve kelimenin tam hakkını veren kalas bir koca, çocuk yok. Çok az konuşuldu. Bira içildi ve sürekli televizyona bakıldı, sonra da suskun gece bitti. Kitty'nin böylesi yavan bir hayatı olması beni şaşırtmıştı. Sabri'nin de benzer şeyler düşünmüş olduğunu tahmin ediyorum, ama Kitty'yi sevdiğimiz için o geceden hiç söz etmedik.

Cerrahide rotasyon yaptığım aylarda Helen adında harika bir ameliyat hemşiresi vardı. Oğlan çocuğu tavırlı, gri mavi gözlü, kısa saçlı bu genç kadını hepimiz severdik. Aylar sonra bir gün Helen'in hastanedeki işinden ayrılıp sıradışı bir yerde çalışmaya başladığı haberi yayıldı. Travesti şovu yapan bir kulüpte garsonluk yapıyormuş. Travesti gösterisi sadece benim için değil, hastanedeki çoğu kişi için duyulmamış bir şeydi. O yıllarda travesti sözcüğü var mıydı, bilmiyorum. Hastaneden birileri sürekli kulübe gidiyor, gördüklerini anlatıyorlardı. Sonunda gidebilecek zamanı bulduğumda herkes çoktan gitmişti ve orası tek başına gidilecek bir yer değildi. New York'un kuzeyindeki bir şehirden sınıf arkadaşlarım geldi ve onları oraya götürdüm, biraz şok oldular. Helen'in yeni adının Keith olduğunu duymuştum. Garson kıyafetindeydi, beni görünce "*Hi Doc!*" dedi ve servis yaptı, hatır sorma dışında bir şey konuşmadık, ona hangi ismiyle hitap edeceğimi bilemedim. Bir sahne gösterisiydi. Abartılı kıyafetler içinde şarkı söyleyip dans ediyorlardı, kimin kadın kimin erkek olduğunu anlamak zordu. Önceden çok dinlediğimden olsa gerek, bir renk cümbüşünden başka iz bırakmadı.

İnternliğimin sonuna doğru artık psikiyatride karar kılmış, eğitim göreceğim hastaneyi seçmiştim, bir süre sonra yeni gör-

evime başlayacaktım. Yaptığım seçim hastane personeli arasında büyük ilgi görmüştü. Bu konuda en heyecanlananlardan biri de Kitty idi. Nöbetçi olduğum bir gece Kitty beni nöbet odasından aradı ve telefonda konuşmak istediğini söyledi. Sonra da uzun süredir Helen'e ya da yeni adıyla Keith'e âşık olduğunu anlattı. Aşk tek taraflıymış, çünkü Helen hastanenin lüks servisinde akşam vardiyasında görev yapan tombulca hemşireyle uzun süredir birlikteymiş. Çok üzgündü, şaşırdım. Kitty gibi güzel ve zeki bir kadının, ruhsuz bir koca ve karşılıksız bir lezbiyen aşk arasında sıkışıp kalması o zamanki ben için anlaşılır şey değildi. Psikiyatri eğitimin başlamamıştı, insanların farkına varmadan dünyalarını daraltıp onun içinde debelenmeyi seçebildiklerini bilemezdim.

Hastanedeki tecrübeli doktorların bana ilk öğütlerinden biri "Ne yapacağını bilemediğinde hemşireye danış!" olmuştu. Amerikalı hemşirelerin mesleki donanımlarından, disiplinlerinden ve hastalara yaklaşımlarından gerçekten etkilenmiştim. Amerikalı meslektaşlarımla ilgili izlenimim ise biraz farklı. Günümüz hekimini artık giderek hız kazanan bilgi akışını izleme ve uygulama durumunda. O yıllarda ise tıptaki gelişmeler yavaştı ve doktorlar şimdiki gibi baskı altında değildi. Bilgili ve disiplinliyidiler, sorumluluk duyguları güçlüydü, ama hasta ilişkilerinde yüzeyseldiler. Kazanç maneviyatın önündeydi. Kapitalizm tababeti çoktan etkisi altına almıştı. Çok hasta görme, hastaya az zaman ayırma, birden fazla yerde görev yapma durumları, hasta-doktor buluşmalarındaki ilişki boyutunu fakirleştirmişti. Hastayla ilişki zaman gerektirir. Seri imalat tarzı uygulamalarda ayrılan zaman böyle bir ilişkinin yaşanmasına fırsat tanımaz.

Bu tanımlama, ülkemizde de günümüzün büyük kentlerindeki bazı doktorları hatırlatabilir. Ancak, bazı istisnalar dışında, bugün ülkemizdeki doktor-hasta ilişkilerinde yaşanan yetersizliklerin, Amerikan tarzı iğreti ilişkilerden farklı olduğunu düşünüyorum. Memleketin o döneminde, öğrencilik günlerimde ise ego şişmesinin doruğundaki birkaç ünlü profesörün dışında, hekimler genellikle balabanlar ve ordu dışındaki insanlar aydınlar. İğreti sözcü-

ğüne daha sonra yine döneceğim.

Altmışlı yılların sonlarına doğru Amerikan kapitalizmi, bazı fırsatçı avukatların da katkısıyla, doktorların yanı sıra hastaları da etkisi altına alacaktı. Hızlı çalışma temposu bazı tıbbi hatalara neden olmaya başlayınca, hastalar doktorları dava ederek yüklü tazminatlar kazanmaya başladılar. Bunun üzerine kendilerini bu tür davalara karşı sigortalayan doktorlar, sigortacılıkta yeni bir alan yarattılar. Tazminat davaları zamanla hasta-doktor ilişkilerini de aştı. Bir dostunun evinde merdivenden düşen birinin, ev sahibi arkadaşına dava açması gibi olaylarla çığırından çıktı. Parasal çıkar uğruna dostlukların harcandığı durumlar yaşandı. Bu tür hikâyeler uzun süredir duyulmaz oldu, yeni dengeler kurulmuş olmalı.

O dönem Amerika'da sağlık sigortası sistemleri çok güçlüydü. İki kategori vardı: sıradan olan ve kapsamlı olan. Özellikle kapsamlı olanı, hem hasta hem de doktor ve hastane tarafından istismar ediliyordu. İnsanlar sık sık hastaneye yatıyorlardı, sıradan soğuk algınlıklarında bile. O zamanlar memlekette hastaneye yatmak sıradışı bir olaydı ve hastaneye “kaldırılma” olarak ifade edilirdi. Yalnızlar kenti New York'ta ise hastaneye yatmak, hem sağlık personelinin hem yakınardan ilgi görmek demektir. Üstelik ziyaretçiler giyim eşyası gibi bizde pek alışılmamış hediyeler getiriyorlardı.

Bunları anlatırken, Amerika'daki ilk aylarımdan, New York için sıradan sayılabilecek, ama beni çok etkileyen bir görüntü gelip geçti gözümün önünden. Hastanenin polikliniğindeydim. Bana Türkçe küfürle güneydin diyen kızıl saçlı hemşire çömelmiş, karşısında oturan perişan görünümlü bir adamın bacağını temizliyordu. Adamın ayağı ve bacağı binlerce kurtçukla kaplanmıştı. Muhtemelen İrlanda kökenli bir alkolik. Böyle bir şey görmemişim, görebileceğim de söylenmemişti. Memlekette hiçbir insan bu hale gelene kadar kaderine terk edilmezdi. Ve yine o soru: “Amerika bu mu?”

Hastanenin en renkli yeri acil servisiydi. Yirmi dört saat uyumadan durmaksızın çalışılan bir yer. Öyle olmak zorundaydı, burası New York'tu. Neyse ki nöbeti izleyen yirmi dört saat izinli olurdunuz. Orada bir ay çalıştım. Biz internler orada yalnız çalışır, bizi aşan bir durumla karşılaştığımızda ilgili nöbetçi uzmana haber verir, sorumluluğu ona devrederdik. Şimdi örneğini vereceğim durumlarda ise nereye haber vereceğimizi ancak başkaları düşünebilirdi. O yıllarda New York'ta ergenlerden oluşan gençlik çeteleri vardı ve birbirleriyle sık sık çatışmaya girerlerdi. Özellikle Bronx ve Brooklyn'de. Bazılarınız belki *West Side Story*/ *Batı Yakasının Hikâyesi* müzikalinden bunun örneğini hatırlar. Bir gece sabahın ilk saatlerinde acil serviste ortalık karıştı ve bir gençlik çetesi aniden odaya doluştu. Çatışmadan geliyorlardı, kesici aletlerle yaralanmışlardı. Yaralar derin değildi, baş edebilirdim. Elimde iğne iplik yaralıları sırayla dikmeye başlamışken ortalık yeniden karıştı, yumruklar ve darbelerle. Aletler havada uçuşuyor, cam dolaplar gürültüyle devriliyordu. Rakip çete ilk gelenlerin izini sürerek onları bizim acilde kısırmıştı. Beni ve hemşireleri fazlasıyla aşan bir durum. Bazı değerli aletleri arbededen korumaya çalışmaktan başka yapabileceğimiz bir şey yoktu. Koşuşup duruyorduk. Sonra acile birileri daha daldı, bu kez polis. Birisi akıl edip polisi aramış, hastane resepsiyonundan olmalı. New York polisinin bir özelliği idi bu. Bir olay çıktığında akıl almaz bir süratle orada beliriverirlerdi, ama çok da hoyrattılar.

Acil servisteki bir kronik sorun da İspanyolcaydı. O dönemde Porto Riko'dan Amerika'ya yoğun bir göç yaşanmaktaydı, özellikle de New York'a. Denilir ki eğer o göç dalgaları olmasaydı, bu küçük adada o kadar insana yer kalmaz, denize dökülürlerdi. Porto Rikolu ilk kuşak göçmenlerin çoğu hiç İngilizce bilmiyordu ve bu acilde ciddi bir sorundu. O zamanlar Latin kökenli hemşireler de yoktu. Şartlar böyle olunca, farkına varmadan, kulaktan dolma İspanyolca öğrenmeye başlamışım. Sonunda

kendimi, hastanın şikâyetlerini sorma, cevapları anlama ve muayene etmeye yetecek kadar İspanyolca edinmiş buldum.

O dönemde daha çok yoksul ve eğitimsiz Porto Rikolular göç ettiği için diğer gruplar tarafından aşağılanırlardı. Suç oranları siyahilerden çok daha düşüktü, ama Amerika'ya uyum sağlama da açıkça zorlanıyorlardı. Hastanede çalışan çok az sayıda Porto Rikolu vardı, sadece Carmen adında güzel ve dost canlısı genç bir kadını hatırlıyorum. Herhalde onun aracılığıyla bir düğüne, bir kez de yemeklerine gittiğimi hatırlıyorum. Akdeniz mutfağını hatırlatan lezzetli yemekleri vardı. İçgüdüsel sezgileriyle kendilerini kabul edenleri kolay fark edebildiklerinden olsa gerek, bana karşı sıcak ve kucaklayıcıydılar. Ne yazık ki o insanlarla birlikte olacak zamanım yoktu, çalışma şartları ağırdı. Bundan ötürü, New York'taki ilk yılımda hastane dışında yeni bir arkadaş edinemedim. Bir kişi hariç, o da onun sabrı ve çabasıyla.

Yıllar içinde Porto Rikolulara Kübalılar ve Meksikalılar eklendi ve zamanla ortaya Hispanic deyimi çıktı. Ankara'da iken zamanın Meksika sefiri dostumdu. Onun yanında iken hatırlamadığım bir nedenle Hispanic sözcüğünü kullandığımda, bana ters bir bakış atıp "O da ne demek?" demişti. Anlaşılan, onlara göre Hispanic sözcüğü aşağılayıcı nitelikte idi, üzülmüştüm. Güney Amerika'ya gittiğimde o kıtada yaşayanların bölgelerine Latin Amerika denmesinden hoşlanmadıklarını duymuştum. Oranın adı Güney Amerika idi. Günümüz Amerikası'nda Merkezi ve Güney Amerika kökenlilere Latin ya da Latino deniliyor. Artık Latinler ABD'de etkin bir güç haline geldiklerinden, bu sözcüğe itirazı olan var mıdır bilmiyorum. Benim orada yaşadığım yıllarda, Porto Riko kökenli birinin J-Lo lakabıyla bir gösteri sanatları efanesi haline gelebileceği düşünülemezdi. Jennifer Lopez'den söz ediyorum. Bu Amerikalılar gerçekten şanslı. Vaktiyle Kaliforniya'yı Meksika'dan satın aldılar, orada altın çıktı. Alaska'yı Ruslardan satın aldılar orada da petrol bulundu. Günümüzde, yoğun göç sonucu Kaliforniya'nın yeniden bir Meksikalı diyarı haline geldiğinden söz edilmekte, şaka yapılmıyor, belki de ciddi.

Herhalde Akdenizli olmamdan ötürü, Amerika'nın Latin dünyası bana Kuzeylilerinkinden daha renkli gelir. Özellikle de koyu Katolik oldukları halde, bunu aslında hiç vazgeçemedikleri Pagan mitolojisi ve ayinleriyle harmanlamaları. Latin renginin çekiciliğini, ilk kez, aynı hastanede eğitim gördüğümüz Perulu arkadaşım Pedro'nun bizleri götürdüğü o sıradışı dünyada yaşamıştım. Şehrin dışında bir yerd, neresinde olduğunu bilmiyorum. New York eyaleti alabildiğine bir ağaçlık alandır, ama biz o gün bir yan yola sapıp aniden kel bir bölgeyle karşılaşmıştık, ortalık toz duman. Yol asfaltlanmamıştı ya da belki yol da yoktu. Hiçbir trafik kuralına uymayan koca Amerikan arabaları etrafta dolanıp duruyordu. İleride ikişer katlı iki ya da üç ahşap yapı vardı, içlerine girildiğinde her yanda Latin müziği ve dansları. İnsanlar kendilerini ritme bırakmışlar, neşe ve keyif her yerde. Pedro oraya Villa Espana dendiğini söylemişti, ama İspanya ile hiç ilgisi yoktu. Merkezi ve Güney Amerika'nın New York şubesi gibiydi. Etraftaki kurlsızlık ve kendiliğindenlik bana iyi gelmişti, bana memleketi hatırlatarak. Tabii bambaşka bir folklor, farklı bir yaşam biçimi. Sadece seyrettim, ama yaşanan neşenin bana bulaşması yeterince hoştu.

Biraz önce New York polisinin hoyratlığından söz ederken bir başka hastane hikâyesi hatırladım. Ama anlatmadan önce, sorumluluk duygusu yönünden New York polisinin hakkını da teslim etmem gerek. Üç olay hatırlıyorum. Yeni araba edindiğim günlerde şehir dışında lastiğimin patladığı gün, yine şehir dışında yoğun kar yağışında kimsesiz bir kır yolunda kar lastiksiz arabayla bir tepeyi aşmaya çalıştığım gece, diz boyu yağmış kar ve tipi fırtınasında zorlukla evime yürümeye çalıştığım gece. Her üç olayda da polis Hızır gibi yanı başımda belirip yardım önermişti. Yirmili yaşlardaydım, her üç olayda da teşekkür edip başımın çaresine bakmıştım, ama polisin tutumu bana iyi gelmişti. Tabii yıllar öncesinden söz ediyorum, o zamandan bu yana insanlar çok değişti, polisler de değişmiş olabilir.

Hoyrat polis özgeçmişim Amerika'daki soyaydım, ait. Amerika'

daki kalışımı uzatmış ve yaptığım çalışmalara, bir yıllık çocuk ve ergen psikiyatrisi katmıştım. Dönemin ünlü çocuk psikiyatristi Lauretta Bender'in başında olduğu çocuk psikiyatrisi hastanesinde çalışıyordum. Söz konusu olay gecesi nöbetçi idim, geç saatte telefon çaldı, karşımda hastane bağlantılı polis biriminin şefi. Ergen kızlar servisinde isyan çıkmış, biri dokuz aylık hamile olan hemşireler esir alınmış, birkaç kız da hastaneden kaçmıştı. Polis şefi benden hemşireleri kurtarmak için baskın yapma izni istiyordu, beklemesini, geleceğimi söyledim. Oraya ulaştığımda, karşımda gergin ve sabırsız bir polis ekibi vardı. Onlara göre, karşılarında saldırgan bir grup vardı ve esir hemşireleri gerekirse zor kullanarak kurtarmalıydılar. İçeriye gireceğimi söylediğimde hiç hoşlarına gitmedi, ama nöbetçi doktor olarak son söz benimdi. Polis şefi bana "İçeri gir de gününü gör!" kabilinden bir bakışla "At your own risk doc!" demişti, çok iyi hatırlıyorum. Kapıyı açıtırıp içeriye girdim.

Loş koridorda biraz yürüdükten sonra karşıdan birkaç siyahi kız göründü, konuşmaya istekliydiler. Birlikte ana salona doğru yürürken sağ taraftaki çok aydınlık bir odada esir hemşireleri gördüm. Üç kişiydiler, iskemlelere bağlanmış, ağızları bantla kapatılmıştı. Görüntü hem can sıkıcı hem komikti. Kızlar bunu filmlerden öğrenmiş olmalıydılar. Görmemiş gibi yaptım, birlikte salona geçtik. "Bir dokun bin ah işit kâse-i fağfurdan" misali anlatmaya başladılar. Anlattılar, anlattılar. Çoğu sıradan şeylerdi, bazıları önemli, ama genellikle hastane yönetimi ve personeli ile ilgili şikâyetler. Salondaki dert dinleme devam ederken hemşirelerin serbest bırakıldığını fark ettim. Olay kısa sürede tatlıya bağlandı, ama polis bundan hoşlanmamış gibiydi. Avları elinden alınmış avcılar gibi, tek kelime etmeden gittiler.

İnsanlar, genellikle, kendilerini dinleyecek ve anlamaya çalışacak bir otorite figürü ya da kurumu bulma umudunu yitirdiklerinde direnişe geçiyor ya da isyan ediyorlar. Polis, devletin toplum düzenini sağlamakla görevlendirdiği bir kurum. Uzlaşma imkânı olmadığı durumlarda, üst otorite/otorite kullanma yet-

kisi vermiştir. Polisin görevi caydırıcılıkla sınırlıdır ve cezalandırıcı güç yetkisi yoktur. Ne var ki, Amerikan halkının ateşli silahlarla yakın bir ilişkisi var, yasalar da buna imkân tanıyor. Son yıllarda okul katliamları gibi grup ölümleriyle sonuçlanan tatsız olaylar yaşamaktalar, yine de silahlardan vazgeçmeye niyetleri yok. Halk silahlarla bu kadar sıkı fıkı olunca, polisin de öyle olacağı zaten beklenen bir şey. Nitekim, o ülkede, polisin silah kullanmadan halledebileceği bazı durumların can kaybıyla sonlanmasına zaman zaman rastlanıyor. Hastane yönetimine isyan eden kızlar ciddi ruhsal sorunları olduğu için oradaydılar. Polis onlarla konuşmayı denemiş olsaydı, belki de bir hastane yetkilisiyle görüşmek istediklerini zaten söyleyeceklerdi. Konuşmayı reddetmiş olsalardı bile, polis sadece esir hemşireleri değil, ne yaptığını bilemez halde olan bu kızları da korumakla yükümlüydü. En azından bana göre öyle. Polise göre kızlar, kızlara göre de polis düşman olarak algılanınca, yetki hastane sorumlusu doktorda olmasaydı o gece orada neler olurdu bilmiyorum.

Bunları size anlattığım günlerden bir süre önce Edward Snowden adında bir CIA analisti tüm Amerikan halkının telefon konuşmalarının devlet tarafından kayıt altına alınıp arşivlendiğini, ülke dışına kaçtıktan sonra ifşa etmişti. Snowden'ın ortaya çıkardığı sır, Amerikan halkına büyük bir şok yaşatmış, Obama da yüzünde suçlu çocuk ifadesiyle kem küm ederek, bu bilginin doğru olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı. Birkaç küçük gösterinin ardından halk, Big Brother'ın bireyin anayasal haklarına karşı işlediği bu suçu her zamanki gibi kabullenip sustu. Böyle şeyler olduğunda insanlar pankart açıp dolaşarak ve birkaç protesto haykırışıyla içlerini dökerler, ama sistem her zaman bildiğini okur. Buna da bireyin ifade özgürlüğü denir.

Amerika'da devlet medyayı doğrudan denetler, bunu halkın çoğunluğu bilmez ya da bilmezden gelmeyi yeğler. Hollywood da sistemin denetimindedir, ben oradayken de öyleydi, öncesinde de. Bu da çoğu insan tarafından bilinir. Üstelik sistem sinema endüstrisini akıllara kullandı. Bazı filmlerde Amerikan devleti-

nin gücü yüceltilirken, kiminde yönetim yapısı açıkça eleştirilir. Böylece sistem zaten kendini eleştirebiliyor inancı yerleştirilerek, halk açık bir toplum olduklarına inandırılır. Orada yaşarken çocuk bakışım sayesinde Amerika'yı hayli çıplak görebilmişim, ama aynı safiyet Amerika'nın zaman zaman beni kandırabilmesine de neden olmuş. Amerika kesinlikle iki yüzlü bir sistem, iki yüzlü olmayan sistemler var mı? Dünyanın neresindeler? Bilmiyorum.

Bellevue Tıp Merkezi'nde nörolojide çalıştığım yıld. Radyoloji departmanı ile çok sıkı ilişkimiz vardı. O zamanlar farkında değildim, meğer nöroradyoloji denilen yan bilim dalı o yıllarda bizim bölümde doğup gelişmiş. Bir gün filmi çekilecek bir hastama radyolojiye giderken eşlik etmem gerekti. Oraya gittikten bir süre sonra radyoloji teknisyeninin gözünü benden ayıramadığı fark ettim. Kırklı yaşlarında, saçları hafif kırışmış biriydi. Biraz çekinerek milliyetimi sordu, karşılık verince de birden boynuma sarılıp, herkesin ortasında yüksek sesle ağlamaya başladı. Arada adını da söyledi, Ermeniydi, Türkleri vatandaşı sayıyordu. Sadece Türk olduğum için bir insanı bu kadar mutlu edebileceğimi düşünemezdim. Beni ısrarla evine yemeğe davet etti, ailesiyle tanıştırmak istediğini söyledi. Gidemedim ya da gitmedim, bilemiyorum. Bellevue'de çalışma şartları çok tempoluydu, kendime az zaman kalıyordu... Ama o teknisyeni hastanede zaman zaman görmeye gittim.

Yıllar sonra Montreal'de Anadolu'yu ortak vatan olarak gören Ermenilerle tekrar karşılaştım. Turşucu dükkânları olan yaşlı bir çift. Bildiğimiz geleneksel turşularımızdan söz ediyorum. İngilizceyle karışık bir Türkçe konuşuyorlardı. Radyoloji teknisyeninin nasıl olup da benim milliyetimi sezdiği üzerinde o zaman durmamıştım. Anadolulu ya da Akdenizliye benzemediğimden benim için bir muammaydı. Toprağımın kokusunu üzerimde taşıdığımı ilişkin yaşadığım başka şeyler oldu, nasıl açıklanabileceğini bilemediğim. Şimdi de aklıma gelen bir örnek var, tahmin-

den öte bir anlamı olmasa da. 1976 yılında Manhattan'ın merkezinde büyük bir otelde kalıyordum. Sabahları geç kalktığım için kahvaltıyı geçiriyor, öğleye doğru otelin girişindeki snackbarda kahvaltıyla öğle yemeği arası bir şeyler yiyordum. Üç çalışan vardı, fizik olarak birbirine benzeyen. Birkaç gün içinde, bana diğer müşterilerden farklı davrandıklarını, beni gördüklerine memnun olduklarını çok belli ettiklerini sezmeye başladım. Yemek siparişi dışında bir şey konuşmadığım için anlam veremedim, bana öyle geliyor olabilirdi. Sonra bir gün aralarında Rumca konuştuklarını duydum. Onlarla aramda adı konmamış bir şey mi yaşanmıştı gerçekten, bilmem mümkün değil. Sonradan, keşke onlarla sohbet etmiş olsaydım diye düşünmüştüm.

Asıl olaya geleyim. New York'taki yıllarımda klinik psikolog bir arkadaşım vardı, yaşça benden biraz büyük. George candan ve hakikatli bir dost, sıkı bir entelektüeldi. Onunla yaklaşık iki ayda bir öğle yemeğine ya da akşamüzeri içkisine çıkarak görüşürdük. George bir dönem Greenwich Village'da yaşamıştı. Bizim Ege'de ya da Güneydoğu'da bulunan evleri hatırlatan bir yer. Yüksek duvarların gerisindeki geniş avluya bakan birkaç kapılı, New York'ta benzeriyle hiç karşılaşmadığım tarzda bir yapı. Çok bölümlü bu mekânı altı kişi bölüşerek paylaşıyordu. Üç erkek ve üç havayolu hostesi kız. Dolayısıyla orada zamanla komün benzeri bir yaşam biçimi de oluşmuştu. Benim gibi zaman zaman dışarıdan katılanlarıyla birlikte oluşan grubun bir üyesi de Arjantinli Maria idi. Yaptığı işten ötürü yılın yarısını New York'ta, diğer yarısını Buenos Aires'te geçirirdi. Her iki yarıkürede de kış yaşamak zorunda olduğundan onun için üzüldük. George'la yine içkiye çıkacağımız bir akşam bana Maria'nın Arjantinli bir arkadaşının New York'a gelip kendisini aradığını, onu da aramıza alıp alamayacağımızı sordu, tabii kabul ettim. Telefon ettiğimizde kız oteldeydi ve bizi orada bekleyeceğini söyledi. Adını duyduğumda "George, bu kız Ermeni, umarım bir sorun çıkmaz," dedim. George hiçbir şey anlamadı tabii.

Arjantin'den gelen genç hanım kendisini yorgun hissettiği

için içkilerimizi otelin lobisinde içmeye karar verdik. İlk kez karşılaşan insanlar neler konuşabilirse konuşuldu. George bir ara ona ilk kez geldiği New York'la ilgili izlemi sormuştu. Sonra da bana dönerek benim ilk geldiğimdeki izlenimlerimi sordu. Kız şaşırdı, beni New York'un yerlisi zannetmişti ve milliyetimi sordu. Cevabımı aldığı anda yüzü birden değişti, koltuğunun kenarlarını kavradı ve "İlk karşılaştığım Türk'ün yüzüne tükürmeye yemin etmiştim. O da sizsiniz!" dedi. George'un yüzündeki ifade görülesi bir şeydi. Gülmeye başladım, şaşkınlıktan ya da söyledikleri gerçekten çocukça olduğundan. Tüküremedi, ama kafasının karmakarışık olduğu belliydi, dondu kaldı. Hoşça bir zaman geçirilmişti, üstelik sanki benden biraz hoşlanmıştı da. Bir süre sonra ayrıldık. Ayrılırken "İstanbul'a bekleriz," gibi saçma sapan bir şeyler de dedimdi galiba. Dışarı çıktığımızda George hayretle sordu "Neydi bu böyle?" diye. "Önyargıları bilmen gerek, çünkü Yahudi'sin," dediğimi hatırlıyorum.

Bellevue'ye dönüyorum. Gece nöbetindeyim, yanımda Amerikalı genç bir intern. Bir hastanın başındayız. Şişman siyahi bir adam. Adını hatırlıyorum, çünkü Napoleone Bonaparte. İtern yatağın ucundaki laboratuvar bulgularına bakarak bana bilgi veriyor, rahatsız oluyorum. Ona hastaya en son ne zaman fiziksel muayene yaptığını soruyorum. Hastaneye geldiği gün yaptığını söylüyor, ama hasta uzun süredir hastanede. Onu eleştiriyorum ve bana hak vererek söylediklerimi hoş bir şekilde karşılıyor.

Doktorların hastalarını laboratuvar bulgularından izleyerek ve onlara neredeyse hiç dokunmadan tedavilerini üstlendikleri, genetiği değiştirilmiş tababetin bir gün kendi ülkemde de yaşanabileceğini o zamanlar bilemezdim. Hastayla doktorun ilişkisi tedavinin temelidir, hastayı dinleyerek ve ona dokunarak yapılan sistematik muayene de bunun bir parçası. Hastayla ilişkinin ihtiyacı olan zaman, Amerika'da o zamanlar bile yoktu, en azından New York'ta. Bir hekim olarak kıvama gelebilmek hiç bitmeyen bir yol, hekimliğin ne olduğu ve ne yapılabileceğinin de sonu yok.

Çünkü insan hem beden hem ruh. Kapitalizmin günümüzde hasta-doktor ilişkisinin manevi boyutunu sığlaştırmış olması üzücü. Belki de bu nedenle bazı insanlar bir süredir tıp dışı arayışlara girdiler. Varlıklı insanların ülkemize davet ettiği sahte şamanların yanı sıra Hindistan'a yapılan hac seyahatleri gibi olaylar bir kesim için sıradanlaştı. Gerçek şamanlar ise artık sadece Orta Asya steplerinde, özellikle de Sibiry'a'nın güneyindeki bazı bölgelerde ve Moğolistan'da. İlgilenenlerin *Ağlayan Devenin Öyküsü* adlı Moğol filmini görmelerini öneririm. İstanbul Modern'in arşivinde olabilir.

Bellevue, 1736'da Amerika'nın ilk halk hastanesi olarak kurulmuş. Başlangıçta altı yataklı bir dispanser olarak. Manhattan'ın sıradan ahalisinin yüzyıllardır derdine deva aradığı bir yer. Genel hastane olmasına rağmen geçmişte psikiyatri servisiyle de ünlüydü, vaktiyle Bakırköy'ün olduğu gibi. Aslında belediyeye ait, aynı zamanda NYU Tıp Okulu'nun uygulama hastanesi. Bellevue, Amerikan düalizminin bir başka örneği. Daha önce söylediğim gibi, nöroradyoloji yan dalının orada geliştiği söylenir, daha sonra ilk kalp kataterizasyonu yapan laboratuvarı Nobel Tıp Ödülü'nü aldı. Daha başka nelere öncülük etmiştir bilmiyorum, ama orada hasta olarak yatmak istemezsiniz. Muhtemelen en doğru tedavi uygulanırdı, ama sefil olabiliyorsunuz. Binalarıyla, hizmet kalitesiyle dökülen bir yer. Bugün de öyle olduğu söyleniyor. O kadar büyük bir hastane, başka önemli işleri de olan New York City belediyesi tarafından nasıl yönetilebilirdi ki?

Bellevue halkın yeri, değerliler başka hastanelere giderdi. Aynı doktorlar her iki tarafta da çalışırlardı. Bellevue'de ünlü doktorlar genel olarak tedavileri yönlendirmede asistanlara eğitim verir ve yol gösterir, hastalara bizler bakardık. Diğer hastanelerde hastalar aynı ünlü doktorlarla doğrudan temas halinde olurlardı. Bellevue yetişmekte olan bir doktor için çeşitli olanakları olan bir alandı. İçinde eğitim gördüğüm NYU nöroloji bölümünü de barındıran psikiyatri binası şimdilerde evsizler yurdu gibi bir yer olmuş. <https://rantey.org>

O binada benim nöbet odam psikiyatri acilinin tam üzerindeydi. Bir gece nöbeti sırasında odamda radyoyu dinlerken irkil-dim. Bellevue psikiyatri acil servisine gelen bir adamın taşıdığı bavulda bomba bulunmuş. O zamanlar patlayıcı taşıyan adamlar duyulmuş şeyler değildi. Benim için tuhaf olan şey, alt katımda olan bu olayı odamdaki radyodan öğrenmiş olmamdı. Psikiyatri-nin Tutuklu Koğuşu da o kattaydı. Cezaevlerindeki ciddi psiki-yatrik hastaların değerlendirilmesi ve acil tedavileri orada yapı-lırdı. Belalı bir yer olarak bilinir, çok sayıda polis tarafından ko-runurdu.

Bellevue'nün bulunduğu bölgede ambulans ve itfaiye siren-leri duymak sıradan olaylardı. Bir başka gece nöbet odasında, uy-kumun arasında yine itfaiyenin sesini duydum, oralı olmayıp uy-kumu sürdürmeye çalıştım. Fakat ses giderek yaklaşıyordu, so-nunda odamın hemen dışına kadar gelince kalktım. Koridora çık-tığımda etrafta duman vardı. Tutuklu Koğuşu'ndaki suçlu hasta-lar döşeklerini ateşe verip ciddi bir yangın başlatmışlar. Bellevue böyle bir yerdi, hiç bitmeyen heyecanlarıyla, ama artık hikâyeme dönmeliyim.

Napoleone Bonaparte'ın muayenesini bitirdiğimizde geceya-rısı olmuştu, Amerikalı internle birlikte yemeğe indik. Devasa bir salondaki büyük yuvarlak masalarda, gece on bir ile sabah iki arasında nöbetçi doktorlara yemek verilirdi. O yıllarda NYU'nun yanı sıra üç tıp okulu daha asistanlarını Bellevue'ye rotasyona yolladıklarından salon kalabalık olurdu. Yuvarlak masalarda altı ya da yedi kişilik gruplar halinde oturulur. Kimse kimseyi tanı-madığı için pek sohbet de olmazdı. Bir masada iki kişilik yer bu-lup oturduk. Masanın geri kalanı birbirini tanıyor ve aralarında Arapça konuşuyorlardı. Yemeğimizi yiyip sohbet ederken Ame-rikalı intern bir ara bana nereli olduğumu sordu, söyledim. O da ecdadının Fransa'dan gelmiş olduğunu anlatırken masadaki genç Arap doktorlardan biri bana dönüp "Türk müsünüz?" diye sordu, Demokrat Parti yönetiminin inişe geçtiği yıllardı, memleketten can sıkıcı haberler geliyordu. Arap doktor Türkiye'deki yönetim

aksaklıklarından girip Türkiye'yi aşağılama tonlarına ulaşan bir söyleve başladı. Önce karşılık verme gereğini duymadım. Daha önce de Arap ülkelerinden insanların benzer tepkilerine tanık olmuştum. Sonra birden dozunu arttırıp bana "Yaşadığımız en berbat işgal Türklerinkiydi," dedi. Aslında ülkesinin yaşadığı işgal-ler arasından bir değerlendirme yaparak kendini peşinen alçaltmış oluyordu, ama dayanamayıp "Hangi ülkedensiniz?" diye sordum, "Lübnan," dedi. Tepem atmış olmalı ki "Sizin ülkeniz de bizim işgal ettiğimiz en beter ülkeydi," diyerek çocukça bir karşılık verdim. Sustu.

Doğa açısından Amerika olağanüstü güzel bir ülke. Aslında bir kıta parçası olduğu için de farklı iklimlerin yarattığı zengin bir doğal çeşitliliğe sahip. New York kırsalının benzersiz sonbahar renklerini seyretmek, yaz aylarında Connecticut'taki Candlewood gölünde sürat teknesiyle dolaşmak ya da daha öte kuzeyde Tanglewood Festivali'nde çimenlerin üzerine uzanıp Beethoven Dokuzuncu Senfoni'yi dinlemek, genel psikiyatri hastanesindeki günlerimde akşamüzeri işim bitince çıkıp, ağaçlarla sarmalanmış kimsesiz kır yollarında müzik dinleyerek arabamla dolaşmak. Kışın aynı vadide karlara bata çıka, buzda kaya kaya dolaşmak, yuvarlanmak. Hayatımdaki gerçek pastoral yaşantılar sadece bunlar olabildi galiba. Sonraki yıllarda dünyanın neresinde olursam olayım doğayla buluştuğum her yerde hep kalabalıklar vardı, doğal olarak. Bence Amerika'nın en büyüleyici doğası ülkenin güney batısında. Kanyonlar, çöller ve kaktüslerin ıssız ihtişamıyla. O zamanlar oralara Meksikalı göçmenler doluşmamıştı. Çoraklığın kimsesizliğinde kilometrelerce direksiyon sallamak benim için unutulmaz bir deneyimdi. Ve de sabaha karşı Reno'ya girdiğimizde yaşadığım şaşkınlık.

O saatte şehir gündüz gibi kalabalıktı, kumarhane kapıları açık. Direksiyon bende idi. O kapılardan birinin önünde trafik ışığı kırmızıya dönünce durdum, sabahın üçünde kumar makineleri önünde kendinden geçmiş halde durup yanlarındaki yaşta kadınlara

dalıp gitmişim. O günkü ben için gördüklerim pek akıl alır şeyler değildi. Hiç kumarbaz tanımamış, kumarhane görmemiştim. Trafik ışığının yeşile döndüğünü fark edince gaza bastım, araba ileriye gideceğine geriye doğru hareket edip bir yere çarptı. Araba düz vitesti, kumarcı kadınlara dalıp vitesi geri konumda bırakmışım. Başkasının arabasını kullanmaktan hiç hoşlanmam, ömrümde sadece iki kez yaptım. Canım sıkılmış halde dönüp çarptığım arabaya baktım. Neredeyse hurda bir araba tıka basa lise çağında çocuklarla dolu. Gülmekten kırılıyorlardı, bana elleriyle devam et işareti yaptılar. O sıralar taşrada gençler böyle arabalara doluşup kafa buluyorlardı. Arabalarının biraz daha hasarlı olması artı bir durum bile sayılırdı. Ama bu tür modaların ölümcül bir yanı da vardı. *Chicken* denilen bir oyun. Boş arazide gençler karşı karşıya duran arabalara doluşup onları son hızla birbirinin üzerine sürüyorlar, çarpışmadan önce arabayı kenara çeken *chicken*, yani ödlele oluyordu. Ne var ki, bazen aşırı cesaret ya da gecikme arabaların o hızla burun buruna çarpışmasıyla sonlanabiliyordu. Çok sayıda ölü ya da ağır yaralı genç.

Trafik ışığını geçtikten sonra arabayı kenara çekip tampon çizdiği bile olmadığını görünce rahatladım. Zaten arabanın sahibi arkadaşım ve diğerleri de olay olduğunda gülmüşlerdi. Gittiğimiz yerler arasında Büyük Kanyon da vardı. Günbatımına yakındı ve renkler olağanüstüydü, gerçekten çok etkileyici. Seyir terasında gürültülü turistler olduğundan geriye sadece bir resim kaldı. Benim için öyle mekânlar turistlerle paylaşılacak yerler değil, ama oralar hepimizin yeri. Görülesi yerlere giden çoğunluk, oraya sadece bakıp, gördüklerini dağlarına katmak için oradalar. Görülenle ilişki yaşamadıklarından, yarattıkları atmosfer başkalarının ilişki yaşamasını engelliyor. Turist ve seyyah farklı yaşantılar. Turist proje, seyyah katılımcıdır. Turist korunaklıdır, seyyah bilinmeyen peşinde.

O nedenle olmalı, Kaliforniya Çölü'nün ıssızlığı derinimde bir yerimden etkilemişti beni. Akşama doğruydı, kimsesizlik vardı, çölün içine dalıp gitmişim. Günbatımında ıssızlığın sona

ereceğini, toprağın altındaki her türden canlının karanlık basınca yeryüzüne çıkıp sahne alacağını sezebiliyordum. Etrafta başkaları olmadan doğaya gönlümce yakınlaştığım ender bir yaşıntıydı. Arkadaşlarımın uzaktan bana bağırp çağırdıklarını çok sonra duyabildim. Çok uzaklaşmışım, kaybolurum diye kaygılanmışlar. Kaybolacak kadar uzaklaşmayı zaten göze alamazdım. Amerika'nın doğal güzelliklerini hatırladığımda bazen düş kurardım. Zaman tünelinden geçip beyaz adamın oraya ayak basmadan önceki günlerine gitmek. Tabii görünmez olarak, çünkü tek bir yabancı o dünyanın kirlenmesine neden olabilir. Oranın gerçek sahiplerine en başından beri hep Amerika yerlisi demişimdir. Çünkü kırmızı renkli olmadıkları gibi, Hintli de değiller. Onlar, topraklarına verdikleri isimle Kaplumbağa Adası'nın sakinleriydiler. Bir zamanların, doğayla uyum halinde yaşayan asil varlıkları. İşte böylesi nedenlerle Amerika'nın üzerini çizip bir kenara atmıyorsunuz. Karası kömür siyahı, akı kar beyazı. Benzersiz bir düalizm.

Amerika'da beni en çok rahatsız eden şey, o güzelim doğanın üzerine sonradan gelip konmuş talancılar ve onların eseri gülünç yapılar. Bana hep o kelimeyi çağrıştırarak: iğreti.

İnsanın mehtabın varlığını unuttuğu Manhattan'ın beton ve çelik atmosferinden çıkıp Güney Batı'nın çıplak ve vahşi doğasında dolaşmak düşler dünyasına dalmak gibiydi. Tekrar gidebilmeyi zaman zaman düşlediğim, ama büyüğü bozulursa diye zihnimden sürekli uzaklaştırdığım bir niyet. Altmışlı yılların sonuydu, birkaç günlüğüne Ankara'dan İstanbul'a geldiğimde, bir arkadaşım beni kapıdan uğraması gereken birine beraberinde götürdü. Böylece, artık hayatta olmayan yazar ve araştırmacı Orhan Hançerlioğlu ile tanışma şansım oldu. Sıcak ve dolu bir insandı, mesleğimi öğrenince kısacık beraberliğimizde bana bir hikâye anlatıvermişti: "Günün birinde Manhattan gökdelenlerinden birinde yangın çıkmış. Herkes taşınabilir değerli eşyalarını alıp merdivenlerden aşağı iniyormuş. Bir ara otuz birinci katta oturan adam otuzuncü katta duran boşu suyuyla karşılaşmış. Adam elin-

de üzeri örtülü bir nesne taşıyormuş. Üst kat komşusu 'Herkes yükte hafif pahada ağır bir şeyler kaçırırken elindeki o şey ne?' diye sormuş merakla. 'Örtünün altında kafes, içinde de horoz var' cevabını alınca düşüp bayılmış. Merdivindeki komşular başına üşüşüp onu ayıltmaya çalışmışlar. Adam nihayet kendine gelmeye başladığında 'Binada yangın varken bayılmanın sırası mıydı?' diye çıkmışlar. 'Nasıl bayılmam,' demiş adam, 'New York'un otuz birinci katında horoz sesi duyuyorum diye yıllardır psikiyatriste gidiyorum.'"

Amerika'nın Orta ve Batı'sını dolaşmadan bir yıl önce ülkenin bir başka bölgesini tanıma imkânım olmuştu. Amerika'da Güney denilen bölgenin o dönemki halini de anlatmak isterim. Başkent Washington D.C.'nin bulunduğu coğrafyadan Meksika Körfezi'ne uzanan alan bu, Amerikan İç Savaşı'nın kaybedeni. Ülkenin geri kalanına göre ayrıksı, kendine has renkleri olan bir âlem. Caz'ın, özellikle Blues'un anası, sonraları da siyahi hareketin kalbi. Katrina Kasırgası'nın ardından koskoca bir devletin halkını kaderine terk ettiği New Orleans kentinin bulunduğu, Amerikan dilinin kaygan bir aksanla konuşulduğu yer. O yıllarda iyice kendine dönüktü Güney. Dünyanın, hatta Amerika'nın geri kalanından hayli habersiz, her şeyin orada başlayıp bittiği dünyalarında kendi tarzlarında yaşayıp giden insanların memleketiydi. "Bugüne kadar ben hiç böyle bir şey yemedim" sözü bana saçma gelirdi, Kentucky'de Kentucky Fried Chicken yiyene kadar. O tavuk artık buralarda da var demeyin, çünkü olamaz. Kentucky'de yediğim şey şimdiki plastik tavuklardan değil, has çiftlik tavuğuydu. Zaten o günlerde Güney'in her şeyi hâlâ sıcak ve organikti, bir hali dışında.

Travma olarak yaşadığım o olayı anlatmam gerek, sonraki yıllarda hatırladıkça beni hep rahatsız eden. Güney'in neresindeydi hatırlamıyorum, neden tek başımaydım, onu da bilmiyorum. Çünkü bu seyahatte, ziyaret ettiğim arkadaşlarımla sürekli birlikteydim. Öğle vakti, şehir içi bir otobüse bindim. Adımımı içeri attığım anda kafamı karşılaştım. Bilmediğim/ama karşılaştırmayı hiç

beklemediğim bir durum vardı. Otobüsün ön tarafında beyazlar, arkasında siyahlar oturuyordu ve yapılabilecek en uygunsuz şeyi yaptım şuursuzca. Beyazları geçip ara bölgede tek başına oturan siyahi bir kadının yanına iliştim Belki de durumu kabullenemediğimden oldu, bilmiyorum. Ben oturur oturmaz yanımdaki siyahi kadın kalktı ve arkadaki siyahların arasında bir yere geçti. Bombok oldum, utancım la baş başa. Kadının yüzünde acıyı andıran bir ifade vardı giderken ya da bana öyle geldi.

Amerika'da uzun bir süre yaşadığım halde siyahları tanıyamamış olduğumu sonraki yıllarda fark ettim. Aslında bu, o zamanlar siyahların beyazlarla aralarına koyduğu mesafeden de kaynaklanıyordu. Bazen beyazların koyduğu mesafeden de katıydı. Oradaki son yılımdaydı, öğle arasında hastaneden çıkıp arabamı tamirden almam gerekiyordu. Bu da birinin beni oraya götürmesi gerekiyor demekti. Diğer doktorlardan yardım ararken, siyahi bir görevli beni götürebileceğini söyledi. Bu pek alışılmış değildi, hoşuma gitti. Yola çıktığımızda arabasının radyosunda Ella Fitzgerald söylüyordu, sözlerini bildiğim bir şarkı, ben de mırıldanmaya başladım. Çok şaşırdı, ben de onun şaşırmasına şaşırdım. Bu müzikleri yalnız siyahilerin dinlediğini mi sanıyordu ki! Sonra bana Harlem'de oturduğunu, önümüzdeki pazar kiliselerinde Mahalia Jackson'un söyleyeceğini, beni oraya davet etmek istediğini söyledi. O yıllarda bir Harlem kilisesinde Mahalia Jackson dinlemek inanılır şey değildi, ama pazar günü nöbetçiydim. Genellikle böyle şeyler sorun yaratmaz, günlerimizi kolayca değiştirirdik, ama olmadı, olamadı, o pazar herkesin bir şeylere angaje olacağı tutmuş. Olay hayıflandığım şeylerden biri olarak anılarıma katıldı.

Bu bir siyahinin bana yaklaşmasının ikinci örneğiydi. Bu olaydan yaklaşık bir yıl önce arkadaşlarla Greenwich Village'da bir barda buluşmuştuk. Masada önceden tanımadığım insanlar da vardı, biri siyahi. O yıllarda alışıldık değil. Çok az konuşan, asil duruşlu, benden yaşça biraz büyük duran bir genç adam. Masadaki grup erkenden dağıldı. Ben ve bir arkadaşım yakındaki evine

davet etti. Arkadaşımın gitmesi gerekiyordu, ben kabul ettim, bilinmeyen bir dünyanın merakıyla. Evi yakındaydı, üstelik o yıllarda statü sembolü olan Washington Meydanı'nda. Ev sade ve zevkliydi, dekoratör eli değmiş olabilir. Yanındaki binada o sırada hâlâ hayatta olan Eleanor Roosevelt'in oturduğu söylenirdi. Ev sahibim bardaki suskunluğunu geride bırakmıştı, ben biraz tutuktum. Güney'deki otobüs olayından sonra yanlış bir şey söylemekten çekiniyor da olabilirdim. Hoş geçen bir sohbet sayılırdı, konuyu sık sık siyah-beyaz meselesine getiriyordu. Bir süre Fransa'da yaşamış, siyahilerin kabul gördüğü, hatta savaş sonrası siyahi erkeklerin beyaz kadınlar arasında rağbet gördüğü ülkede. Konuşmamız sırasında siyahilere karşı Amerikalılar ile Avrupalılar arasındaki tutum farkının kafasını karıştırdığı çok belliydi, dünyadaki yerini arıyor gibiydi. Anlaşılan beni ve gruptaki Belçikalı arkadaşımızı Atlantik ötesinden olduğumuz için davet etmişti. Çünkü New York'ta da insanlar evleri yerine dışarıda buluşmayı yeğlerler. Evine çağırmış olması, bize kişisel dünyasını gösterme isteğiyle ilgili olabilirdi. O yıllarda bir siyahinin böyle bir yerde yaşıyor olması sıradışıydı. Siyahilerin filmlerde ikincil rollerde görünebildikleri yıllardan söz ediyorum. Sidney Poitier'nin kuralı yıkmasına henüz zaman vardı. Ayrılırken tekrar görüşme olasılığı konuşulmadı, benden beklemiş olabilir, ama nedense bir şey demedim...

Bazen dünya New York gibi bir yerde bile küçülebiliyor. Bir zaman sonra onunla yine karşılaştık. Tümü siyahi kadınlı erkekli küçük bir grupla Washington Meydanı'nda müzik dinliyorlardı. O yıllarda New York'ta sokak şarkıcıları yoktu, ama özellikle hafta sonları, bazen de akşam saatlerinde o meydanda amatör topluluklar müzik yapardı. Keyifli bir olaydı, fırsat buldukça gider İtalyanca söyleyen müzisyenleri dinlerdim. Sonra bir gün, New York Belediyesi, Beyoğlu Belediyesi misali bir kararla meydana müzik yapılmasını yasakladı, her ne hikmetse. Bundan böyle sadece meydana açılan MacDougal Street'te müzik yapılabilecekti. Üç pazar gününü kadını oraya götürm. Da bir sokaktı,

insanlar tıkiş tıkiş, olayın tadı kaçımiş gibiydi. Bir süre sonra, sokaktaki kalabalık, sağı taraftaki bazı pencerelerden yumurta yağmuruna tutuldu. Müzisyenler, dinleyiciler, çalgılar hızla yumurta sarısına bulanıyordu. Nasıl isabet almadığımı bilmiyorum. Bu da müzik keyiflerimizin sonu oldu. Siyahi genç adamla tekrar karşılaştığımda bunlar henüz olmamıştı. O akşam beni görünce arkadaşlarından ayrılıp yaklaştı ve aralarına davet etti, beni gördüğüne sevindiğı belliydi. İsterdim, ama biraz önce ayrıldığım arkadaşlarım yakındaydı, onlara ayıp olurdu. Değerlendiremediğim bir başka fırsat, anlattığım bu olayı o yıllarda Amerikalı bir beyazın yaşaması uzak olasılıktı.

New York'tan yola çıkıp Atlanta'ya kadar olan yolculuğumu birkaç etapta ve otobüsle gerçekleştirmiştim. Amacım bazı sınıf arkadaşlarımla buluşmaktı, hoş zamanlar geçirip hasret giderdik. Dünyada herkesin farklı yönler e sivrulup gideceğı günler başlamış olmalıydı, hiçbirini tekrar göremedim. Tatilimin kalan bir haftasını günün moda mekânı Miami Beach'te geçirecektim, Atlanta'dan uçakla giderek. Miami Beach'teki otele ulaştığımda hava kararmıştı, bir gece önce geç saatlere kadar eğlendiğimiz için uykuluydum, hemen yatağı girdim, ama uyuyamadım. Aşağıdan gelen müzik sesi beni kıskırtıyordu. Sonunda giyinip indim ve kendimi otelin gece kulübünde buldum. Barda bir içkinin ardından dönerim diyordum, o sırada herkese numaralar dağıtıp çekiliş yaptılar. On kadar kişi isabet aldı, ben dahil. Bu kişilerden teker teker sahneye çıkıp kısaca kendilerinden söz etmeleri istendi, ben de sahne aldım. Alkışların desibeline göre otelin o geceki kral ve kraliçesi seçilmiş oldu böylece. Kral bendim, kraliçe de Maria adında siyah saçlı bir kadın. Kendimle ilgili ne söyledim de çok alkış aldım, hiç hatırlamıyorum. Krallığımın keyfini çıkaracak yerde odama dönüp uyudum.

Kral seçilmem ve seçilme şekli, arkadaşlarımla yaşadığım sıcaıklıkların ardından yavan ve saçma gelmişti. Zorlama ve yapay yaşantılar bana göre değ il, ama Amerika'da onlardan çok vardı.

Özenle hazırladıkları proje eğlenceler düzenliyor, bundan çok zevk alıyorlar. İki gün sonra kendimi, oteldeki popülaritemi tazeleyecek bir başka saçmalığa bulaştırdım. Otel deniz kenarındaydı, kumsalı vardı, ama herkes otelin havuzuna tikişiyordu. Kumsala indiğimde dizi halinde sıralanmış Miami Beach otellerinden hiçbirinde denize girilmediğini gördüm. Bir hikmeti olmalı diye düşünüp ben de havuz kenarına iliştim. Ege'de büyümüş biri için okyanus zaten hiç davetkâr değil. Amerika'da bulunduğum süre içinde çok az denize girdim. O gün yine havuz kenarında otururken bir kadının "*My husband! My husband!*" diye bağırdığını duydum. Ardından herkes havuz kenarında yatan birinin etrafına doluştu. Önce aldırmadım, telaş devam edince kalkıp baktım. Bir kadın yerde hareketsiz yatıyordu ve otel doktoruna bir türlü ulaşamadığı konuşuluyordu. Ne yapacaklarını bilemez haldeydiler. Amerika'da bu tür olaylar bazen adli vakalara dönüştüğünden doktorlar müdahalede bulunmamayı tercih ederler. Tecrübesizliğimden ya da içgüdüsel bir dürtüyle, kalabalığa doktor olduğumu ve sakinleşmelerini söyleyiverdim. Eğilip kadının durumunu anlamaya çalıştım, sonra da personelden bana küçük bir kova buzlu su getirmelerini istedim. Su gelince de birazını kadının yüzüne döktüm. O anda kadın "Ahhhh!" diyerek gözlerini açtı, bir-iki dakika sonra da konuşmaya başladı. O dönemde New Yorklu Yahudi kadınlar arasında sık görülen bir stereotipti. Teatral, fazla konuşan, hiçbir şeyden memnun olmayan, çocuksu hanımlardan. New York bir Yahudi kenti olduğundan, üstelik orada hem meslek hem de sosyal hayatımda Yahudilerin sayısı hayli fazla olduğundan, bazı özelliklerine aşına sayılırdım. Bir ara havuzda kocasını göremeyince kalabalıkta boğulduğu zehabına kapılmış ve böyle bir olay yaşanmış. Oysa adam havuzdaymış, karısının neden bağırdığını anlayamamış. Öğleden sonra odama gittiğimde vazomda çiçekler, yanında da hayatını kurtardığım için bana minnettar olduğu gibi abartılı sözler yazılı kartını buldum.

Akşam saatlerinde Fanny bir genç yahuşpokeni kendini tanıttı.

Tıp öğrencisiymiş. Okulda kendilerine şok halinde bir hastanın sıcak tutulması gerektiği öğretildiğinden, kadının üzerine buzlu su dökmem onda merak uyandırmış. Ona, eğer kadın şokta olsaydı yüzünün solgun olacağını, nabzının da zor alınır olacağını, olayın psikolojik kaynaklı olduğunu, yaşanan şeyin bir histeri olgusu olduğunu anlattım. O yıllarda konversiyon terimi kullanılmıyordu. Annesi ve babası lobideymiş, beni onlarla tanıştırdı. Hoş insanlardı. Baygınlık geçiren kadın otelin bahçesinde kaba-na denilen evciklerde kalan kalabalık bir grubun üyesiymiş. Geri kalan günlerde o gruptan insanlar beni gördükçe ya tekrar tekrar teşekkür ediyor ya da “Hastanız bugün çok iyi” gibi şeyler söylüyorlardı. Ben otelden ayrılınca kadar odama çiçekler de gelmeye devam etti ve baygın hanımefendi beni de kurgusuna katarak yarattığı olayın keyfini sonuna kadar çıkarttı.

Sonuncu saçmalık kendi yaratımdı. Subtropik güneşin altında kendimi Florya plajında sanmam sonucu, tatilimin beşinci günü öğle sonrası odamda mayomu çıkarmaya çalıştığımda katlanılmaz bir acıyla kıvrandım. Kalkıp aynaya baktığımda vişne rengi bir mahlukla karşılaştım, fena yanmış. Sadece mayomun kapladığı kısmımla yatağın ucuna ilişip ertesi sabaha kadar öyle kalmak herhalde yaşadığım en berbat saatlerdi. En zoru uyku bastırıldığı zamanlardı. Oturduğum yerde biraz olsun uyumuş olabilir miyim, bilmiyorum. Getirilen lastik bir buz torbasını kısa sürelerle başıma koyuyordum. Pek çok türde eziyetin ardından, ertesi gün yatağa uzanabildiğimde dünyalar benim oldu. O gün odamda dinlendim, güneşe çıkmam zaten söz konusu değildi. Kalan vaktimi farklı bir şekilde değerlendirmeye karar verip Keys denilen ve Florida’nın ucundan Küba’ya doğru uzanan bir dizi adacığa yapılan bir tura katıldım.

Şerde hayır var misali bir gezi olduydu benim için. Sayısını hatırlamadığım adacıkları tek tek aşarak devam eden Denizüstü Otoyolu çok keyifliydi. Kâh suyun üzerinde kâh karada gidilen yüz yirmi kilometre uzunluğunda bir yol ve bitiminde sonuncu ada olan Key West. Snakip tenbehttp://yanıka kalipso müziği

çalınan bir yer. Tarihi oldukça renkli. Asıl adı Cayo Hueso. On dokuzuncu yüzyılın başında Küba'daki İspanyol valisi oraya Salas adlı bir donanma komutanını atamış. 1821'de Florida ABD'ye devredilince Salas, Key West'i Amerikalılara satmış, hem de iki kez. Böylece mülkiyet davalarıyla başlayan renkli bir tarih başlamış. O kadar ki, ben oraya gittikten yirmi küsur yıl sonra, 1982'de Conch Cumhuriyeti olarak bağımsızlık ilan etmişler. Kimse-nin tanımadığı ve varlığından haberdar olmadığı bu cumhuriyetin bir bayrağı bile var ve her yıl 23 Nisan'da olmayan bağımsızlıklarını kutlamaktalar. Biz gittiğimizde orada henüz nüfus patlaması olmamıştı, Bodrum'un ilk keşfedildiği zamanları andıran bir havası vardı. Hemingway evliliği sırasında orada bir ev yaptırmış, şimdi galiba müze. Biz gittiğimizde, Hemingway'in intiharına daha bir yıl kadar vardı, kendisi de orada değildi. Eve çok pahalı bir yüzme havuzu yaptırmış, bugünün parasıyla 250.000 USD. "Son kuruşumu da bu havuza harcadım" diyerek havuzun kenarına bir cent yapıştırmış, madeni para hâlâ orada duruyor.

Miami Beach'teki otelin atmosferi rahatsız edecek kadar yapaydı, pazarlama ürünü dünyalar ve proje yaşantılar o günlerde bana yeniydi, yadırgamıştım. O otelde geçirdiğim haftanın özeti: sabun köpüğü. O köpükten bir süredir bizim buralarda da var, sayıları da artmakta. Yine de New York'a oranın anısı bir izle dönmüştüm, yanık cildimle. Yüzüm pul puldu, farklı renklerde, gittiğim yerlerde vücudumdan deri parçacıkları zemine dökülüyordu. Göz temasından ödü patlayan Manhattan halkı sokakta pervasız bir merakla yüzüme bakıyordu. O günlerin bir akşamında katıldığım toplulukta yeni tanıştığım biri "Sizi tanıyorum," demişti. "Bugün Bellevue'deydim, arkadaşım ile yemek yerken içeri siz girdiniz. Radyasyon yanığı olduğunuzu düşünüp sordum, 'Tatile gitti, böyle döndü dediler.'"

New York'taki yakın dostluklarımda bile hep eksik kalan bir yan varmış gibi hissederdim. Oradaydılar, ama sanki karşınızda insan değil program varmış gibi. Memlekete dönüş yolculuğum bir transatlantikle başlanıyordu, S/S Amsterdam, New York-Rotter-

dam arasında sefer yapan eğlencesiyle ünlü bir Hollanda gemisi. Yolcuların çoğu Avrupalıydı ve o günün Avrupalıları şimdikiler gibi android değildi. Gemi limandan ayrıldıktan sonra giderek uzaklaşmakta olan şehri seyretmiştim. Ne hissettiğimi sorduğumda içimde pek bir şey bulamadan. Yemek çanı çalmıştı, salona gittim. Masadaki diğer üç kişi Avrupalıydı, hemen kaynaştım. O yıllarda Amerikan mutfakı sığdı, aynı yemekler sık sık yenirdi. Gemide masada önüme getirilen ilk tabağın kurbağa bacağı çorbası olduğunu gördüğüm an, farklı bir evrene geçiyormuşum gibi geldi. Bir süredir ayrı düştüğüm için varlığını unuttuğum bir dünyaya dönüş gibi bir his. Dini ve kültürel farklılıklara rağmen, yakın coğrafyalarda ortak bir tarihe sahip olmanın önemini bilmiyordum.

Ertesi gün neredeyse farklı biri gibiydim, uzaktaki eski ben tekrar yakınıma gelmişti. Kendimi, cabin ve tourist class yolcuları arasında hızla oluşan keyifli, biraz da uçuk bir grubun arasında buldum. Bana bu gemiyi öneren arkadaşım söylemişti: "Transatlantik yolculuğunda insan nereden gelip nereye gittiğini unutmaz" diye. Sekiz gün boyunca dünyam, sadece gemi ve orada edindiğim arkadaşlar oldu. Yıllarca uzak kaldığım memleketime dönmekte olduğum aklıma bile gelmiyordu. Gemide tanıdığım bazı insanlarla sonradan uzun süre yazıştım. Birini ülkesine gittiğimde ziyaret ettim, bir diğeriyle arkadaşlarıyla Ağrı Dağı'na giderken konakladıkları Ankara'da buluştum. Gemide sabahladığımız bir gece vardı, hiç unutmam. Kiminin elbiseleriyle havuza atladığı, gün doğarken herkesin sırayla kendi milli marşını söylediği, içkiyi fazla kaçıran Alman bir anne-kızın yanlışlıkla Nazi döneminin marşını söylediği gece. Bir gece first class yemek salonuna gittik. Çoğu Amerikalı olduğu belli insanlar gece kıyafetlerinin içinde yemek yiyor ve klasik danslar ediyorlardı. Geldikleri kentlerde ve kasabalarda nasıl yaşıyorlarsa öyleydiler. Görev yapar hallerinden sıkılıp, beş-on dakika sonra oradan ayrıldık. Sonraki yıllarda dünyayı dolaşırken, gittikleri yere geldikleri yeri de gördüm. İnsanlarla tekrar karşılaşacaktım.

Gemideki halime bakıp, yatılı okuldan ailesinin yanına dönmüş bir öğrenci gibiydim demek Amerika'ya gerçekten haksızlık olur. Avrupa'da bir ülkeye gittiğiniz zaman yabancısınız, New York'ta ise insansınız, orada yaşıyorsanız da oralısınız. Bu durum 11 Eylül sonrası değişmiş olabilir, ama o günlerin hakkını vermem gerek. Amerika bana her zaman iyi davrandı. O yıllarda memlekette asla edinemeyeceğim mesleki bilgi ve formasyonu orada kazandım. İşini hakkıyla yapanın samimiyetle ödüllendirildiğine tanık oldum. Ömür boyu beni besleyecek zengin bir kültürel boyut edindim. Çeşitli yönlerini örnek aldığım deneyimli meslektaşlarla çalıştım. Mitoslara ihtiyacımız olduğunu, ama bunların aslında kendi yansımalarımızdan başka bir şey olmadığını da galiba orada öğrendim. Amerika'nın bende emeği var, dolayısıyla bugünkü bende Amerika da var. Ne var ki, bütün bunlar bir sistem olarak Amerika'yı, kendi halkına ve gezegenin geri kalanına zarar verme potansiyeline sahip bir oluşum olarak görmemi engelleyemiyor.

•

En büyük, en güçlü, en gelişmiş... En sözcüğünü sevmem ve ciddiye almam, ama Amerika'da ondan çok var. Böyle bir model üzerine kurulmuş olan sistemin narsisistik yapısı, doğal olarak, bireylerini kendi amaçları doğrultusunda kullanma eğiliminde oluyor ve onlara fazla kişisel alan bırakmıyor. Bu, Amerika'yı bir yönergeler toplumu yapıyor. İnsanların sistemin şartlandığı yönergeler doğrultusunda davranması bekleniyor ve buna uymayanlar sistem dışına itiliyor. Sistem, girişimciliği ve yaratıcılığı teşvik ediyor. Bu nedenle, kendi ülkesinde bilim ve sanat dünyasında aradıkları zemini bulamayan pek çok insan orada amaçlarını gerçekleştirme imkânı bulmuştur. Ancak bu insanın kendisini gerçekleştirmesinden farklı bir durum ve sistemin böylesi baskın olduğu bir alanda, duygusal dünyaların sığ kalma olasılığı da yüksek. Sistem bireyleri enayisine sahip olduklarına öyle inan-

dırılmış ki insanlar kendilerini yöneten mekanizmaları soruşturma gereğini duymuyor. Belki de bu nedenlerle, ülke 11 Eylül'de aldığı narsistik darbenin etkilerinden bir türlü kurtulamıyor.

Amerika'dan ayrıldıktan sonra oraya on beş yıl gitmedim. 1976 yılında varoluşsal psikiyatri alanında çalışmalar yapan bazı otoritelere danışmak üzere gittiğimde bir gün Bellevue Tıp Merkezi'ne uğradım. Eskilerden J. K.'nin hâlâ orada olduğunu duyunca ziyaret etmek istedim. Yaşça benden büyük parlak bir nörologdu. Onu bilgisayarlarla donanmış bir odada buldum. İlk defa bilgisayar görüyordum, dolap gibi hantal aletlerdi. J. K. uzun süre benim kim olduğumu hatırlayamadı. O bir yana, vaktiyle birlikte çalıştığı kendi kuşağından bazı arkadaşlarını da çıkaramadı. "New York Eyaleti Baş Bilimcisi" olmuştu, ama zaman zaman meczup gibi konuşuyordu. Sistem J. K.'yi üstün bir bilimadamı olarak kullanırken, kendine ve kişisel dünyasına katacak şeyi neredeyse kalmamış biri haline getirmişti. Oradan biraz sarsılmış halde ayrıldım, bir süre tanık olduklarımın etkisinde kalarak.

Orada yaşadığım yıllarda Amerika bayağı tutucu bir yerdi. 1960 yazında kız arkadaşım Eva ile Long Island'daki Long Beach'e gitmiştik. Mevsim başı olduğu için plajda az sayıda insan vardı. Mayolarımızı giyip denize doğru yürürken bir görevli yaklaştı ve nazik bir tavırla plajı terk etmemizi, o kıyafetle orada olamayacağımızı söyledi. Yani kovulduk. Çünkü bir Fransız olan Eva'nın üzerinde bikini vardı, bu onun için çok doğaldı, benim için de öyle. Eva sık kullandığı "Bu vahşiler ülkesi..." ile başlayan tiradını söylerken oradan ayrıldık. Bu olaydan sekiz yıl önce, 1952'de, Türkiye güzelimiz İtalya'da Avrupa güzeli seçilmiş, oradaki yarışma sırasında muhafazakâr bir bikini giymişti. Kaldı ki Eva'nın mayosu da şimdikiler gibi minimalist değildi. Yüksek ahlak savunucusu Edgar Hoover'ın hâlâ FBI başkanı olduğu, Hollywood yapımlarında aile kavramının yüceltildiği, Hristiyan öğretisinin ön plana çıkarıldığı yıllardı. Bu tür baskılar zamanla Hippilik akımının ortaya çıkışına neden olacak, Edgar Hoover'ın ölümünün ardından, Amerikan toplumunda büyük bir kırığa dönüşecekti.

Duygu dünyası yeterince gelişemediğinde, gönül fakirliği performansla giderilir. New York'un yoksul kesimi dışındaki ilişkilerde entelektüel performans egemendi. Bu konuda eksi durumdaydım, ama kendimi eksik de hissetmezdim, çünkü hissettirilmezdim. O yıllarda tıp doktoru olmak saygın bir statü idi, üstelik psikiyatri eğitimi alıyorsanız da havalı. Tanıdığım entelektüeller bu nedenle mi beni aralarına almaya istekliydiler, bilemiyorum. Kimse bana tepeden bakmadı ve her zaman içtenlikle yaklaştılar. Yıllar sonra dönüp baktığımda, benim eksik değil, onların gereğinden fazla olduğunu ve bundan kendilerinin de bunalmış olduklarını fark edecektim. Sıradan konuşmalarda bile çok fazla yorum yapıyordu. O zamanlar memlekette sadece düz dedikodu vardı ve davranışların yorumlanması alışmadığım bir şeydi. Entelektüel arkadaşlarımla kültür ve sanat olaylarından sık söz etmeleri benim gibi bir cahil için başlangıçta iyi bir rehber oldu. Aslında birey olarak Amerikalıların genelde iyi insanlar olduğunu düşünüyorum, hatta biraz da saf yanları var. Memlekette yaygın olan, arkadan konuşma, mesnetsiz yargılama, yıkıcı dedikodu ile orada hiç karşılaşmadım. Bazen onları üst-sistemin kurbanları gibi gördüğüm de olur. Doksanlı yıllarda insan ilişkilerinde bir şeylerin yanlış gitmekte olduğunu fark eden bir kısım Amerikalı, *intimacy* dedikleri yakın ilişki kavramını halledilmesi gereken bir mesele olarak ele almaya çalıştılar. Ne var ki duygusal meseleleri proje olarak ele aldığınızda bir yere varmak genellikle mümkün olamıyor.

O yıllarda New York'ta en önemli sanat olayları tiyatro ve müzikallerdi. Sporda beyzbol başı çekiyordu, seyredebilecek kadar öğrenmeye çalıştım, bir türlü anlayamadım, ısınmadım. Basketbol liseler ve üniversitelerde popülerdi, siyahi oyuncular henüz sahne almamışlardı. Golf orta yaş ve üzerinin oyunuydu. Amerika'daki üçüncü yılımda arkadaşların bulduğu harika bir tenis hocasından ben de ders almaya başladım. İyi gidiyordu, ama Bellevue'nün insanüstü temposuna katılınca devam etmem imkânsız hale geldi. Amerika'daki ilk dört yılımda televizyonum ol-

madı, son yılımda aldığım televizyonda da sadece akşam haberlerini ve geç saatlerdeki Talk Show’u izlerdim. Tanıdığım kimse de televizyon seyretmiyordu. Bunu snobizm olarak yorumlamayın, programlar gerçekten kötüydü. Reklamlar ise tahammül edilir gibi değil, talimat verir gibiydiler. O yıllarda reklamcılık en havalı mesleklerden biriydi. Reklam şirketleri Madison Bulvarı’nda kümelenmişlerdi, dışa kapalı bir kulüp gibiydiler. Şu aralar, o dönem reklamcılarıyla ilgili bir Amerikan dizisi var sanırım: *Mad Men*. Ne kadar sevimsiz olduklarını görebilirsiniz. Tıpkı o dönemde ürettikleri reklamlar gibi.

O yıllar Broadway’in zirve yaptığı bir dönemdi. Çevremde etkisiyle, oyunları ve müzikalleri oldukça düzenli izliyordum, çok da etkilenmeyerek. Sinemadan tanıdığım bazı yıldızları sahnede görmek başlangıçta heyecan vericiydi, zamanla kanıksayarak. Greer Garson, Anthony Perkins, Maureen O’Hara, Vivian Leigh, Ricardo Montalbán, Anne Bancroft, Dana Andrews gibi genç kuşakların pek tanımadığı oyuncular. Ve de siyahilerin *black princess* (kara prenses) dedikleri ve “Stormy Weather” şarkısıyla tanınan Lena Horne. Onu sahnede gördüğüm zaman bakakalmıştım. O güne kadar ve sonrasında da gördüğüm en güzel kadınlardan biriydi, filmlerinde ya da fotoğraflarında görüldüğünden öte. Lena Horne, Afrikalı Amerikalı, Amerikan yerlisi ve Avrupalı Amerikalı meleziydi ve üst orta sınıftan geliyordu. 2010 yılında 92 yaşında öldü, 83 yaşına kadar şarkı söyledi. İki yıl önce Mezzo kanalında bayağı ileri bir yaşındayken bir kulüpte söylediği caz programının kaydını izledim, iyice ustalaşmış ve hâlâ çok güzeldi. Lena Horne’un izlemeye aldığım sanatçılardan biri olmasının bir nedeni de sıkı bir politik aktivist olmasıydı. Savaş sonrası Avrupa’daki askerlere bir konser vermesi planlanmıştı, dinleyicileri Alman askerleri ve Afrikalı Amerikan askerlerinden oluşuyordu. Salonda ön sıralara Alman askerler, onların arkasına da siyahi Amerikalı askerler oturtulmuştu. Sahneye çıktığında durumu gören Horne sahneden inip sıraların arasına girmiş, sırtı Alman askerlere yüzü Afrikalı Amerikalı askerlere dönük şarkı

söylemişti. Böyle insanlara kendimi yakın hissediyorum.

Bir gün George aradı ve biletleri zor bulunan yeni bir müzikale birkaç bilet alabildiğini söyledi. Leonard Bernstein'ın adını daha önce duymamıştım ve o akşam bugün de müziğini hiç bıkmadan dinlediğim *Batı Yakasının Hikâyesi* müzikaliyle tanışmış oldum. Müzik olağanüstüydü, Chita Rivera'nın dansları baş döndürücü. Film versiyonunda o rolü neden orta yaşlı Rita Moreno'ya verdiler, hiç anlamadım. *Batı Yakasının Hikâyesi*'nin müziği hiç eskimedi, televizyonda zaman zaman hâlâ gösteriyorlar. Ne zaman karşılaştım bir süre izlerim. Üstelik, karşıma hep aynı sahne çıkar, "America" şarkısıyla dans edilen sahne. Hani şu sözleri "Life is all right in America, if you're all white in America" (Amerika'da beyazsanız işleriniz yolunda) olan şarkı. O gece seyirciler arasında o zamanlar senatör olan John F. Kennedy ve eşi Jacqueline de vardı, Amerikalı arkadaşlarım onları görünce çok heyecanlanmışlardı. Jacqueline Kennedy'yi ışığı olmayan bir kadın olarak hatırlıyorum. O yıllarda "Off Broadway" diye adlandırılan ve küçük mekânlarda sahnelenen daha çok deneysel nitelikte tiyatrolar vardı. Birkaçını görmüştüm, fazla etkilenmeden. Memlekete döndüğümde rastlantılar sonucu Asaf Çiyiltepe ve onun kurduğu Arena Tiyatrosu'nu tanımak benim için heyecan verici bir olaydı, New York'ta alışageldiğim klişe tiyatrodan çok farklı, politik ve öncü nitelikteydi. Arena sonradan varlığını Ankara Sanat Tiyatrosu olarak sürdürdü. Asaf Çiyiltepe'nin zamansız vefatı olmasaydı bu girişimin nerelere gideceğini hep merak etmişimdir.

O yıllarda Amerika çok kendine dönük ve Avrupa'dan kopuktu. Amerikan doları o yılların yoksul Avrupası için çok değerli olduğundan çok sayıda taşralı Amerikalı Avrupa turlarına katılmaktaydı. Bu turlarda belli başlı başkentlerin turistik mekânları ikişer günlüğüne gezdiriliyor, turistler de Avrupa'yı gördüklerine inanıyorlardı. Sonradan bununla dalga geçen bir de film yapıldı: *Yarın Salıysa Burası Brüksel Olmalı*. Seyyah olmaya özenen gençler için *Günde Beş Dolara Avrupa* gibi kitaplar ya-

yımlanmıştı. Roma'ya ve Paris'e yerleşmeye heves edenler de vardı, ama çoğu zamanla geri döndü. Sözünü ettiğim içe dönüklükten ve her şeyin New York'ta başlayıp bitmesinden ötürü, Avrupa'daki sanat hareketlerinden de haberimiz olmuyordu. Seyircisi az sanat sinemalarında arada bir gösterilen bazı Fransız filmleri dışında. *Hiroshima mon Amour / Hiroşima Sevgilim* filmini o sinemalardan birinde görmüştüm. Yakın zamanda Haneke'nin *Amour / Aşk* filminde o filmin kadın oyuncusu Emmanuelle Riva'yı yaşlanmış haliyle izledim. Sonra bana Atlantik'in karşı yakasını hatırlatan bir müzik olayı oldu. O hafta önce Harry Belafonte konserine gitmiştim, kalipso müziği yüzeyseldi, ama keyifliydi. Haftanın sonuna doğru bir Avrupalı'nın konseri vardı: Yves Montand. Amerika'daki müzik olaylarına hiç benzemeyen bir sunum. Çıplak bir sahnede, sade bir kıyafet içinde Yves Montand gösterisini tek başına öyle bir alıp götürdü ki Harry Belafonte silinip gitti. O konserde Montand bir de şiir okumuştı, Nâzım Hikmet'ten. Böylece, komünizm paranoyasından mustarip ülkemde sadece adını bildiğim, ama tek satırını bile okuyamamış olduğum Nâzım Hikmet'i ilk kez New York'ta Yves Montand'dan ve Fransızca olarak dinleyebilmişim.

Gençlik deneyseidir. Keşfetmeyi seven benim gibi biri içinse kesinlikle öyleydi. İstanbul kadar olmasa da kısa geçmişine rağmen New York da dipsiz bir kuyu sayılır. Eva ile birlikte kimse'nin bilmediği, gitmediği, başka yerlerde karşılaşmadığımız türde insanların yaşadığı gizemli semtleri keşfe çıkardık, uzun süreler yürüyerek. Orların birer ismi var idiyse de öğrenemedik, çünkü nereden söz ettiğimizi bilen kimse yoktu. Kendi başıma gitmekten hoşlandığım yerler de vardı, örneğin Modern Sanat Müzesi-Modern resmi keşfetmekteydim, çok ilgimi çekiyordu. Metropolitan Müzesi'ni ise sevemedim. O kadar çok şeyin bir arada olduğu yerler bana boğucu geliyor. Aynı şeyi sonradan Louvre Müzesi'nde de yaşamıştım. Bu tür yerlere ödev yapar gibi gidemem. Ben oradayken açılan Guggenheim Müzesi de kısa sürede mekânlarımdan biri olmuştu. Modern Sanat Müzesi'nin soyut hey-

keller serpiştirilmiş hoş bir bahçesi vardı. Yaz aylarında perşembe akşamları o bahçede caz konserleri olurdu. O yıllarda sonradan “jazz standarts” diye adlandırılacak olan müzik dinlenirdi. Müze bahçesinde yapılan türde caza ise “progressive jazz” deniyordu. Alıştığımızdan farklı bir müzikti. Oraya neden her yaz ve neredeyse her perşembe gittiğimi kendime çok sordum. O müzikle ilişki kurup kurmadığımı, oraya gitmenin avangard olma özentisi olup olmadığını anlamaya çalışıyordum, ama yine de gidiyordum. Her şeyin ille de yorumlandığı o dünyada kurulan ilişkilerin anlamını arama saçmalığıydı bu. İlişkilerimizin anlamı diye bir şey yoktur. İlişki vardır ya da yoktur, anlamı da varsayımından öte bir şey değildir. Nitekim zamanla aslında o müzikle sandığımdan çok daha güçlü bir bağ kurmuş olduğumu keşfedecektim. “Progressive jazz” meğer günümüzdeki pek çok caz türünün prototipi imiş, sonradan anladım.

Oradaki sosyal hayat söz konusu olduğunda New York partileri özellikle vurgulanır. Ender de olsa bunların birkaçına katıldığım oldu. Batı'nın yaşam modelleri zaman içinde bizim buralara da geldiği için, bugün İstanbul'da parti olarak adlandırılan sosyal etkinliklerden farklı değildiler. O yıllardaki ben için ise çok yeni bir olay. İnsanların birbirine dokunup bir sonraki kişiye gittikleri, nitelikten çok nicelik yönelimli bu tür olaylarda bugün de bocalar, ne kendimle ne de diğerleriyle ne yapacağımı bilemem. Dolayısıyla katıldığım az sayıdaki New York partisinde genellikle gözlemci konumundaydım. Bir partinin başarısı ünlü kişilerin davet edilmesiyle değerlendirilirdi. Nitekim gittiğim partilerde de ünlü oldukları söylenen birileri vardı, ama onları tanımıyor, hangi nedenle ünlü olduklarını bilmiyordum. Bir kere sinde davet edilen bir ünlüyü, o hafta televizyondaki talk show'da gördüğüm için ben de tanıyordum. İnsanların etrafına toplandığı o kişi Gore Vidal idi. Amerikan edebiyatı ile sonraları da yakın bir ilişki kuramadım, ama o akşamın ardından Gore Vidal'den bir kitap okudum. Sonraki yıllarda da devamı geldi. Birkaç ay önce CNN Int.'de ölümünden önce kendisiyle yapılan bir röpor-

tajı izledim. Yine benmerkezci, yine alaycı, yine aynı sivri dil, toprağı bol olsun.

New York'ta tanınmış kişiliklerle sürpriz karşılaşmalar olabiliyor. Ünlüler konusunda sadece Hollywood yıldızlarını tanıyacak kadar donanımım vardı. Bir gün caddede yürürken karşı yönden gelen herkesin biraz önümde giden iri yapılı, gri paltolu adama baktığını fark ettim. Merakıma yenilip hızlanarak adamın önüne geçtim ve dönüp baktım: Anthony Quinn. Bellevue civarında kaldırımda durmuş taksi aranıyordum. Kırmızı ışıktaki önümde bir araba durdu ve Katharine Hepburn başını pencereden uzatıp East River'den gelen esintiyi içine çekti. Hatırladığım diğerleri arasında Janet Leigh, Tony Curtis, Gary Cooper gibi isimler var. Yetişme çağımda bu insanları ilahlar ve ilaheler gibi görürdük, istisnalar dışında çoğunun iyi pazarlanmış ürünler olduklarının farkında değildik. Bir tiyatro matinesinden çıktığımızda yan tiyatronun kulis çıkışında toplanmış insanlar görüp yaklaştık. Ortalarında Bette Davis vardı, kendisine sorulan soruları cevaplıyordu. Yaşlanmıştı, ama bunu umursamaz bir hali vardı. Savaşçı biri olduğu çok belliydi, teatraldı. Etkilendim. Bir gece Radyo City'de *The Prince and the Showgirl / Prens ve Şovkızı* (1957) filminin galasında tiyatronun bir bölümünün halka açık olacağını öğrenince filmi görmeye karar verdik. Antreye girdiğimizde ünlüler geçidi vardı. Sinema oyuncular, şarkıcılar. Durup izlemeye başladık. Derken ortalık karıştı, itilip kakılırken kendimi birden Marilyn Monroe ile karşı karşıya buldum, yanında o zamanki eşi Arthur Miller. Karşılaşma bende iz bıraktı. Çok güzel bir kadın, ama sanki korunası bir kedicik. Işık saçar gibi olduğunu hatırlıyorum. O pırıltıyı sonradan bazen başka insanlarda da gördüm. Zamanla, bunun varolamamanın pırıltısı olduğunu fark ederek. Aynı pırıltı Cahide Sonku'da vardı. Sahneye çıktığı anda ondan başkasını göremezsiniz. Bir kere İstiklal Caddesi'nde bir araba içinde görmüştüm hayli yakından, ay çarpmasına uğrayarak.

S/S Amsterdam transatlantiği okyanusu geçip Southampton, Le Havre'dan sonra nihayet Rotterdam'a ulaştı. Avrupa'da biraz

dolaşarak memlekete dönecektim, öyle de yaptım. Son durağım olan Venedik'ten bir Türk yolcu gemisine binmemin ardından bocalamam başladı. Akşam yemeğinden sonra salondaki yolcuların neredeyse tümü canlı müzik eşliğinde o tuhaf şarkıyı söylemeye başladılar: “Ya Mustafa ya Mustafa!” O anda kendimi, kendi insanıma uzak ve yabancı hissettim. Memlekette bir süredir sosyal değişme denilen sürecin başlamış olduğunu bilemezdim, zaten henüz kimse farkında değilmiş. Memleketim bıraktığım gibi değildi, bunun neden böyle olduğunu anlayamıyordum. Aylar geçti, yedek subaylığımı yapmak üzere Konya Askeri Hastanesi'ne uzman doktor olarak katıldım. Anadolu'yu tanımayan biri olarak bu benim için bir devrim oldu. “Ya Mustafa!” şarkısının izi zamanla silinip gitti. Dünyam zamanla genişledi ve bir süre sonra kendimi toplumun merkezinde buldum. Birilerine farklı izlenim veriyor olabilirim, ama ben bugün de hâlâ oradayım.

Varoluş alanlarının insanın formasyonu üzerinde önemli etkisi var. O alanın hangi döneminde yaşanmış olduğu da. Dört şehirde yaşadım: İzmir, İstanbul, New York ve Ankara, benim için her birinin farklı yeri ve anlamı var. New York'un, mesleki formasyonumun yanı sıra kişisel, özellikle de entelektüel formasyonumun oluşumuna katkısını bugün daha iyi görebiliyorum. Yalnızca şehir değil, ülke de değiştirmiş olmama rağmen, memleketi oraya taşımayarak beyaz bir sayfa açabilmiş olmamın önemini de. “Madem buradayım, burayı buralı gibi olabildiğince yaşamalıyım,” dediğimi hatırlıyorum ve bunu zaten içgüdüsel olarak yapmaktaydım da. Orada yaşayan pek çok insan gibi, New York'un dünyada yaşanacak tek yer olduğuna ben de inanmıştım. Sonradan silinip gitse de bu inancın o şehrin hakkını vermeye çalışmamda katkısı oldu. Her yeni deneyimin bir bedeli de var, ama aynı deneyimleri tekrarlayıp durmanın bedeli daha ağır. Amerikan rüyasını göremedim ama kendimce kararımca bir şeyler yaşamış sayılırım. Size hikâyelerin tümünü anlatmadım.

Dipsiz Kuyuda Yolculuk

ALBERT EINSTEIN “Delilik, sürekli aynı şeyleri yapıp farklı sonuçlar beklemektir,” demişti. Zaman zaman hepimizin yaptığı şey, ama önemli olan bu çıkmaz sokak ritüellerinin hayatımıza ne oranda egemen olduğu. Hangi noktadan sonra sınırın aşıldığını fark etmenin zorluğu, psikiyatrinin de nerede başlayıp nerede sonlandığını değerlendirmemizi zorlaştırabiliyor. Bu belirsizlik, alanın hem çekici hem kırılğan yanlarından biri.

Tıp Fakültesi öğrencisi olarak psikiyatri stajı yaptığım yıllarda, bilgi olarak elimizde bir kitapçık vardı. On dokuzuncu yüzyılda Alman psikiyatrist Emil Kraepelin tarafından gerçekleştirilen klasik model temelinde, ruhsal bozulmaların bölümlenmesini ve her birinin tanımlanmasını içeren bir belge niteliğinde. Günümüzde, psikiyatrinin medikal çerçevede tanımlanmasının temelinde de bu model var. Yıllar içinde çeşitli modifikasyonlardan geçmiş ve çağa uyarlanmış şekliyle. Ama yirminci yüzyılın ikinci yarısına girildiği o yıllarda tıp öğrencisine verilen bilgilerin on dokuzuncu yüzyıl psikiyatrisiyle sınırlı olmaması beklenirdi. O kitapçıkta dinamik psikiyatriyle ilgili sadece iki kelime vardı. Sigmund Freud’un ve onun geliştirdiği psikanaliz yönteminin adları. Hepsi bu. Kitapçığın sonunda yama gibi duran bu iki kelime de bizlere bir şey ifade etmiyordu. Bu isimleri daha önce duymuşluğumuz var mıydı hatırlamıyorum. Ülkenin kendine dönük yaşadığı, dünyanın da ona sırtını döndüğü o yıllarda-

ki fukara genel kültürümüzün bu kavranları içermesi beklene-
mezdi de.

Psikiyatri ile o zamanlar tanımlayıcı adı farklı olan Bakır-
köy'deki hastanede tanıştım. Ayaküstü bir tanışma. Çünkü ora-
daki hastaları sadece gözlemleyebilmiştik, biraz da öylesine.
Hastanenin tecrit edilmiş ve cüzzam hastalarının kaldığı bir bö-
lümü vardı. İnsanların şekil olarak o hale gelmiş olmalarının beni
çok etkilediğini hatırlıyorum. İlahi adalet denilen saçmalığa is-
yan ederek. Türkan Saylan gibi misyon sahibi hekimlerin çaba-
sıyla bu sorun ülkemizden silindi gitti neyse ki. Geriye Saylan'a
yapılan nankörlüğün ayıbı kaldı.

Psikiyatri stajından çağrıştırdığını bir başka anı canlanıverdi
şu anda. O zamanlar İstanbul'da bağ bahçe çoktu. Sarhoş olmak
için rakıya, gönül açıcı rayihalar için parfüme gerek olmadığı za-
manlar. O günlerde Bakırköy'deki hastanenin yanında bir üzüm
bağı vardı, tahrik edici. Bir grup arkadaş sonunda dayanamayıp
içine dalmaya karar verdik. Düşünemediğimiz şey üzerimizdeki
beyaz doktor gömlekleriyle fena halde görünür olacağımızdı. Ni-
tekim biz daha tek salkım bile koparamadan bağ sahibi bağırs
çağrış görünürdü. "Hırsız doktorlar!" diye bağıırıyordu. Hırsız
ve doktor sözcüklerinin birlikte kullanılmasından utanç duydu-
ğumu hatırlıyorum. Utanç duygusunun hâlâ tedavülde olduğu
günlerdi. O psikiyatri stajından bir de bu anı kaldı bende.

Öğrenciliğim süresince hangi dalda uzmanlaşmak istediğim
konusunda bir fikrim oluşamamıştı. Pek çok şeyde yaptığım gibi
durumu akışa bırakmış gibiydim ve bu hal Amerika'daki intern-
liğimin sonuna yaklaşına kadar sürdü. Sonunda gün geldi, karar
verme zorunluğuyla baş başa kaldım. Öğrenciyken bana çekici
gelmiş olan alan nörolojiydi. Daha doğrusu, beyin ve onun işleyiş
şekli. Ancak nöroloji, tedavilerde sonuç alınması zor bir alandı
ve bu yönü benim için iticiydi. Amerika'da uzmanlık eğitimiyle
ilgili dergileri ve bültenleri araştırırken psikiyatrik kurumların ve
bölümlerin çokluğu ilgimi çekmişti, ama öğrenciliğim sırasında
alanı tanıyamamış olduğumdan önceleri üzerinde durmamıştım.

Beyinle psikiyatri arasındaki bağ da benim için henüz bir bilinmezdi. Ne var ki, sonunda, tıbbın bilindik alanları beni çekmiyorsa belki de çözüm bilinmeyendedir mantığıyla psikiyatri programlarına başvurmaya başladım. Bu kör bir uçuş olduğu için tedirgindim. Ailem o güne kadar verdiğim kararlarda beni hep özgür bırakmış, ama hep yanımda olmuştu. Ömrümde ilk kez onlara yazıp verdiğim kararlar ilgili düşüncelerini sordum. Cevap “Geleceğin mesleğini seçtiğin için seni kutlarız,” oldu. Hayatımda çok az şey beni bu kadar şaşırtmış ve duygulandırmıştır. Annem ve babam aydınlık, ama sıradan insanlardı. İlk defa onay istiyordum, “Kararın hayırlı olsun!” gibi bir karşılık beklemiştim, bu kadarını değil. Bunu ömür boyu şükran duygusuyla hatırladım hep. Böylece psikiyatri yönündeki başvurularımı sürdürdüm ve birkaç mülakatın ardından 1 Temmuz 1957’de psikiyatri alanına adımımı attım.

Gittiğim mülakatların biri dışında hepsinden olumlu sonuçlar almış, sonunda kanımın ısındığı birine karar vermiştim. Sabri’nin “Bu, İngiliz tavırlarıyla gidip havasını basar ve mülakatları alır,” diye yaptığı yorumlar aslında gerçeği yansıtmıyordu, ama deli dolu Sabri’ye kıyasla İngiliz sayılırdım. Sonradan bu konuda bir değerlendirmem oldu. Gittiğim mülakatlarda doğal olarak bana sorular yöneltiliyordu, ama ben de onlara programlarıyla ilgili sorular soruyordum. Derdim, “Buralara kadar gelmişken olabilirdiğince öğrenmeliyim, bu şansa bir daha sahip olamam,” idi. Meğer mülakata gidenin sorular sorması pek alışılmış şey değilmiş ve Amerikalılar bunu “Bu insan ne aradığını ve ne istediğini biliyor” şeklinde yorumladıkları için haneme artı olarak yazılıyormuş. O kültürde genç bir insanın kendini ortaya koyması makbul bir şey olarak değerlendirilirken, memlekette böyle davranışlar haddini bilmezlik olarak yorumlanırmış meğer. Bunları sonraki yıllarda şaşıracak, bazen de canım sıkılarak öğrenecektim. Zamanla da iplemeyerek.

Eğitim birbirinden bağımsız iki kulvarda sürdürülmekteydi. Biri, “genel psikiyatri” başlığı altında, psikiyatrik hastalıklar ve tedavileriyle ilgili klinik çalışmalar. Diğeri, psikanalitik psikiyatriyle ilgili kuramsal ve uygulamalı çalışmalar. Genel psikiyatride görevlendirildiğim ilk yer “geriatrik psikiyatri” idi. Yani yaşlılık psikiyatrisi. Ülkemizde ancak son yıllarda belirmeye başlayan bu alan, o yıllarda Amerika’da da yeni önem kazanmaya başlamıştı. O dönemin klasik psikanaliz uygulamalarında kırk yaşını aşmış kişiler analize alınmaz, o yaştan sonra değişimin mümkün olmayacağına inanılırdı. Başlangıçta, psikiyatrinin önceliği orta yaş öncesi yetişkinlerdi. Psikanaliz kuramının etkisi sonucu, zamanla buna “çocuk psikiyatrisi” eklendi. Çocuklar mercek altına alındıktan bir süre sonra ergenliğin kendine özgü dinamikleri fark edildi ve “ergen psikiyatrisi” farklı bir alan olarak belirdi. Uzun bir aradan sonra yaşlılığın da kendine özgü ilginç dinamikleri olduğu anlaşıldı ve “geropsikiyatri” ayrı bir alan olarak önemsenmeye başladı.

Bunların belirleyicisi olan psikiyatristlerin kendileri genellikle orta yaş döneminde olduklarından, “orta yaş psikiyatrisi” başlıklı bir alanın gelişmemiş olmasını doğal karşılamak gerek. İnsan zihni tıp bilimini geliştirirken vücuttaki tüm organlarla ilgili çok değerli bilgilere ulaşabilmiş iken, zihnin yaratıcısı olan beyni tanıma ve anlama konusunda hâlâ çok başlangıçta. Dolayısıyla orta yaşlı psikiyatristlerin egemenliğinde olan bir bilim dalında “orta yaş psikiyatrisi” diye bir alanın gelişme şansı olmaz. Bana sorarsanız, yaşam döngüsünü evrelere ayırdığımızda, bu evrelerin en durağanı orta yaştır derim. Sistemin bireyi kendi değerler ağına katarak tepe tepe kullanıp öğüttüğü yıllar. Özellikle de başarılı ve iktidar sahibi olduklarına inananlar için tuzaklarla dolu. Elinde bulundurduğuna inandığı gücü kaybetme endişelerinin Alzheimer olma korkularıyla tezahür ettiği dönem.

O yıllarda Amerikan toplumunun orta yaş kuşağı, ebeveynlerinin sorumluluğunu üstlenmede isteksiz davranır olmuştu.

Yaşlıların yükünü üstlenme görevi giderek artan bir şekilde sisteme devrolmaktaydı. Buna çözüm olarak, bizdeki huzurevinin prototipi olan *nursing home* modeli yaratılarak bir sonraki kuşağın ve sistemin yükü azaltılmaya çalışılıyordu. Bir yandan da *golden age*, altın çağ kavramı yaratılarak yaşlılığın yapay bir şekilde yüceltilmesi de oralarda biraz işe yaradı. Memlekette “Kırkından sonra azanı teneşir paklar” zihniyeti hâlâ sürdürülmekte iken Amerika’da karşı cinsten yaşlıların buluşup hoşça vakit geçirmeleri için kulüpler, dernekler oluşturuldu. Bu arada, yaşlıları psikiyatri hastanelerine yerleştirerek onlardan kurtulmaya çalışanlar da vardı. Günümüzde imkânı olan Amerikalı yaşlılar Florida, Güney Kaliforniya gibi yerlerde altkültür komünleri halinde yaşıyorlar. Dönüşüm hızı azıtmış bir dünyaya yabancılaşmaktan korunmak için iyi bir yöntem aslında. Dünya sana sırtını döndüğünde, kendi dünyanı yarat ilkesi üzerine kurulu.

Yaşlı kadın hastaların bulunduğu serviste ilk pazar nöbetimdi. Servisin başındaki Dr. Svecenski de hasta yakınlarını bilgilendirmek için o sabah oradaydı. Biz onun odasında sohbet ederken yukarı kattan canhıraş çığlıklar duyulmaya başladı. Durumu anlamak için yukarı çıkmak istediğimde Svecenski gerek olmadığını, bu durumun daha önceki pek çok ziyaret gününde yaşanmış olduğunu söyledi. Bağırانlar yaşlı kadın hastalardan birinin kızlarıymış. Aslında ağır bir sorunu olmayan annelerini hastaneye yatırıp sonra da çıkarmamak için çeşitli yollara başvurmaya çalışan bu iki kadın, her ziyaret gününde doktorları ve hemşireleri suçlayarak olay çıkarırlarmış. Hastanın adını öğrendiğimde yaşlı kadını hatırladım. Neden hastanede bulunduğunu anlayamadığım tatlı bir yaşlı. Koridorda yürümeye başladığımızda Svecenski babacan tavıyla kolumu kavradı ve her zamanki belirgin Orta Avrupa aksanıyla bana “Bunu hiç unutma,” dedi. “Çoğu zaman ailenin yanlış üyesi hastaneye yatar.” Sonradan bu sözü hatırlatacak o kadar çok durumla karşılaştım ki zaten unutamazmışım.

Bir nöbet gecemde hastaların uyku saatinden önce servisi doluyordum. Bir grup yaşlı kadının bulunduğu bir odaya girdi-

ğimde ak saçlı hanımları gecelik ve kombinezonlarıyla buldum. Beni görünce utanmış gibi yapıp kıkırdadılar. İçlerinden biri bana yaklaştı ve şuh bir tavırla “Özür dileriz, bu gece müşteri kabul edemiyoruz,” dedi. Diğerleri iyice kıkırdadılar, hem de nasıl dişi. Ağarmış saçlar, buruşmuş yüzler silindi gitti, çok tatlıydılar. O an hiç tanımadığım bir dünyaya girmiş olduğumu sezmişim, bunu sonraları daha iyi anladım.

Annemin seksen yaşlarında olduğu bir gün ona uğradığımda, aynı yaşlarda iki hanımefendi ziyaretine geldiler. Veda edip ayrılmak üzereyken antrede durup bir süre konuşmalarını dinledim. Canlı bir sohbetti. Her şeyi duyduğum halde konuşmalarını hem anlıyor, hem anlayamıyordum. Fark edebildiğim şey ise sohbetin günümüz dünyasından kopuk olmadığıydı. Bulundukları odada kendine özgü dinamikleriyle capcanlı bir dünya vardı. Aslında, geropsikiyatriyi program gereği geçirmem gereken bir süre olarak düşünmüşken, olay sürprizler barındıran bir deneyime dönüşmüştü. Ancak, o zamanlar bunu gereğince değerlendirebilecek yaşta değildim. İnsanın hep genç kalacakmış gibi yaşadığı yıllar...

Çocukken ve yetişme çağımda çevremde, burada tartıştığım tarzda yaşlılar yoktu. Hayatta olan annemin babası ve babamın annesi kendi kuşaklarına göre uzun yaşadılar, ama kendi dünyaları olan, bireyleşmiş, hayatlarını diledikleri gibi sürdüren insanlardı. Üstelik çevrelerine bir şeyler de katarlardı. Ailemin ötesindeki dünyada da yaşlılık sorunları ya da çocuklarına muhtaç olma gibi kavramlar yoktu. Gençlerin yaşlılara ayıracak zamanları hep vardı. Zaten, “zaman ayırma” diye ruhsuz deyimler de yoktu, ilişkiler kendiliğinden akardı. Yaşam süresi günümüze göre kısaydı. İnsanlar belirli bir yaşa geldiklerinde önce hastalanır, ardından hayata veda ederlerdi. Tıp onları daha uzun yaşatacak yöntemlere sahip olmadığından doğal ölünürdü. Dolayısıyla yaşlılar genellikle dinç insanlardı. Çevremde hiç bunama yoktu, Alzheimer zaten duyulmamıştı. Bazen filanca kişiye inme indi gibi şeyler duyduğum oldu, ama ite kaka yaşamaya zorlanmadıkları için zaman-

ları dolunca hayatları sona ererdi. İstenmeyen yaşlı duyulmuş şey değildi, bu olguyla ilk kez Amerika'da karşılaştım.

Yaşlılık ölümü çağrıştırır. Ölüm ise "Aman Allah korusun!" deyip geçirtilirmeye çalışılan tabu bir konu. Yetmişli yılların sonlarında Amerikalı psikiyatrist Elisabeth Kübler-Ross'un sonradan dilimize *Ölüm ve Ölmek Üzerine* adıyla çevrilen kitabı ile karşılaşmam benim için bir devrim oldu. Kübler-Ross terminal evrede, yani ölüme yaklaşmış olan hastaların yaşantıları üzerine yaptığı kapsamlı araştırmadan edindiği izlenimleri bu kitapta toplamıştı. Araştırma, hastanelerdeki doktor ve hemşirelerin olumsuz tutumları nedeniyle bazı zorluklarla gerçekleştirilmişti. Hristiyanların ölüme atfettikleri dehşet ve buna karşı geliştirdikleri yadsıma eğilimleri nedeniyle olmalı. Aynı tavır ülkemizin batısında da oldukça yaygın.

Yakın gelecekte öleceklerini bilen insanlarda, hayatın bir yandan her zamanki gibi devam ettiğini anlatması bakımından da ilginç bir kitap. Yaklaşık on günlük ömrü kaldığını bildiği halde bir yakınına kızıp intihar eden adam örneğinde olduğu gibi. Kitap sadece ölümcül hastalıklara yakalanan insanlar hakkında değil, hayatının son dönemlerini yaşamakta olan insanların yaşadıkları hakkında da önemli ipuçları içeriyor. Antik Yunan düşünürlerinden biri "Filozofize etmek ölüme hazırlıktır," demiş. Belirli bir yaştan sonra insanlar, farkına vararak ya da varmayarak için için bu hazırlığı yapmakta. O kitaptan öğrendiğim iki şey, geçmişte yaşlı yakınlarımla olan ilişkilerimde çok işe yaradı. İlki, yaklaşmakta olan ölümlerinden söz ettiklerinde, konuşmalarını paylaşmanın ya da en azından dinlemenin önemi. Diğeri ise ölümlerinin yaklaştığını sezen insanların, dolaylı bir şekilde de olsa yakınlarına veda etme arzusuyla ilgiliydi. O insanların bu tarz konuşmalarını engellememenin, hatta olabildiğince paylaşmanın önemini vurgulayarak. Kübler-Ross'tan öğrendiklerim sayesinde, o yıllarda yaşlı yakınlarımla arada bir bu konuda söylediklerini paylaşabildim, bunun beni kendi yaşlılığıma da hazırlamış olduğunu, sıra bana geldiğinde fark ettim.

Geçmişin Hollywood oyuncularından Bette Davis “Yaşlılık korkaklara göre değil,” demişti vaktiyle. Acımasız bir söz, ama belli bir gerçekliği de barındırıyor. Yaşlılık yaşam döngüsünün sert dönemlerinden biri, çocuklukla ortak bazı yönleri var. Anne ninnileri yerine Maria Callas’ın sesiyle uykuya dalmak gibi hal-ler. Çocuklukta olduğu gibi yaşlılıkta da çok farklı alanlarda ses-sizce savaştık gerekiyor. Geçmişte kolayı seçmeye alışmış olanlar için zor bir dönem, farklı ve karmaşık yönleri var. Hayatta olmak ve yaşamak farklı şeyler. Ömür boyu ikisi arasında gidip geliyoruz, ama yaşlılıkta bunların ilkinde kayma eğilimi artıyor ve hayatınızın kumandasını yitirmemek için daha çok çaba gereki-yor. Zaman hızlanıyor, ama sıkışmıyor. Algılananlar uzakta, ama bazen eskisinden daha berrak, daha önce fark etmediğiniz ayrıntılarıyla. Yaşananların damıtılması sonucu keskin bir seçicilik be-liriyor. Örneğin klasik müzik dinlemek istediğinizde bu Şostako-viç ve Bartok oluyor, merkezi Avrupa müziğini kesinlikle iste-miyorsunuz. Yeni ve farklı seçimler de yapılıyor. Türk müzisyen-lerin farklı müzik türlerindeki yapıtlarını ve yorumlarını izliyor-sunuz. Umut içeren taze bir ruh ve dinamizm. Seçicilik pek çok diğ-er alanda da var. Dünyayı dolaşırken edindiğiniz izlenimler sonucu bazı halklara yakınlık duyuyorsunuz: Güney İtalya, En-dülüs, Bosna ve Şili halkları ve Katalanlar. Ama bunlardan pek söz etmiyorsunuz. Politik doğrucular size ırkçı der diye. Oysa karşınıza aldığınız kimse yok, dolayısıyla tavrınız da.

Ayrıntılar uzaklaştırılınca ortalık ıssızlaşıyor, yine de etrafı-nızda sosyal performansçılar ve karadelikleri kesinlikle istemi-yorsunuz. İlişkilerini bir yerlere gitme, bir şeyler yapma tampon-larıyla sürdürenlere katılmadığınızda da iptal ediliyorsunuz. Za-ten olmayanlar yok olduğu için kimsenin kaybı yok. Gücünüz azaldığı için hareket alanınız daralıyor, ama hayata biraz doy-muşsanız, bir şeyler kaçıyormuş gibi gelmiyor, üstelik pek çok şey *deja vu*. Zaten pek çok hoşluğun yanı başınızda ya da çok ya-kınınızda olduğunu daha çok fark edip, başka yerlerde arama ge-reği duymuyorsunuz. Arada bir önünüze getirilen sağlık sorun-

ları, tababetin yaşam süresini uzatma takıntısı yüzünden uğraştırıyor, bazen can sıkıcı. Yine de yaşlılıkla birlikte yitirdiklerinizi dengelemek için organizmanın gösterdiği çaba şaşırtıcı. Yapabildiği kadarıyla bile.

Yaşlılık yaşam döngüsünün son evresi. Yani dünyayı durdurup inme ânını da barındırıyor. Hayatınıza baktığınızda gördüğünüz şey bir yanılsamayı andırdığından geriye kalan gerçek, yaşanmak üzere olan an oluyor. Yokoluş da o ânın artık olmaması. Dolayısıyla, “olmak ya da olmamak” sorusu arada bir belirip kaybolduğunda, ikisinin birbirinden pek de farkı olmadığını seziyorsunuz. Şimdilik böyle şeyler işte, sonrasını bilmiyorum.

Dünya genelinde yaşlı nüfusun giderek artması, bu alanda daha kapsamlı ve derinliğine araştırmaların yapılmasını gerekli kılıyor. Ancak, yaşlılık dönemi bilinen sözcüklerle tanımlanamayacak yaşantı türlerini de barındırdığından, böyle çalışmaların gerçekleştirilmesi kolay olmayabilir. Çare, bu araştırmaları yine yaşlıların yapması diye düşünüyorum. Henüz yaşamadığımız dönemlerin dinamiklerini kavramamız biraz zor.

Geropsikiyatrideki dönemimin ardından, hastaneye yeni kabul edilen hastalarla ön görüşme yapmakla görevli olduğum servisteki ilk sabahım. Kapı açıldı, kumral, mavi gözlü bir adam içeri girdi. Karşımdaki koltuğa oturdu, konuşmaya başladık. Kırk yaşlarında olmalı. Zihinsel melekeleri yerinde, sakin, hatta oturaklı ve zeki biri. Sorularıma düzgün cevaplar veriyor. Gözlerinde arada bir görünüp kaybolan şüpheci bakışı, ancak daha sonra değerlendirebileceğim. Bankaya para yatırmaya gittiği sırada polisin aniden çıkageldiğini ve kendisini apar topar buraya getirdiklerini, nedenini bilmediğini, muhtemelen bir yanlış anlaşılma olduğunu, bir an önce evine ve işinin başına dönmek istediğini anlatıyor. Uzun bir konuşma sonunda ben ikna oluyorum, bir yanlışlık yapılmış olmalı, ama rüzgâr aniden dönüyor. Görüşmemizin sona erdiğini söylemeye hazırlanırken birden bana dönüp “*I am sure you know that I am the Holy Ghost,*” diyor. “Herhalde benim

Hazreti İsa'nın ruhu olduğumu biliyorsunuz,” gibi bir laf. Donakalıyorum. “Dakka bir gol bir”den son anda sıyırtmışım. Tecrübesizliğimden ötürü anlayışla karşılanırdı, ama herhalde kendimi yerin dibine batmış hissederdim.

Karşılaştığım durum o dönemde *paranoid state* denilen bir psikoz türüydü. Kişiliğin tüm bölümleri bütünlüğünü korurken psikozun sadece tek bir hezeyanla ortaya çıktığı hal. O tek hezeyan da her zaman büyüklük hezeyanıdır. Bu insanlar genellikle hastaneye yatırılmamayı başarırlar, ama zaman zaman başları yasalarla derde girebilir. Olağanüstü ikna kabiliyetleri vardır. Hastaneye yatırıldıklarında orada da sorunlara neden olurlar. Kısa sürede hastalar arasında müritler edinip kendi liderliklerinde hastaneden bağımsız bir yönetim oluşturanları bile olmuştur. Sahte peygamberlerin çoğu aslında bu tür psikotik kişilerdir. Geçmişte oluşturdıkları tarikatlar ve cemaatler devletlerin başına dert olmuş, bazı kitle ölümleriyle sonlanan trajik olayların yaşanmasına neden olmuştur. Amerika’da, Guyana’da, İsviçre’de, Hindistan’da ve Japonya’daki örnekler dünya medyasına haber olmuşlardı. Aidiyet arayışlarının giderek arttığı günümüz dünyasında ise böylesi durumlar iyice karmaşıklaştı ve tarikatlar ve cemaatlerin bir bölümü politik kimlikler edindi. Üstelik, hangi gurunun psikotik, hangisinin şarlatan, hangisinin gerçek mürşit olduğu ayırt edilemez halde.

Konu inanç sistemlerine gelmişken o dönem Amerikası’nda psikiyatri ile Katolisizm ilişkisine değinmek istiyorum. Tıpta vaka toplantısı denilen tüm doktorların katıldığı oturumda bir hastanın durumu tartışılıyor. Genç erkek hastanın sorunlarından biri de Katolik olduğu halde mastürbasyon yaptığı için yaşadığı yoğun suçluluk duygularıyla baş edememesi. Toplantı sırasında benim için beklenmedik bir şey oldu ve kıdemli psikiyatristlerden Sullivan, hasta da olsa bir Katolığın mastürbasyon yapmasının ağır bir günah olduğunu söyledi. Ve o anda ortalık karıştı. Heyecanlı bir doğası olan Rusya göçmeni genç Dr. Tokarevic bu söze şiddetle itiraz etti. Her zaman güler yüzlü ve munis görümlü

Sullivan aniden ceberrut bir karaktere dönüştü. İnatçı Tokarevic konunun peşini bırakmadı. Ortalık bağırsık çağrışı. Havada bir şeyler uçuşmasına beş kala oturuma son verildi. Daha önce varlığından haberdar olmadığım bir konuyla karşılaşmıştım. Meğer o dönemde psikiyatri ile Katolik kilisesi çatışma içindeymiş. Bunun sonucu “Katolik psikiyatri” başlıklı, uzlaşmaya yönelik bir alan oluşturulmuş. New York’ta azımsanmayacak sayıda Katolik psikiyatri uzmanı varmış. Bir kitapta konuya ayrılmış bir bölüm bulup okumuş, pek bir şey anlamamıştım. Zaten Katolik psikiyatri kavramı da zamanla silinip gitti, duyulmaz oldu.

Amerikan halkının çoğunluğunun dinle ilişkisi, Avrupa’dakinden farklı ve oldukça bağınaz bir nitelikte. Üstelik, soyut bir inanç sistemi olmaktan öte, İsa’nın şahsında ve ona kurtarıcı rolü atfedilerek kişiselleştirilmiş: *Jesus Saves!* Dolayısıyla, başka toplumlarda pek rastlanmayan, hortlaklar, hayaletler, içine şeytan girme, UFO’lar tarafından kaçırılma gibi olaylar hep orada yaşanıyor. Bir pagan mitolojisi türü gibi. Tek tanrılı dinler felsefelerinden koptuklarında, paganın karikatürü gibi bir hal alıyorlar galiba.

Dinin psikiyatri ile çatışması Humeyni etkisindeki İran’da da yaşanmış, psikanalitik psikiyatrinin yasaklanmasıyla bu alanda çalışan kimileri İran’ı terk etmek zorunda kalmıştı. İçlerinden biri Ankara’ya gelmiş, dilimizi bilmeden çalışamayacağı için başka bir ülkeye gitmişti. Psikiyatridi kötüye kullanan rejimler de oldu. Stalin döneminden başlayarak Sovyetler Birliği’ndeki rejim karşıtlarının birtakım psikiyatri hastanelerine gönderilerek orada kapalı tutulduklarına ilişkin bazı veriler Batı’ya sürekli ulaşıyordu. Konunun iyice ayyuka çıktığı günlerde, Batılı psikiyatristlerin bu konuda hazırladığı karşıt bildiriye 1976 yılında ben de Paris’te imzalamıştım, etkili olma ihtimali uzak da olsa.

Geropsikiyatri ve hasta kabul servisinin ardından, genel psikiyatrideki esas konumuma sonunda ulaşmıştım. Sorumlu olduğum bir servis, sürekli izlediğim hastalarım vardı, alanın içine daha çok girmektedirdim. O günlerde psikofarmakoloji hızla ge-

lişmekteydi. Anksiyete, depresyon ve psikoz tedavisini amaçlayan ilaçların çeşidi azdı. Dolayısıyla, kafa karışıklığı yaratan bilgilere maruz kalmadan, doğru ilaç seçimi yapmak ve bunlardan sonuç almak daha olasıydı. İlaç endüstrisi henüz günümüzdeki rekabet hırsından mustarip değildi, daha dürüsttüler. Kafa karıştırıcı ayrıntılar yoktu. O dönemde geliştirilen ilaçların ya da türrevlerinin çoğu bugün de tedavülde.

Amerika'da verilen eğitimde, kıdemli meslektaşlarınız sizi sadece yönlendirir, sonrasında tek başınasınızdır. Yani kendiniz ne yaparsanız deneyiminiz o olur. Bana uyan bir model. Orta yaşlarıma geldiğimde kişiliğimin bir karşıtlıklar beraberliği olduğunu keşfettim. Anlaşılan hep öyleymişim, hâlâ da öyleyim. Yin Yang'ın şahsımdaki tezahürü. Karşıtlıklardan biri de bir yanımin temkinli olmasına karşılık, diğer yanımin gözü pek olması. Hangisinin neye göre sahne aldığını bilmiyorum, üzerinde düşünmedim de. Ancak, kendini durumların içine atıveren yanımin, keşfetmeye meraklı çocuk yanımla ilintili olduğunu sezer gibiyim. Herhalde aynı nedenle, boşluğa düştüğüm ya da tökezlediğim zamanlarda bunu yenilgi gibi yaşamam. Kültürümüzde bu tür davranışların "haddini bilmeme" olarak nitelendirilmesi ise zamanla beni etkilemez oldu.

Psikiyatrideki ilk günlerimde "grup psikoterapi" konusunda ilgimi çeken bir kitap okumuştum. Servisteki görevime başladıktan bir süre sonra grup terapi deneme isteğime olumlu karşılık alınca, kendimi olayın içinde buldum. Kör uçuş sayılırdı, o kitap dışında rehberim yoktu, psikodinamik psikiyatri eğitimimin henüz başlangıcındaydım, hastanede bu konuda deneyimli kimse yoktu, o günlerde ender bir uygulamaydı ve sadece yirmi beş yaşındaydım. Oluşturduğum grup psikotik erkek hastalardan oluşmuştu. İlk oturum öncesi yaşadığım duygu merakı, ama iyi şeyler olacağı konusunda inançlıydım. Öyle de oldu. İlk buluşmada üyeler daha çok kendileriyle ilgili bir şeyler anlattılar. Ertesi oturumda hiç üye kaybı olmaması ilk olumlu belirtiydi. Üstelik, o oturumda üyeler birbirleriyle de ilgilenmeye başladılar. Sonraki

oturumlarda süreç akmaya başlamıştı.

Aradığım kıvamın bu kadar kolay yakalanabilmiş olmasında, Amerikan insanının bazı kolektif özelliklerinin payı olduğunu düşünüyorum. Özellikle, çocuksu bir safiyetle kendilerini ortaya koymaları ve bir lideri izlemeye yatkın olmaları. Otoritenin yaşının değil, konumunun ve bilgisinin önemli olması. Aynı dönemde memlekette böyle bir şey denemeye kalksaydım, o yaşta birini ciddiye alan olur muydu bilemiyorum.

Grup psikoterapi denemesini iyi ki yapmışım. Çünkü grup terapinin insanın kendini tanıyabilmesindeki önemi, altmışlı yılların sonlarında yaşanan öğrenci hareketlerinin ve hippie olgusunun ardından daha iyi anlaşılabilirdi ve uygulamalar yaygınlaştı. Grup terapi bireysel terapiden farklılıkları olan bir yöntem. Örneğin, üyeler de zaman zaman birbirlerine karşı terapist konumunda olabiliyorlar. Üstelik bazen çok da iyiler. Bireysel beraberliklerde terapistin, terapiye gelen kişi karşısında otorite konumunda olması kaçınılmaz bir durum. Grup terapide ise grubun karşısında terapist tek başına olduğundan, otoritesi daha az hissedilir. Üyelerin her biri akışın yönlenmesine katkıda bulunabilir ve grup genellikle bu gücünün farkındadır. İnsanlar sorunlarıyla bocalarken, böyle durumları yalnız kendilerinin yaşamakta olduğunu düşünme eğilimindedir. Kendilerine önemsiz ya da sıradan görünen bazı durumları başka insanların mesele haline getirebildiklerini gözlemlemek, insanın kendi yarattığı sorunlara farklı bir gözle bakmasını sağlıyor. Bence bu, grup terapinin önemli terapötik etkilerinden biri.

Başlangıçta, grupları klasik model doğrultusunda oluşturmuştum. Üyeler yaşadıkları zorlukları grup ortamında paylaşırlar ve grup dinamikleri bu temel üzerinde, destekleyici bir ortam yaratılarak sürdürülürdü. Altmışlı yıllarda Kaliforniya'dan başlayarak "şimdi ve burada" diye adlandırılan ve âni yaşama üzerine sürdürülen grup modelleri oluşturuldu ve yaygınlaştı. Etkili bir yöntem olabilecekken, beklenen sonuçları sağlayamadılar. Psikiyatride bu tür tedavi yöntemleri kuramsal bir temel üzerinde

hareket eder. Nitekim, uyguladığım grup terapilerin tümünün temelinde psikanalitik kuramlar vardı. Meslek dışından ve gerekli formasyona sahip olmayan kişiler tarafından sürdürülen “şimdi ve burada” grupları bir kurama dayanmadığı gibi, aşırı oranda entelektüalize edilmekteydi. Yaşanan yaşanmakta iken, yaşananı açıklamaya çalışmak, yaşananı öldürür. “Şu an çok mutluyum,” dediğinizde, yaşadığınız duygu sona erer ve bilgilendirme moduna geçmiş olursunuz. Yaşananları ille de söze dökmek bu gruplarda yaygındı ve grup dinamiklerinin akışını kesinlikle aksatıyordu. Yaşanan şey, kendini etrafa zaten bir biçimde yansıtır. Kaldı ki kullandığımız sözcükler, içsel yaşantılarımızı tanımlamada zaman zaman yetersiz kalırlar. Yurtdışında gittiğim grup terapi kongrelerindeki bazı çalışma gruplarında ve de başka yerlerde bu tür saçmalıkların örneklerine tanık oldum. Bunlardan hâlâ ne kadarı var, bilmiyorum.

Zamanla, dış dünyayla ilgili sorunların grup ortamına taşınmasına izin vermeden, doğrudan grup içi yaşantılara odaklanan grup modeli oluşturdum. Grup dışındaki yaşantılarla ilgili monologlar engellendiğinde, sonuç gerçekten farklıydı. Şahsen, yönettiğim terapi gruplarının benim üzerimde de terapötik etki yarattığına kesinlikle inanıyorum. Sonuçta, grup lideri, aynı zamanda, grubun bir üyesi de olma durumunda. Yılları bir araya getirip eklediğimde yaklaşık otuz yıl grup terapi uygulamalarında bulunduğumu hesapladım. Bunun beni gerçekten zenginleştirdiğine ve etkilerinin umulmadık alanlara kadar yansımış olduğuna inanıyorum.

Ortaçağdaki usta-çırak ilişkisi harika bir olaymış. Usta çırığa doğrudan bir şey öğretmez, ama çırak sürekli onun etrafında bulunur, yıllarını onu izleyerek geçirirmiş. Yeteneği varsa kendi tarzını zamanla kendi yaratırmış. Amerika’daki eğitim yıllarımda, bu konuda şanslı sayılırdım. Usta-çırak ilişkileri olmasa da kendime uygun modellerle karşılaşmışım, her birinden bir şeyler edinmişim. Bilgi zaten her yerde vardı. Kitaplarda, makalelerde, uygulamalarda. Ama bu insanlar, çok daha önemli bir boyutta,

bir tarz edinmemde bana örnek olmuşlar, mesleğimi kendimce şekillendirirken dolaylı olarak katkıda bulunmuşlar.

Genel psikiyatri, psikodinamik psikiyatri, çocuk ve ergen psikiyatrisi konularında üstatlarımla doğrudan ve sürekli bir ilişki içindeydim. Buna karşılık, nöroloji profesörü Morris Bender’i haftada bir kez toplantı ortamında görürdük. Bu sınırlı beraberlikte bile ondan bir şeyler öğrenebilmişim. Şu anda aklıma gelen örneği vermek istiyorum. Sarkoidoz, tüberküloza benzeyen ve yerleştiği dokuda mikroskobik düğümler oluşturan bir hastalık. Bağışıklık sisteminin anormal çalışması sonucu ortaya çıkar, nedeni bugün de bilinmemekte. En çok lenf bezleri, akciğerler ve karaciğerde görülür. Bazen de kalpte, deride, gözde ve ilikte.

O günkü toplantının konusu bir öğrenci ya da internin, bir hastanın beyin röntgeninde sarkoidoz görüntüsü saptamış olmasıydı. Beyinde sarkoidoz pek duyulmuş bir şey değilmiş, o gün öğrendim. Durum açıklandığında hepimiz gözümüzü Morris Bender’e çevirdik. Bender başını iki yana salladı. “Ben beyinde de sarkoidoz olabileceğini okumuştum, ama şimdiye kadar hiç karşılaşmadığım için bu konuda söyleyecek sözüm yok,” dedi ve sözü durumu saptayan öğrenciye verdi. Memleketteki hocalarımın her şeyi zaten biliyor olmasına alışkın olduğum için şaşırdım. Ve o anda, her şeyi bilen birinin öğreneceği bir şey de olmayacağını farkına vardım. Morris Bender, ünü ABD dışına da ulaşmış bir nörologdu. Güney Amerika’ya ve Avrupa’ya konsültasyona çağrıldığı olurdu. Ve bu insan, doğrudan yaşamadığı bir durumu bilgi olarak kabul etmiyordu. Her konuda söyleyecek lafı olan insanların memleketinden gelen genç biri için önemli bir ders.

Yıllar sonra sosyal bir beraberlikte, konuşulan konunun içinde bir sözcük geçmişti: “tütü”. Tütü nedir diye sordum. Klasik balede balerinlerin giydiği kabarık eteklermiş. Misafirlerden biri bana döndü ve “Biliyor musunuz, ben bunu sormaya cesaret edemez, biliyormuş gibi geçiştirirdim,” dedi. Gerçekten de o günlerde, toplumun en azından bir kesiminde, bir şeyi bilmediğini

kabul etmek insanlara zul gibi gelirdi. Bunun hâlâ ne kadar yaygın olduğu hakkında bir fikrim yok, ama yeni kuşakların, bilmedikleri, anlamadıkları bir şey duyduklarında farklı davrandıklarını düşünüyorum. Maruz kaldığımız yoğun bilgi bombardımanında başka nasıl olabilir ki? Günümüz dünyasında yeterince güncellenemezsek, dünya içindeki yerimizi kavramakta zorlanabiliriz. Yorucu bir çaba, ama insanlığın kendini getirdiği bu yerde artık bunun bir başka yolu da yok. Bilgi önde, biz peşinde, sürükleniyoruz.

Genel psikiyatri eğitimini gördüğüm servisin başındaki psikiyatristin adı Nachum Katz idi. Tonton görünüşlü, tıknaz bir adam. İngilizceyi Avrupa aksanıyla konuşurdu. Estonya'dan gelmişlerdi. Sormadım, ama savaşın başlangıcında Avrupa'dan kaçanlardan olmalı. Nachum Katz bana hepeşitiymiş gibi davrandı, ona bir şeyler danışırken o da başka bir konuda fikrimi sorardı. Benim için, bir insanın seçtiği mesleğe nasıl gönül verebileceği konusunda benzersiz bir modeldi. Bazı kış geceleri karla kaplı yollarda yürüyüşe çıkıp psikiyatri konuştuğumuzu hatırlıyorum. Kuramlar ya da teknikler değil, psikiyatrinin ne olduğu ya da olabileceği, hatta bazen insan olmanın anlamıyla ilgili şeyler. Sade ve yalın sohbetlerdi, üst düzey laflar değil. Yürüyüşün sonunda yakındaki evlerine gider, siyah saçlarını tepesine toplamış, her zaman bakımlı Mrs. Katz'ın bize ikram ettiği konyacı içerdik.

Yıllar sonra bir gün, o zamanki adı Intercontinental olan şimdiki The Marmara'da bir kongre vardı ve orada bir konuşma yapmıştım. Konuşmamı bitirip kalabalığa karıştığımda beni bekleyen bir sürpriz vardı. Psikiyatri eğitimini aldığım hastanede benden yaşça biraz büyük bir Türk meslektaşım vardı, sık görüşemediğim, ama dost ve yalın bir insan. Karşımda beliriverdi, Türkiye'ye ziyarete gelmiş, kongreyi duyunca uğramış, hâlâ o hastanede çalışıyormuş. Kısa sohbetimiz sırasında bana, Nachum Katz'ın benden hâlâ zaman zaman söz ettiğini, hatta benim için "Bir daha onun gibisi gelmedi," dediğini aktardı. İçim sıcacık oldu. Keşke benim de ona, bana kattıklarını anlatabilme şansım

olabilseydi. Amerika'nın hoş yanlarından biri de takdir konusundaki cömertlikleri. Bu konuda cimri bir kültürden gelen biri için öyle değerliydi ki.

Genel psikiyatrideki eğitim ve hizmetin yanı sıra psikanalitik psikiyatride de eğitim sürmekteydi ve orada işler kolay gitmiyordu. Geldiğim yerde insanları düz algılamayı ve değerlendirmeyi bilirdik. Görünenin ardında karmaşık olayların döndüğü hakkında hiçbir fikrimiz yoktu. Dört kişilik eğitim grubundaki diğer üç kişi de benimki gibi kültürlerden geldiği için, dört geri zekâlı olarak hocamız Alfred Messer'i ilk aylarda biraz çıldırttık. Messer'in arada çileden çıkıp bize "*Use your mind!*" diye bağırdığını hatırlıyorum. Gerçekten de bütün mesele kafa çalıştırmakmış, ama kafalarımız o tür çalışmaya ayarlı değildi. İnsan zihninin nedenli sinsi ve entrikacı olduğundan haberimiz yoktu. Çabalar bir süre sonra işe yaramaya başladı ve insan ruhundaki saklı dünyaların varlığını fark etmeye başladım. Üst üste konmuş taşlardan sadece birini çektiğinizde bile yapı bazen yıkılır, ama şartlanmalarınız sayesinde yapı hâlâ yerindeymiş gibi davranmaya devam edersiniz. Çünkü onun yerine yeni ve farklı bir yapıyı düşse kalka inşa etmek hayli zaman alır, yani bir ömür boyu. Psikanalizde bilinçdışı olarak adlandırılan dünyayı tanımaya çalışmaktan söz ediyorum.

Sigmund Freud'un psikanaliz kuramı kendi zamanı için büyük bir devrimdi. Kartezyen düşünce temelinde geliştirilmiş olduğu için kolay kabul edildi. Ancak aynı nedenle de başlangıçtaki yerinden fazla hareket edemedi ve sınırları içinde kaldı. Bu durumun, neden-sonuç düşüncesinin getirdiği kısıtların ötesinde de bir nedeni var. Freud aslında bir nörologdu ve başlangıçta psikanalizi fizyolojik bir temel üzerinde geliştirmişti. Bu boyutun adı "kateksis (*cathexis*) kuramı" idi. Psikanalizin Avrupa'da kabul görmeye başlamasından sonra Freud'un kateksis kuramını neden bir kenara ittiğini bilmiyorum. Psikanalizin, geniş kitlelerin kavrayabildiği yanlarının daha çok popülerlik kazanmasıyla ilgili olabilir. Kateksis kuramı nörofizyoloji temelinde olduğundan,

onu anlayabilmek tıp formasyonunu, hatta temel bazı nöroloji bilgilerine sahip olmayı gerektiriyordu. Bu da psikanalizin geniş kitlelere ulaşmasının önünde bir engel olarak görülmüş olabilir. Nedeni her ne idiye, psikanaliz, bundan böyle tıbbi temelden yoksun, soyut ve varsayımsal bir kuram olarak tanındı, yaygınlaştı ve yıllar içinde yapılan katkılarla günümüze kadar geldi.

On beş yıl kadar önce Prof. Engin Eker bana bir araştırmamanın kopyası gönderdi. Bir grup Brezilyalı psikanalist tarafından gerçekleştirilen bu harika çalışmada, araştırmacılar psikanalizi, katexsis kuramı temelinde yeniden değerlendirmişler. Ve ortaya beyin biyolojisinde günümüzde geline aşamayla uyum gösterebilecek zenginlikte bir model çıkmış. Brezilyalı psikanalistler bu modelle sonradan ne yaptılar ya da yapmadılar bilmiyorum. Psikanalizi sıkıştığı yerden çıkarıp güncellemek için önemli bir fırsat olabilir miydi? Onu da bilmiyorum.

Günümüzde, herhangi bir anda bize ulaşan ve milyarlarla ifade edilebilecek uyarandan, sadece binlerle ifade edilebilen ade-dini prodesten geçirebilen bir beyne sahip olduğumuz söyleniyor. Üstelik beyin, bu bilgileri insan doğasının kavrayabileceği bir düzene koyup bize öyle ulaştırıyor. Gerçekliğimiz de bundan ibaret oluyor. Bu süreci bir de neden-sonuç mantığı düzeninde daraltırsak, zihnimizde yarattığımız dünyanın daha da sığ ve esneklikten yoksun hale gelme olasılığı artıyor. Ama insan genellikle kolayı ve kestirmeyi seçmeyi yeğler. Yorum aslında sadece tahmindir, ama nedense onun gerçeği yansıttığına inanma eğilimindeyizdir.

Freud'un çevresinden ayrılıp kendi psikanaliz kuramını geliştiren Viyanalı psikiyatrist Alfred Adler vaktiyle, "Doktor ile hastası bir yorum üzerinde mutabık kaldığında, yorumun doğru ya da yanlış olmasının önemi yoktur," demişti. Hayat, "dir" ve "dır"larla sonlanan hükümlerle yaşanamaz, çünkü anlamaya çalışmanın sonu yoktur. Carl Gustav Jung da demişti vaktiyle, "Kuramlarını iyi öğren! Ama yaşayan ruhun mucizesine dokunduğu anda onları bir kenara bırak."

Doğadan üstün olduğu sanısına kapılıp onu dilediğinde tüketen uygar insan, hayvanın, bitkinin, toprağın ve doğa insanının bilgeliğinden yoksun bir varlık. İnsan aya gittiği gibi, gün gelir Mars'a da gider, daha öteye de. Çünkü, doğanın bilgeliğinden yoksun bırakılmış olmanın hırçın yalnızlığını ödünlemek zorunda. Kendini anlayabilme konusunda ise sınıfta kalmıştır. Doğanın ya da teknolojinin, günü geldiğinde onu boğup cansız bırakacağı kesin. Belki bu ikisi birlikte hallederler. Bir süredir modern fizik evren hakkında bize çarpıcı bilgiler sunmakta, bildiğimizi sandığımız şeyleri temelinden sarsarak. Giderek artan sayıda fizikçi evrenin bir hologram olduğu, aslında her şeyin boşluktan oluştuğu konusunda görüş birliğinde. Bunu, Sufiler de bir başka şekilde ifade etmişlerdi. Hindular zaten hayatın bir yanılsama olduğuna inanıyorlar. Beyin dediğimiz organın da aslında sayısız titreşimden oluşan bir boşluk olduğunu kabul ettiğimizde işler daha da karışıyor, ama konuyu daha da karmaşıkleştırmamak için burada durmam gerek. Ben de dağılıbilirim.

Psikanalizden söz ederken konuyu buralara getirmemin nedeni, bu kuramı ve uygulamalarını azımsamak değil. Psikanalitik temelli kuramlar benim de yıllardır üzerinde hareket ettiğim zemin oldu, hâlâ da öyle. Ancak psikanaliz, diğer bilim dallarından soyutlanmış haliyle, bugün için artık dar bir alan. Günümüz ihtiyaçlarına uyarlanabilmesi için, dünyada süregelmekte olan dönüşümlere daha açık tutulması gerektiğini düşünüyorum. Son yıllarda çeşitli bilim dalları birbiriyle sürekli etkileşim halinde, hatta bazen iç içe geçtikleri oluyor. Çeşitli kültürler birbirlerinden ciddi şekilde etkilenir halde. Farklı düşünce ve yaşam biçimleri de öyle. Her figürün bir fonu vardır. Figür ve fon aslında durum değil süreçtirler ve sürekli güncelleme gerektirirler. Dolayısıyla, bir alan ya da kuram kendine dönüklüğünün üstesinden gelemmezse köhneleşebilir.

Terapi sürecinde insanlar kendi iç çatışmalarına odaklanırlar. Ülke ya da dünya gündeminde o sıralar önemli bir şey yaşanıyor olsa bile bunlar sadece birkaç cümleyle paylaşılır ya da paylaşıl-

maz. Çünkü insanın iç dünyasındaki kargaşa, dış dünyanın kargaşasından çok daha ürkütücüdür. Psikanalizin ilk döneminde insanın dünyası, aile ve yakın çevre ile sınırlanarak ele alınır, bu da yeterli olurdu. Aradan geçen yüz küsur yıl içinde dünya öylesi dönüşümlerden geçti ki insanlar artık, farkına vararak ya da varmayarak, aile ve yakın çevrenin ötesindeki dünyanın da yükünü taşımakta. Buna rağmen, terapi ortamında insanlar hâlâ kendi mikrokozmoslarına öncelik veriyor olabilirler, ama günümüz psikiyatristlerinin değerlendirmelerini, bundan böyle, toplumda ve dünyadaki dönüşümleri göz önünde bulundurarak yapmaları gerekir. Sınırlı bir süre içinde kişisel meselelere öncelik veriliyor olması, gezegende olup biten ve kendisini doğrudan ilgilendirmiyormuş gibi görünen olaylardan etkilenmedikleri anlamına gelmez.

Bunca yıllık meslek hayatımda ilk defa, terapi ortamında kişisel sorunlarını bir yana bırakıp, Gezi Parkı olgusuna öncelik verenler oldu. Bu, askeri darbe ve yönetimi sırasında bile olmamış bir şeydi, ama aradan geçen otuz küsur yıl içinde dünyanın daha iyiye gitmediği de açık. Üzerinde düşündüğüm zaman, bu konuşmaların, olayın politik ya da toplumsal boyutlarından çok, parkta yaratılan yaşam modelinin bir parçası olabilme arzusunu yansıttığını fark ettim: Yaşadığımız dünyanın yarattığı bezginlik sonucu ütopyaya duyulan bir özlem. Bunu kendim de böyle yaşadım, bir blog ve gazete röportajında dile de getirdim. Terapi süreleri izin verseydi, insanlar muhtemelen daha huzurlu bir dünyayı umut etme ihtiyacından da söz etmek isteyebilirlerdi.

Psikanalitik psikiyatri hocam Alfred Messer, mesleğini severek sürdüren bir psikanalistti. Bir Amerikalı'da kolay rastlanmayan fırlama bir yanı vardı. O dönemde karşılaştığım psikanalistler genellikle ağır ya da kasvet havalı olduklarından bu benim için büyük bir şanstı ve onunla özdeşleşebilmemi kolaylaştırdı. Messer, Freud'un ikinci kuşak çevresinden Macar asıllı psikiyatrist Sandor Rado'nun öğrencisiydi. Rado o dönemde psikanalizin Macaristan ve Almanya'daki gelişimine önemli katkılarda bulun-

masının yanı sıra, makalelerini topladığı *Davranış Psikanalizi* adlı kitabıyla da tanınır. Psikanalizin başyapıtlarından biri olan kitap beni de çok etkilemiştir. Berlin’de yöneticisi olduğu psikanaliz enstitüsünü Columbia Üniversitesi’nde kurması için 1931’de New York’a davet edilmiş, sonradan adı New York Eyaleti Psikiyatri Enstitüsü olan ve Amerika’daki ilk örneği sayılan kurumu geliştirmişti. Psikanalitik psikiyatri eğitimimi aldığım kurumu.

Messer modelini izlerken, her psikiyatristin kendi tarzını, ancak kendisinin yaratabileceğini öğrenmişim. Bunu zaman içinde fark ettim. Psikanalitik eğitim, zihnimin bir bölümünü yeniden düzenlememi gerektirdi dersem abartı olmaz. Bilinçdışı dünyadan ve bunun duygu ve davranışlarımıza yön verebildiğinden daha önce haberdar olmadığım. “Melek gibi davranıyor, ama aslında düşmanca duygularını denetlemekte zorlandığı için öyle” ya da “Beklentileri var, ama bunların karşılanamayacağına inandığı için hırçın” tarzı değerlendirmeler bugün için sıradan görünebilir. Ama, yirmili yaşlarında memleketimin ellili yıllarından gelmiş bir çaylak için devrim sayılırdı. Tabii ki öğrendiklerim başlangıçta düşünce düzeyindeydi. Hazır olduğum zaman, hazır olduğum kadarını zamanla özümseyebilecektim. Çıraklık günlerinizde bile o bilgiler, tedaviye gelen kişiyi tanıyabilmek için yine de önemli bir araç. Dikkatli bir hafıye kesilir, Messer’in dediği gibi kafanızı kullanır, tabii bir de gönlünüzü verirseniz, eğitim aldığınız dönemde bile mucizeler yaşanabiliyor. Konu bilinçdışına gelmişken paylaşmak istediğim başka bir şey var.

Yirmi yıl kadar önce bir kitapla karşılaştım. Şilili diplomat Miguel Serrano’nun yazdığı *C. G. Jung ve Hermann Hesse: İki Dostluğun Anıları*. Miguel Serrano bu kitapta dostluk kurmuş olduğu Carl Gustav Jung ve Hermann Hesse ile zaman zaman yaptığı sohbetleri anlatıyor. Özellikle Jung’la yaptığı sohbetleri farklı zamanlarda birkaç kez okudum. Sohbetlerden biri Hindistan’da geçiyordu ve Jung Serrano’ya şöyle diyordu: “Buralarda benim yazdıklarımı ciddiye alan olmaz... Bizlerin zihni bundan iki bin

yıl önce bölünmüş olduğu için...” İki bin yıl önceki bölünmeyle Jung, Hristiyanlığı kastediyordu, bölünmeyle de bilinç ve bilinçdışını. Bu değerlendirme, doğal olarak, diğer tek tanrılı dinler için de geçerli sayılmalı. Ve Jung’u doğru anladımsa, zihin organizasyonunda bu tür bir bölünme diğer dinlere mensup insanlarda mevcut değildi ya da farklıydı.

Jung’un bu çarpıcı ifadesinin ardından, bir süre sonra meraklı kedi yanıma, tek tanrılı dinlerden olanlarla, örneğin Budistler, Hindular ya da Avusturalya Aborijinlerinin zihin yapıları arasında bir fark olup olmadığını araştırmaya çalıştı, bir yere varamadan. Musevi-Hristiyan (*Judeochristian*) kültürü, kendisiyle başlayıp biten bir dünya olduğu için, ulaşabildiğim kaynaklarda, diğer inanç sistemlerine bağlı insanların zihin yapılarıyla ilgili bilgiye rastlayamadım. Bu kültürün dışındaki kaynaklara ulaşacak donanımım ve imkânım zaten yok. Yine de kitabın bir yerinde, Jung’un sarf ettiği “Hintli düşünmez, düşünce ona gelir” cümlesini zihnimden bir türlü uzaklaştıramadım. Yakın geçmişte, Hindistan, Çin ve Japonya’daki durumu araştırdığımda, birkaç cılız girişim dışında, psikanalizin bu ülkelerde yer edinmemiş olduğunu gördüm. Jung’un ifadesini doğrular bir sonuç. Umarım bir gün birileri bu farklılıkları araştırır.

Psikanalizin bilinçdışı kavramının kırılğan yanlarından biri de rüyalarla ilgili boyutu. Rüyaların yorumlanması, Freud’un geliştirdiği diğer kavramlar gibi dâhiyane bir yaklaşım. Ama, tek bir insanın düş gücünün ürünü ve neden-sonuç ilişkileri temelinde yapılandırılmış bir varsayım ve daha önce de ifade ettiğim gibi, varsayımların temeli tahmindir. Örneğin Jung, bir kadın hastasının kendisine anlattığı rüyayı, mitolojide kendi çocuğunu suda haşlayan anne imgesi üzerinden yorumlamış olduğunu anlatır. Kolektif bilinçdışı kavramını geliştirmiş olan Jung, mitolojiyi de Batı kültürünün, dolayısıyla o kültürün ortak bilinçdışının bir parçası farz ettiği için bu yorumu yapmış. Ne var ki, günümüzde çok sayıda saygın tarihçi ve antropolog, Antik Yunan’ın Hristi-

yan-Batı dünyasının kültürel temelini oluşturduğu varsayımını yakıştırmaca ve yapıştırma olarak değerlendirmekte. Bunun saçma bir görüş olduğunu bile söyleyenler var. Hal böyle olunca da Jung'un bu yorumu kendini yansıtmadan öte bir anlam taşıyor gibi görünüyor.

Diğer memelilerin de rüya gördüğünün anlaşılması, doğal olarak, psikanalizin rüyalarla ilgili görüşüne yönelik bazı soruları da beraberinde getirdi. Nörofizyolojide yapılan araştırmalar sonucu, rüyalarla ilgili yeni ve psikanalitik kuramından çok farklı bazı hipotezler geliştirildi. İnternet araştırmasında bunların altı tanesiyle karşılaştım. Bugün ulaşılan noktada, bilim çevreleri rüyaların fizyolojik ve psikolojik anlamını şimdilik bir bilinmez olarak kabul etmekte. Yine de, rüyalarımızın senaryosunu kendimiz yazdığımıza göre, karmaşık içeriklerinin iç dünyamıza ilişkin bazı verileri yansıttığı düşüncesindeyim. Çünkü klinik yaşantılarımda bunun pek çok örneğiyle karşılaştım. Ama rüyaların yorumunun daha çok rüyayı gören kişiye bırakılması ve birazdan anlatacaklarımla koyacağım şerhi muhafaza ederek.

Mitchell Wardrop *Complexities* (Karmaşalar) adlı kitabında *complex* (karmaşa) denilen sistemlerden söz eder. Karmaşalar, çok sayıdaki farklı ögenin birbirleriyle çeşitli biçimlerde etkileşimini tanımlar. Bu öge topluluklarında, öğeler arasında sürüp giden zengin etkileşim, öğelerin kendiliğinden ve kendi aralarında örgütlenmesine neden olur. Üstelik bu örgütlenmeler, çevrelerinde olup bitenlere edilgin tepkiler vermek yerine, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme eğilimi gösterirler. Beyin bir yandan sürekli olarak hücre ve bağlantılarını kaybederken, kendini yenilemeyi de sürdürür; canlı türleri kuşaklar süresince yaşadıkları ortama en iyi uyumu sağlayacak mutasyonu gerçekleştirmeye çalışır, kullanılmasına gerek kalmayan bazı organlar dumura uğrar-ken bazı diğer organlar gelişir. Bu karmaşık sistemlerin bir diğer özelliği de düzenle kaos arasında kendine özgü bir dengeyi koruma becerisini geliştirebilmiş olmalarıdır ve bu denge noktasına "kaosun kenarı" denir. Bu terim, karmaşa sistemlerinin hiçbir za-

man belirli bir zemine kilitlenmemelerine rağmen, tam bir karışmaya sürüklenmiyor olmalarını tanımlar. Kaosun kenarındalık, hem varlığını sürdürmeye yetecek bir düzeni, hem de yaşam sözcüğünün hakkını verebilecek canlılığı ve yaratıcılığı içerir.

Bunları, “karmaşalık bilimi” denen yeni bir alanın hareket ettiği zemini açıklamak için anlattım. Kimsenin nasıl tanımlayacağını bilemediği, sınırları belirsiz bir alan. Alışlageldik kategorilere ayrıksı düşen sorularla ilgilendiği için de geleneksel bilimler kapsamında değerlendirilmesi mümkün değil. Ama herkese, her şeye açık bir alan. Tabii, Aristo mantığının ya da Descartes düşüncesinin böyle bir sınırsızlıkta kendine nasıl bir yer edinebileceğini bilmiyorum. Karmaşalık alanının mensupları herhangi bir disiplinden olabiliyor ve arada bir Amerika’nın Santa Fe kentinde toplanıyorlar. Bunu açıkça ifade etmiyor olsalar da çalışmalarında evrendeki her şeyin vahdeti düşüncesi doğrultusunda hareket ediyor gibiler. Bu da bilimin vahdeti anlamına gelmekte doğal olarak. Doğadakine eş dinamiklerle çalışan bu model, bir bakıma bilimi de canlı bir organizmaya dönüştürmekte.

Klasik anlamda bilim, doğadan, dolayısıyla evrenden kopmuş insanın geliştirdiği, birbirinden bağımsız ve birbirine yabancı bilim dalları topluluğudur. Üstelik her bir bilim dalı bütünün içindeki yerini kavramaktan uzaktır. Aslında bu, insanın günümüzdeki halinin doğrudan bir yansıması. Kaosun kenarında varoluşu zamanla unutmuş, kendini sürekli güvenli sandığı alanlara çekme sonucu ciddi psikolojik ve toplumsal arızalar yaşayan varlığın yansıması. Oysa, kaosun kenarında varoluş, doğadaki diğer varlıklar için yaşamın bizatihi kendisidir. Onlar da hayatta kalabilmek için önlemler alır, ama bunu bütünden kopmaksızın gerçekleştirirler.

Birbirinden soyutlanmış halde ve kendi başlarına hareket etmeye çalışan bilim dalları “toplama” bir bilim modelidir ve bu model evrenin yasalarına aykırıdır. Bu tartışmayı açmamın nedeni aslında konuyu daha da ileriye taşıma çabası değil. Bilim bir vahdete doğru yönelmişken, psikiyatri ve psikanalizin bu toplama

ma modelin içinde dahi kendine belirgin bir yer edinememiş olmasıyla ilgili. Ondan da öte, tıp biliminin içinde ayrıksı bir konumda olması. Tüm canlılar gibi insan da bir madde-enerji bütünüdür. Madde ile enerjinin beraberliği değil. Genel Sistemler Kuramı (*General Systems Theory*) bunu çok net bir biçimde açıklar. Buna rağmen, psikiyatrik literatürde dahi biyolojik ve psikolojik faktörler diye bir ikili bölü varlığını sürdürmektedir. Psikanalitik psikiyatriyle ilgili kitap ve makalelerin kaynakçalarında fizyolojik kökenli kaynaklara rastlanmaz ya da bunun tersi söz konusudur. Yakın zamanlarda bir ara, ülkenin dış politikasında “değerli yalnızlık” olarak adlandırılan bir modelden söz edildi. Şahsen, yalnızlığın nesinin değerli olduğunu kavrayamamış, belki de dışlanmışlığın yeni bir tanımı olabilir diye düşünmüştüm. Psikiyatri, soyutlanmışlığını kendisini dev ilaç endüstrisinin hegemonyasına bırakarak telafi etmeye çalışırsa, bugüne kadarki kaplumbağa adımlarını nasıl hızlandırabilir ki? Psikanalizin ise bu haliyle, dar alanda kısa paslaşmalar modelini aşması mümkün görünmüyor. Freud’un kateksis kuramını kenara itip psikanalizi nörofizyolojik temelinden uzaklaştırması sonucu, doğal olarak, tıp dışı alanlardan profesyoneller de analist ya da terapist olabilmekte.

Amerika yıllarıma dönmek ve o dönemde psikanalizin uygulanma şekilleriyle ilgili ikna olmadığım bazı hususlardan söz etmek istiyorum. Anlatacaklarım, geçmişteki sezgilerimin bugün düşüncelere dönüşmüş hali olacak ya da ikisinin bir tür karışımı. O yıllarda, New York entelektüelleri arasında, psikanalizden söz etmek ve onunla ilgili çağrışımlar yapmak moda idi. Maddi durumu uygun olan insanlar psikanalistlere gitmekte ve bunlardan kimi, sosyal ortamlarda da analiz seanslarında yaşadıklarından sık söz etmekteydiler. Psikanalize gidiyor olmak havalı bir şeydi ve bunu teşhirci amaçlarla kullananlar vardı. Sonradan bir dönem, Woody Allen örneğinde olduğu gibi “psikanalize giden kişi” kimliği edinmiş insanlar bile vardı ve sezgilerim, bütün bunlarda adını koyamadığım bir yanlışlık olduğunu söylüyordu. Psikanalistlere atfedilen konum daha da ilginçti. Analizden geçmiş

bu kişilere rektifiye olmuş otomobiller gibi bakılıyordu, hatta daha da öte. Tüm çatışmalarından arınmış, sadece rezidüel nevroz denilen az bir miktar sorunu muhafaza edilmiş hiper varlıklar. Ne var ki, bu insanlarla karşılaştığınızda öyle bir izlenim vermemekteydiler. Bazen şişmiş bir ego, bazen depresif bir surat ya da birtakım ölçüsüz davranışlarla karşılaşabilirdiniz. Bir yanımda bir şeylerin yanlış olduğunun farkındaydı, diğer yanımda ise yanıltıcıyı söylüyor, onların gerçekten de nevrozlarından arınmış farklı varlıklar olduğu konusunda beni ikna etmeye çalışıyordu.

Zamanla, doğru alanı seçip seçmediğim konusunda bazı sorular da belirmeye başlamıştı. Öte yandan Alfred Messer gibi bir model vardı, kendini rahat taşıyan biri. Ve de Columbia Üniversitesi, New York Eyaleti Psikiyatri Enstitüsü'nde eğitim veren bir-iki analistin bende bıraktığı olumlu izlenimler. Çok sonraları, bu enstitünün o yıllarda Amerika'daki ilk ve tek saygın psikanalitik psikiyatri merkezi olduğunu öğrenecektim, eğitimimi oradan aldığım halde o zamanlar bunu bilmiyordum.

O dönemde psikiyatrinin bütünü de sınırları belirsiz, salkım saçak bir alan halindeydi. Hayli yıl sonra, Amerikan Psikiyatri Birliği bu dağınıklığa çözüm getirmek amacıyla *Diagnostic and Statistical Manuel of Mental Disorders* (Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı) adında bir elkitabı yayımladı. Psikiyatrik bozuklukların bölümlenmesini ve tanımlamalarını içeren bir rehber niteliğinde. Elkitabı kısa zamanda ülkemize de ulaşmış kullanılmaya başladı. Bu rehberin temel amacı ortak bir dil ve terminoloji sağlamak iken, o dönemde bazı genç meslektaşlarımız bunu farklı yorumlayarak hastalarının teşhisini mutlaka oradaki tanımlamalara göre adlandırmaya çalıştıklarında, bazı sorunlar da yaşandı. Elkitabında, psikiyatrik bozukluklar “medikal bir model” içine yerleştirilmişti, dolayısıyla, bir durum-bilim formatındaydı. Oysa zihin kendisini sürekli yaratan ve dönüşümlerden geçen bir süreç. Dolayısıyla zihin dinamiklerini durum formatı içinde değerlendirmek her zaman mümkün olmayabilir. Nitekim, o günden bu yana kitapçık altı kez revizyondan geçti. Böy-

lece, durumları tanımlayan içeriğinin kendisi de sürece dönüşmüş oldu.

Geçen yıllar içinde psikanaliz de uluslararası örgütlenmeye giderek kendi denetiminde eğitim programları düzenledi. Ancak uygulamada, hâlâ kendine dönük ve diğer alanlardan soyutlanmış varlığını sürdürmekte. Klasik psikanaliz kuramının, yirminci yüzyıl düşüncesinde kalıcı ve önemli bir etki yaratmış olduğu kuşku götürmez. İçeriği, psikiyatri dışındaki bazı alanlar tarafından da içselleştirilerek. Ancak terapötik uygulamalarda yüz yıl önceki ilke ve tekniklerin hâlâ önemli ölçüde geçerli olması, soru işaretlerini de beraberinde getiriyor. Çünkü dünya o günlerden bu yana büyük değişimlerden geçti. İnsanların dünyayla ilişkileri de öyle. İnsanların teknikler içinde değerlendirilmesi yerine, insana göre teknikler yaratma zamanı artık.

Psikoterapide herhangi bir durum, olay, sanat olayı ya da edebiyat yapıtı terapötik araç olarak kullanılabilir. Hatta bazen bir nesne bile. Eskiden histeri, daha sonra konversiyon denilen bir psikiyatrik olgu vardır, çoğunuz bilirsiniz. Fizyolojik hiçbir nedenden olmadığı halde bazı karmaşık bilinçdışı mekanizmalar sonucu, bir organda fonksiyonel bir bozukluk ortaya çıkar. Aniden kör ya da felç olma gibi durumlar, teatral niteliğinden ötürü meslekten olmayan kişiler tarafından bile fark edilebilir. Daha önce anlattığım Miami Beach olayında olduğu gibi, aniden bayılıp münasip bir yere düşme şeklinde de tezahür eder. Yirminci yüzyılın başlarında konversiyon Avrupa'da da oldukça yaygındı ve Freud bilinçdışı kavramını geliştirirken bu olgudan çok yararlanmıştı. Anlatacağım klinik olay o dönemde literatüre geçmiş bir vaka, zamanın ünlü psikiyatristlerinden Josef Breuer'den bir alıntı.

Bu ünlü psikiyatrist bir gün ünlü bir soprano adına acil bir çağrı alır. Ertesi akşam bir opera performansı olan hanımefendinin aniden sesi çıkmaz hale gelmiş, gelen diğer uzmanlar boğazında hiçbir fiziksel arıza tespit edemedikleri için bir psikiyatrist tarafından da görülmesini önermişler. Psikiyatrist, divanın bulunduğu eve götürülür. Kadının sesi hiç çıkmadığından, kendisine

yöneltiren sorulara yazarak karşılık verir. Beraberlikleri ilerledikçe ortaya bir hikâye çıkar. Kadın son sevgilisiyle daha önce hiç denemediği bir cinsel deneyim yaşamıştır: oral seks. Bu tecrübe onda yoğun suçluluk duyguları yaratmış, bunu bir travma olarak yaşamıştır. Psikiyatrist sopranodan birkaç dakika izin ister ve odadan çıkar çıkmaz mutfağın nerede olduğunu sorar. Bir süre sonra odaya, sağ elini bedeninin arkasında tutarak döner. Soprano meraklı gözlerle ona bakarken birden sağ elinde tuttuğu sosisi çıkarıp “Bunu ağzınıza alın!” der. Ve o anda oda sopranonun sesiyle çınlar: “No!..” Ya da belki “Nein!..” Metni İngilizce okumuştum. Primadonna ertesi akşam sahneye çıkar ve performansını icra eder. Psikiyatride “kriz müdahalesi” denen bu olay, aynı zamanda psikoterapötik bir teknik sayılır.

Psikanaliz kuramına adım attığımda, insanın psikolojik gelişiminin ebeveyniyle olan yaşantılarından doğrudan etkilendiğini öğrenmek benim için çok yeni bir şeydi. O günlerde memlekette böyle şeylerden pek kimsenin haberi yoktu. Tıp fakültesinde böyle konulardan hiç söz edilmemişti. Hepimiz şöyle ya da böyle yaratılmıştık, kendimize özgü huylarımız vardı, o kadar. Psikolojik sorun diye bir kavram da tedavülde değildi. Bazı insanların aşırı titiz olduğunu duymuştum. Bir de “deli” diye adlandırılan, gerçeklikten kopmuş halde yaşayan insanlar vardı. Onlar da birer bilinmez diler. İlkokulumuzun civarında dolaşan bir adam vardı, ufak tefek. Kasketini ters giyerdi, yıllar sonra gençler arasında moda olmuştu hani. Bazı çocuklar arkasından “Deli Mehmet Ağa!” diye bağırırlardı. Umursamaz yalnızlığı beni etkilerdi. Bir de ortaokul yıllarımda vapur iskelesinde karşılaştığım bir kadın. Yaprak yeşili gözleri vardı, ifadesiz ama delici. Bekleme salonunun ortasında yüksek sesle bir şeyler anlatırdı hiç susmadan. Öğretmendi dediler, adı Lütüye imiş. Bir kenara çekilir büyülenmiş bir halde onu izler ve dinlerdim. Söylediklerini anlamadığım halde, orada bambaşka bir dünya olduğunu sezerdim. Yıllar sonra o kadını hatırlayıp, acaba psikiyatriyle ilişkim o kadınla mı başladı

diye kendime sormuştum. Öyleyse bile, tıp eğitimim sırasında kesintiye uğramış olduğu muhakkak.

Psikanalitik eğitimim sırasında ana-baba ve çocuk üçgeni dinamiklerini kolay kavramıştım. Ancak bu konuda da zamanla kafamda birtakım soru işaretleri belirmişti. Bunu ilk defa, psikanalitik eğitim ekibinin bir hastayla görüşmesinde fark etmiştim. Messer dahil beş kişiydik. Bir başka arkadaşımın hastasıydı. El-lisini aşmış bir adam her cümlesine “*My mother...*” diye başlı-yordu. Tuhaf olan yön, herkesin bu cümlelerin ardından gidip, adamın dünyasının başka boyutlarına yönelmemesiydi. “*My mot-her...*” cümlelerine takılınıp sürükleniliyormuş gibi hissettiğimi hatırlıyorum. Memlekete döndükten sonra yıllar içinde izlediğim Amerikalılar’ın da çoğu, anneleri ya da babalarıyla bir türlü bit-meyen bir hesaplaşma ihtiyacı sergiliyorlardı. Anneler ve babalar bazen psikoterapi sürecinde kendi sorumluluğunu üstlenmeye karşı direnç aracı olarak kullanılırlar. Ancak bu durumun neden Amerikalılar arasında daha yaygın olduğunu bilmiyorum.

Psikoterapiye yeni gelen birinin, kendisine rahatsızlık veren iç çatışmaları ne olursa olsun, ön plandaki sıkıntısı anksiyete ya da depresyondur. İlk görüşmedeki beklentisi ise sorunlarının çö-zümünden çok, bu ilk karşılaşmadan, anlaşılabilceği umuduyla ayrılabilme. Başlangıç görüşmelerinde anksiyete ya da dep-resyon rahatlatılmadıkça, gerideki sorunlara odaklanmaya çalış-mak zamansız olabilir. Başlangıçta, analar-babalar ve diğer aile fertleriyle yaşanmış ilişkiler hakkında temel bilgileri edinmek, o kişinin dünyası hakkında fikir edinme açısından önem taşır. Ama bu ilişkilerin ayrıntılı değerlendirmesini yapabilmek için erken-dir. Nitekim psikoterapinin ilk aşamasında anlatılan acı ve öfke yüklü hikâyeler, görece bir rahatlama sağlandıktan sonra yerini, daha yansız değerlendirmelere bırakır. Ya da bunun tersi olur. Başlangıçta, yaşanan kızgınlıkları bastırarak yüceltilen anne ya da babanın olumsuz yönleri, rahatlama sağlandıktan sonra yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlar.

Sık karşılaşılan durumlardan biri de temel sorunun kaynağı-

nın, örneğin babayla ilişki olduğuna inanılmışken, aslında babadan değil anneden kaynaklandığının ya da bunun tersi olduğunun fark edilmesidir. Bu değerlendirilmeler yapılırken, terapistin ha-fiye konumunu iyi kullanması gerekir. Çünkü bazen asıl sorun kaynağı olan ebeveyn değil de beklentilerin yöneldiği ebeveyn sorun kaynağı olarak görülebiliyor. Yetişkin yaşamımızda da umudumuz olmayandan çok, bir şeyler beklediğimiz insanlarla sorun yaşarız.

•

Psikanalizin Amerika günlerimdeki haline yeniden dönmek istiyorum. O günlerde, şizofreni, bipolar bozukluklar ve otizm gibi durumlarda kalıtımın rolünün değerlendirilmesine henüz yıllar vardı. Oysa, psikiyatride genetiğin rolü üzerine çalışmalar, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında başlamıştır. Çalışmalarında Darwin'in araştırmalarından esinlenmiş olan ve bugün de psikiyatrik genetiğin babası sayılan Francis Galton'dan söz ediyorum. O dönemde kalıttan hiç söz edilmemesinin başlıca nedeni, o günlerde fanatik bir nitelik kazanmış olan psikanalizin baskın konumu idi. Hayatın ilk yıllarında bebeğin ya da çocuğun çevresiyle olan etkileşiminin ruhsal yaşantıların ve davranışların tek ve mutlak belirleyicisi olduğuna inanılan zamanlardı. O kadar ki *schizophrenogenic mother* yani, şizofrenik çocuk yaratan anne kavramı bile geliştirilmişti. 1960'ların başında *primary reaction tendencies* diye bir tanımlama yapılmıştı, yeni doğan bebeklerin ışık ve ses uyaranlarına farklı tepkiler göstermeleriyle ilgili. Bazı bebeklerin fazla ışık ya da gürültüden rahatsız oldukları, bazılarının ise bu uyaranlara karşı rahat davrandıklarıyla ilgili gözlemler. Bunlar da kalıtsal değil, doğuştan getirilen eğilimler olarak değerlendiriliyordu. Bu özelliklerin dışındaki her şey, birey ve çevre ilişkilerinin ürünleriydi.

Zamanla, genel psikiyatri uygulamalarında psikofarmakoloji etkili olmaya, psikoz, nevroz ve depresyon tedavilerinde ilaç te-

davisiyle olumlu sonuçlar alınmaya başlamıştı. Ancak, klasik psikanaliz ısrarla bunu görmezden gelmekteydi. Psikanaliz tek başına yeterliydi, kimyasal maddelere gerek yoktu. Aslında bu, günümüz psikanaliz uygulamalarında da öyle. Aldığım psikanalitik eğitime rağmen, ihtisasımı genel psikiyatri çerçevesinde de sürdürmüş olmamdan ötürü, orta yolu bulmak benim için zor olmadı. Ülkeye döndükten sonra bağımsız çalışmalarım giderek psikanalitik temelli psikoterapi üzerine odaklanırken, ilaç kullanımından da hiçbir zaman imtina etmedim. Eğitimim sırasında yaşadıklarım nedeniyle, fanatizme itibar etmemem gerektiğini erken yaşta öğrenmişim.

Amerika günlerimdeki psikanalitik yorumlamalarda bana anlaşılmasız gelen bir başka konu daha vardı. Gizil eşcinselliğin psikanaliz kuramında merkezi bir konuma yerleştirilmiş olması. Freud psikanalizi, kendi yaşantılarının analizinden hareket ederek geliştirmişti. İnsanın psikolojik gelişimini cinsellik ekseninde açıklamış olması, Freud'un şahsıyla mı, yoksa o dönem Avrupa'sındaki tabularla mı ilgiliydi bilmiyorum. Avrupa'da, önceleri üzeri gizlilikle örtülmeyen cinselliğin, sanayileşme sonrası tutucu bir nitelik kazandığı söylenir. Freud'un izlediği kişilerde de cinsel içerikli çatışmaların sayısı hayli fazla idi. Gizil eşcinsel eğilimler Oidipal dönemin sağlıklı bir şekilde atlatılamamasının sonuçlarından biri olabilir. Ama o yılların Amerikası'nda, sıradan bir akut anksiyete nöbetinin bile "eşcinsel panik" olarak yorumlandığı oluyordu. Yani, bastırılmış eşcinsel eğilimlerin denetimden çıkacağı paniği. Günümüzde, sadece abartılı homofobi ya da bazı kastrasyon panikleri ve paranoid tepkiler bu kategoride değerlendiriliyor. O günlerde bugün üstesinden gelinebemiş Oidipal çatışma olarak tanımladığımız durumların çoğu gizil eşcinsellikle ilişkilendiriliyor, nasıl olup da böyle bir yoruma ulaşıldığını anlamakta zorlanıyordum. Çünkü gizil eşcinsel eğilimler neden olabildiği kadar, sonuçtur da. Üstelik bütün bunlar erkek cinselliğiyle ilgiliydi ve kadın eşcinselliğinden hiç söz edilmiyordu. Bir kadın akut anksiyete yaşadığında bu gizil eşcinsellikle açık-

lanmıyordu. Neyse ki sonraki yıllarda ilgili ilgisiz pek çok şeyi gizil eşcinsellikle açıklama modası sönüp gitti.

O yıllarda, hertürlü suçu ana-babaya yüklemede olduğu gibi, gizil eşcinsellik de popüler kültürün bir parçası haline gelmiş, Hollywood oyuncusu John Wayne'in şahsında ve canlandığı karakterlerde simgeleşen bir hiper-erkek modeli yaratılmıştı. Erkekler birbirlerine dokunmaktan kaçınıyorlardı. Bazı babaların oğullarına hiper-erkek modeli beklentileri yöneltmesi ve çocukların bunu gerçekleştirememeye kaygısı travmalara neden olmaktaydı. Nitekim, konuyla ilgili hayli sinema filmi yapılmıştır. Aradan geçen yıllar içinde Amerikan toplumu bazı köklü dönüşümlerden geçmiş olmakla birlikte, hiper-erkek modelinin toplumun bazı kesimlerinde hâlâ geçerliliğini sürdürdüğünü sanıyorum.

O yıllarda genel olarak o kadar çok şey cinsellikle açıklanıyordu ki her şeyde erkek ya da kadın cinsel organı simgesi aranıyor olmasına, "Gezegendeki her şey zaten ya düzdür ya çıkıntılıdır!" diye isyan eden bir makale okuduğumu hatırlıyorum. Bu konuyla ilgili bir Freud hikâyesi de var. Meslektaşları bir gün Freud'u ağzında bir puroyla görünce gülüşmüşler. Freud onlara dönüp "Beyler bazen bir puro sadece bir purodur," demiş.

Sulandırılmış psikanalizle ilgili başka örnekler de var. Ama burada asıl anlatmak istediğim, hızlı kazanılan popülerliğin sakıncaları ki bu konuda yeterince fikir verdiğimi düşünüyorum. Psikiyatri eğitimimin ardından bir yıllık nöroloji eğitimi alma fikri tepkisel bir karar değildi, olabildiğince geniş bir taban edinme stratejimden kaynaklanmıştı. Dönüp baktığımda isabetli bir karar olduğunu düşünüyorum. Nörolojiyi klinik çalışmalarında doğrudan kullanmamış olabilirim, ama edindiğim nosyon psikiyatriye yaklaşımına önemli bir boyut kattı. Ankara'daki ilk yıllarımda bana başvuran orta yaşlı bir kadını hatırlıyorum. Daha önce gittiği psikiyatristler tarafından şizofreni teşhisi konulan bu kadın halüsinasyonlardan mustarıptı ve verilen ilaçların yararı olmamıştı. Kadının tüm zihinsel fonksiyonları yerindeydi, genel halinde psikozu düşündürecek hiçbir belirti yoktu. Tek şikâyeti

vardı, kafasının içinde durmaksızın çalan fasıl heyetleri ve diğer alaturka musikiler. Mustarip görünüyordu, öyle olmakta da herhalde haklıydı. Görüşmemizin daha başlarında, bu hanımın bey-ninde temporal lob tümörü olabileceğini düşünmüş ve onu derhal deneyimli bir nöroloğa yönlendirmiştım. Gerçekten de beyinde bir tümör saptanmış, sonrasını bilmiyorum. Nöroloji formasyo-num olmasaydı sonuca bu kadar çabuk ulaşabileceğimi sanmıyorum. Nörolojiye olan ilgimi, nörofizyoloji literatürü doğrultusunda sonraki yıllarda da sürdürdüm. Ama beyin biyokimyasıyla ilgili yazılar karmaşıklaşınca zorlandım, izlemez oldum. Bugün-kü nöroloji bilgilerim güncellikten çok uzak, ama temel bilgiler zihnimin arşivlerinde.

İnsan beynini somut bir düzeyde tanımak heyecan vericiydi, NYU nörolojisindeki çalışma temposu ise çılgın. Başladıktan bir süre sonra programı terk edenler oldu dediler, benim gıkım çıkmadı, bundan ötürü övgü aldım. Hayatım, gündüzleri durmaksızın çalışıp geceleri çıkıp eğlenmek üzerine kurulmuştu. Bazı geceler dışarıdan dönünce yatağımda oturup nörolojiyle ilgili kitaplar ve yazılar da karıştırmam gerekiyordu. Ne öncesinde ne sonrasında, hayatımda böyle deli bir dönem yaşamadım. Hayat hep öyle olsaydı şu an yaşıyor olamazdım.

Aynı dönemde psikiyatriyle de bağımlı koparmayıp, kendim için önemli iki şey yaptım. Bunlardan biri, bazı akşamlar Karen Horney ekolünün seminerlerine katılmaktı. Horney, Freud'un ardından kendi ekollerini geliştiren psikanalistlerden biriydi. İnsan ruhunun dinamiklerini yalın bir biçimde açıklayan, cinsellik ekseninden öte, hayatın çok daha geniş bir alanını kapsayan bir yaklaşımı vardı. Meslek hayatım boyunca rehberliğini geri planda hep hissettiğim bir ekol. *Neurotic Personality of Our Time* adlı kitabını çok önemserim. Hayli zaman önce dilimize *Çağımızın Nevrotik İnsanı* adıyla çevrildiğini hatırlıyorum, kitabın hâlâ tedavülde olup olmadığını bilmiyorum.

Horney ekolünün seminerleri sırasında bir şeye daha karar verdim. Kısa bir süre için de olsa o ekolden biriyle buluşarak ken-

dimi daha iyi tanımaya çalışmak. Amerika dışından analize gelenlere bir yıl sonunda sertifika vermek gibi üstünkörü uygulamalar vardı, ama klasik psikanalizin o günlerdeki halini gördükten sonra “analize girmek” dedikleri şeyi asla aklımdan geçiremezdim. Horney ekolünden bir ustayla, anlaşmamız doğrultusunda, sekiz kez görüştüm. Kıvrak zekâlı, işinin ehli bir insandı, verimli bir süreç oldu, benim için sürprizler paketi. Melek olmadığımı keşfetmek üzerimden hayli yük aldı. Ayrıca, öteki koltukta oturmamın o kadar da öteki bir konum olmadığını anladım. Dönüp baktığımda, bütün bunları o kadarcık bir zaman aralığına nasıl sığdırmış olduğuma şaşıyorum. Tek cevabı olmalı: gençlik ateşi.

O günün şartlarında kendimce dağarımı doldurmuştum, memlekete dönebilirdim, ama kafamda iki soru vardı. Üniversitede hâlâ on dokuzuncu yüzyıl psikiyatrisinin okutulduğu ülkemde bu öğrendiklerimle ne yapabilirdim? İnsanlar ne kadar hazırdı? O zamanlar, bir şeye hazır olduğumuzu, bazen o şeyle karşılaştığımızda fark edebildiğimizi bilmiyordum. Memlekette toplumsal değişme diye bir olgunun başlamış olduğunu, toplumun kendisinin bile henüz bunun farkında olmadığını da. O zamanlar bir yeri ya da kişiyi beş yıl görmeyip tekrar bulduğunuzda eskisi gibi bulurdunuz. Bugün memlekete uzun bir süre uğramadığınızı, kitile iletişim araçları olmadığını, sadece bölük pörçük haberler duyduğunuzu düşünün. Döndüğünüzde kendinizi çok farklı bir yerde bulursunuz, hatta biraz yabancı. İkinci mesele de edindiğim geniş mesleki tabanın hangi yönüne odaklanmak istediğimi hâlâ bilemiyor olmamdı. Üstelik bir konu daha vardı: yeni bir alan olan “çocuk psikiyatrisi”. Tabanı o yöne doğru genişletip dönüşümü bir yıl ertelemeye karar verdim.

O günlerde çocuk psikiyatrisinin tapınılan tanrıçası Dr. Lauretta Bender idi. Yere göğe konulamayan bir kadın. Onu telefonla aradım, Bellevue nörolojide çalışmakta olduğumu duyunca, ânında beni istediğini söyledi. Mülakata çağrılmayı bekliyordum, şaşırdım. Parasal şartları belirlemek için bir kere daha aradım, talebimi kabul etti. Ve onunla ilk çalışma gününe kadar kar-

şılaşmadım, hiç alışıldık değil. O sabah beyaz saçlı, kocaman gözlüklü, ünlü kadının karşısındaydım. Hayatımda gördüğüm en soğuk insanlardan biriydi, ama nedense bu beni rahatsız etmedi. Bellevue Tıp Merkezi'nin o dönem tanınmış psikiyatristlerinden Paul Schilder ile evliyken, Schilder'e Bellevue'nün önünde bir arabanın çarpması sonucu dul kaldığını duymuştum. Tıp öğrencisi olan iki oğlu olduğunu duyardık, ama onlarla hiç karşılaşmadık. Hastaneye hiç gelmediler. Laretta Bender hepimiz için muammaydı. Geçmişiyile ilgili, eşini bir kazada kaybetmiş olmasından başka hiçbir şey bilmezdi. Odasından çok ender çıkar, temaslarımız daha çok sekreteri Emily aracılığıyla olurdu. Hastanede dört klinik bölüm vardı. Psikotik erkek ve kız çocuklar ve psikotik erkek ve kız ergenler. Bir de bizlere kapalı olan araştırma bölümü vardı, pek önemli olduğu söylenen Hintli bir biyokimyacının yönetiminde. Orada neler olup bittiğini kimse bilmezdi. Hastanenin klinik yönetimi Bender'in sağ kolu olan Dr. Gloria Faretra'ya aitti. Bender emekli olduktan sonra hastanenin başına o geçmiş. Doktor kadrosu toplama niteliğindeydi, bir kişi hariç hiçbirisi aslında çocuk psikiyatrisiyle ilgili değildi, bunu zamanla fark ettim. İlgili olan tek kişi İsraili doktor Judith Rapoport idi. Mesleğine gönlünü vermiş, sıcak ve dost bir insan. Onunla haberleşmelerimiz o İsrail'e, ben de memlekete döndükten sonra da uzun süre devam etti. Hatırlayamadığım bir nedenle, bir çocuğa İsrail'de çocuk psikiyatristi bulmam gerekmişti. Judith'e ulaşmaya çalışmış ve o zaman onun, ülkenin efsane çocuk psikiyatristi konumuna gelmiş olduğunu fark etmiştim. Bunu hak ettiğine gönülden inanarak.

Belki de bu tuhaf kadrodan ötürü Bender kısa süre sonra beni erkek ergen servisinin şefi yaptı. Bender'in aşılmaz soğukluğunun ardında başka bir dünya olabileceğini sezmemden olsa gerek, onunla ilişkimde rahattım. Onun da beni farklı bir yere koyduğunu sezdiğim zamanlar oluyordu. Nitekim gün geldi, bana şizofrenik çocukların biyolojisi üzerine araştırmalarından söz etti ve aynı gün kapalı kapılar ardındaki araştırma bölümüne adımımı

attım. Orada neler olup bittiğini pek anlayamadım, ama olağan-üstü başka bir şey yaşadım. Bender, yapay solunum aygının (o zaman *respiratory machine* denirdi) şizofrenik çocuklar üzerinde olumlu bir etkisi olduğuna inanmıştı. Ve o gün makinenin içine girmeme izin verildi. İnanılmaz bir deneyim. Düşünün, kısa sürede solunumunuzu makine üstleniyor ve solunum refleksiniz duruyor. Bu zahmetsizliğin hoşluğunu anlatamam, iptila yaratası bir hal. Her insanda için için ana rahmine dönüş arzuları olduğuna inanıyorum, bunun çok göstergeleriyle karşılaştım. Kendimde de zaman zaman ipuçları yakalarım. Yapay solunum aygıtının içindeki varoluş da bunu hatırlatan bir deneyimdi, içinden çıkmak istemedim. Yıllar sonra benzer bir deneyimi Patagonya'da yaşadım, Güney Amerika'da Antarktika'nın karşısında adını hatırlayamadığım bir yerde. Bir nehir ve ona dökülen bir şelale. Koca bir Zodiac bota doluşup hızla şelalenin içinden geçiyorsunuz. Geçmişte orada bazı ölümcül kazalar olduğu, nehirde piranalar olduğu gibi şeyler duydum, ama piranalar akarsuda saldırmazmış dediler. Düşünün, şelalenin içindeki saniyelerde dünyadan kopmuş bir haldesiniz, her yanınız su, suyun uğultusu yerini mutlak sessizliğe bırakmış. Öylesi bir keyifti ki şelaleden çıktığımız an birden "*Once more!*" diye bağırdığımı hatırlıyorum, nitekim bottaki çocuk bizi bir kez daha geçirdi. Gerçekten yapay solunum aygıtını hatırlatan bir yaşantı. Üstelik rahimdeki amniyotik sıvı gibi her yanınız su. Denizde dalmaktan farklı bir duygu, çünkü dalışta çaba sarf ettiğiniz için bedeninizin ve çevrenizin farkındasınız. Şelalenin içinde ise kısa bir süre için de olsa görmüyor, duymuyorsunuz, çaba yok, bedeniniz ve dış dünya yok.

Bender'in beni neden o kozmik bölüme götürdüğünü zamanla anlamaya başladım. Memlekete döneceğimi biliyordu ve askerliğimi bitirdikten sonra dönüp o araştırma bölümünde çalışacağıma ilişkin beklentileri vardı. Doğrudan ifade etmemekle birlikte bunu zaman zaman belli etti, anlamamış gibi davranmayı seçtim. Amerika'dan ayrıldıktan sonra bir yemekte benden söz edilince "Maalesef her güzel şey sona eriyor," demiş. O yemeğe

katılan biri sonradan anlattı. Bu söz tabii ki egomu okşadı, ama Nachum Katz'da olduğu gibi duygulanmadım. Erkek ergen servisinin yönetimini üstlenmemin hemen ardından, oradaki gençlerle yine grup terapi çalışmalarına başlamıştım. Çocuklar kendilerini birisiyle paylaşmaya açtılar. Ancak bu verimin hastanenin genel politikası açısından ne işe yaradığı ayrı bir tartışma konusu, ona daha sonra geleceğim.

Perşembe günleri Bender'in odasında tüm doktorların katıldığı toplantılar yapılır, herkes sırayla literatürde karşılaştığı yenilikleri grubun geri kalanıyla paylaşırdı. Bir defasında, sunumu yapacak olan kişi son anda hastalanınca Bender bana döndü ve "Yukarıda bazı çalışmalar yapıyorsun, onları bizimle paylaşmak istemez misin?" dedi. Grup çalışmalarını anlatmaya başladım. Bitirdiğimde heyecanlanmıştı. "Bu, psikotik ergenlerle dünyada yapılan ilk grup terapi denemesi. Presbiteryan Hastanesi'nde yapılacak New York Eyaleti Yıllık Psikiyatri Toplantısı'nda bildiri olarak sunmanı istiyorum," dedi. O zaman kadar, sunum yapmak bir yana, böyle bir toplantıya dahi katılmamıştım. O günlerde ikide bir kongre düzenlenmezdi. Sonunda gün ve saat geldiğinde heyecanlıydım. New York'un ağır toplarının karşısında konuşma yapacak bir çaylak. Nitekim sunumumun ardından alelacele podyumdan inmeye başladığımı hatırlıyorum. Geri dönmem için uyarıldım, sorulacak soruları cevaplamam gerekiyormuş. Raco-nu bilemediğimden ve bir an önce ilgi odağı olmaktan kurtulma telaşıyla basamaklara yönelmişim. Kimse sonradan bir şey demediği için heyecanımın belli olup olmadığını öğrenemedim.

Aslında bu benim yaşadığım tek gerçek sahne korkusu oldu, ileriki deneyimlerimde genellikle rahattım. Bu, çocukluğumdan beri müsamere, tören gibi durumlarda zaman zaman öne çıkarılmış olmamdan kaynaklanıyor olabilir. Filanca yerdeki Atatürk anıtına çelenk koymaktan İsmet İnönü'ye çiçek vermeye kadar pek çok görev nedense hep bana verilirdi. Kendi iradem dışında olan ve sonraki yaşlarıma kadar devam eden bu durumları hep hoşnutsuzlukla yaşadım. Bu tür törenlerde sık sık aptal ve komik hatalar

yapmış olmamı da bilinçdışı direnç belirtileri olarak yorumlarım. Bazıları eğlendirici, bazen de biraz utandırıcı pek çok örnek var, konuyu dağıtmamak için geçiyorum. Ama İsmet İnönü'ye vermem tasarlanan çiçekle ilgili olanı anlatmam gerek, olayı berbat etmeyi nasıl başardığımı. İnönü'nün beklenen ziyaretinde ona çiçek vereceğimin söylenmesinin ardından sinemada çok komik bir film seyrettim ve gülerken burnumu önümdeki koltuğa çarpıp kanttım. O bölge kabuk bağladı ve bunu, çocuk halimle bile gülünç bulduğum bir süreç izledi. Bazı önemli kişiler her gün okula gelip burnumu inceliyorlardı. Çok can sıkıcı bir durumdu, çiçeği verecek başka çocuk mu yoktu? Otorite olamayan otoriteyle karşılaşmamın ya da aslında otorite diye bir şeyin belki de olmadığı sorusuyla karşılaşmamın hatırlayabildiğim ilk örneği olmuş bu, yıllar sonra fark ettim. Sonunda burnumun İsmet İnönü'ye yetișmeyeceğine karar verildi ve kurtuldum. Çiçeği bir mebusun kızı verecekti, ama gün gelip de töreni uzaktan izlemeye gittiğimde kimse İnönü'ye çiçek vermedi. Nedenini bilmiyorum.

Çocuk psikiyatrisi hastanesine dönmek istiyorum. Çünkü bir kez daha kendimi kavramakta zorlandığım şartlarda bulmuştum. Çoğu psikotik varsayılan çocuk ve ergenin kaldığı bir hastaneydi bu. Creedmore Hastanesi'ne bağlıydı, ama oldukça büyük müstakil bir binaydı. Çocukların çoğu uzun süredir buradaydı. Gerekli görülen ilaçlar veriliyordu ve hepsi o kadardı. Psikolojik tedavi uygulandığını hatırlamıyorum. Ebeveyn katılımlı görüşmeler yapılmıyordu. Zihnimin gerisinde birtakım sorular kümelendiğini çok sonraları fark edebilecektim. O sıralar, alanında otorite olan bir doktorun ne yaptığını bildiğine inanmaktan başka seçeneğim olamazdı. Servisimdeki çocukların yaşı on beş-on sekiz arasındaydı. On beş ve altındakiler çocuk servislerindeydiler. O çocuklardan birkaçını da izlemem istenmişti. On dört yaşındaki Porto Rikolu bir çocuğu hatırlıyorum. Dünyasını kavramakta zorlanıyordu. Porto Rikoluların açıkça aşağılandıkları zamanlardı, kimbilir kendisine ne kadar yabancı bir ortamdan geliyordu. Üstelik o yaşlarda şaşkın olmak zaten doğal. O çocuğa hangi belir-

tilerden ötürü şizofreni teşhisi konduğunu anlayamamıştım. Bir süre izledikten sonra durumunun iyi olduğunu düşünüp yeniden değerlendirilmesini istedim. Bana bildirilen sonuç, psikozunun devam ettiği ve hastanede kalması gerektiği idi. Bunun zihnimde koca bir soru işareti yarattığını net hatırlıyorum. Kendi servisimdeki bazı çocukların neden haftalardır hastanede oldukları, hatta bazılarının neden hastaneye yatırıldıkları sorularını hep zihnimin uzaklarına iteklemişim. Memlekette bir çocuğun psikiyatrik nedenlerle hastaneye yatırılması, duyulmuş, ya da düşünülecek şey değildi. Dünyanın bu en gelişmiş ülkesindeki insanların bir bildikleri olmalı diye kabullenmeniz gerekiyor, kurcalayacak konumuz zaten yok.

Yıllar sonra rastlantılar sonucu Lauretta Bender'le ilgili çok farklı bilgilere ulaştım. Sekiz yaşında iken, çok yavaş okuduğu ve elyazısı kötü olduğu için hafif derecede zekâ geriliği teşhisi konmuş olan Bender'in babası, kızının aslında desteğe ihtiyacı olduğuna inanıp bu teşhisi kabul etmemiş. Nitekim ileriki yıllarda önce biyoloji alanında lisans ve yüksek lisans yapmış, ardından da tıp öğrenimi. 1930'dan 1956'ya kadar, nöroloji eğitimimi aldığım Bellevue Tıp Merkezi'nde çalışmış. Bu süre içinde Bender, en küçüğü üç yaşında olan yüz çocuğa EKT (elektroşok tedavisi) uygulamış. Sonradan yapılan değerlendirmelerde, bu yöntemden hiçbir yarar sağlanamadığı gibi, bazı çocuklarda olumsuz etkisi bile olduğu görülmüş.

Bu çocuklardan biri olan ve on altı yaşına kadar Bellevue'de tutulan insan hakları aktivisti Ted Chabasinski, Bender'le ilgili yazdıklarında onu kıyasıya eleştiriyor. Benim çalıştığım hastaneyi, Bender'in yaratısı olan bir yılan deliği olarak nitelemiş. O hastaneye çocukluk şizofrenisi teşhisiyle yatırılan çocukların çoğunun sıradan sayılabilecek aile sorunları olduğu, bu teşhisin konulmasında Bender'in kullandığı yöntemlerin geçersizliğinin, hatta saçmalığının kanıtlandığı da anlatılmakta. Chabasinski ayrıca, Bender'in hastanedeki tüm doktorların katılımıyla çocuklarla görüşmeler yaptığını, çocuk orada değilmiş ya da sağırmiş-

çasına onun hakkında değerlendirmelerde bulunduğunu anlatmakta. Ancak ben bu tür toplantıları hatırlamıyorum. Bender’le ilgili bir başka yazıda ise Bender’in, çocukları, üzerinde araştırmalar yapılan “nesneler” olarak görmüş olduğu anlatılıyor. Bu yazıları okuduğumda şefliğini üstlendiğim ergen servisindeki çocukları hatırladım. Bazılarının isimleri, hatta yüzleri belleğimde hâlâ canlı. Ben oradan ayrıldıktan sonra daha ne kadar bir süre hastanede tutulmuşlardı? Sonradan nasıl bir hayat sürdürmüşlerdi? Şimdi neredeydiler? Bu yazıları okuduğumda aslında onlar için üzülmüş olduğumu fark ettim. Gerçekten de o çocukların bir bölümünün orada olmaması gerekiyordu. Pek çoğu pedagogların pekâlâ halledebileceği meselelerdi. Aleyhindeki yayınlara rağmen Bender otorite konumunu ve ününü, 1987 yılında doksan yaşında ölene kadar sürdürebilmiş. Lauretta Bender, değerlendirmelerinde ve uygulamalarında ciddi yanırlar yapmış olabilir, ama kendi düşüncelerine samimiyetle inanan biriydi, şarlatan değildi.

•

Bu gri tonlu bilgilerden bir süreliğine ayrılıp o günlerle ilgili bir başka anıma geçmek istiyorum. Bender’in sekreteri Emily sıcak ve keyifli bir insandı, kocası Long Island’da büyük bir gece kulübünün yöneticisiydi. Bir gün heyecanla bana geldi ve kocasının yönettiği kulüpte ünlü bir Türk dansözün sahne almakta olduğunu söyledi. Geceleri kapının önünde kuyruklar oluşuyor, haftalar öncesinden rezervasyon yapılmıırmış. Sözüünü ettiğı dansöz memlekette de bilinirdi. Nejla Ateş’ten söz ediyorum. Hollywood yapımı bir filmde dans ederken görmüştüm, etkileyiciydi. Broadway’de bazı oyunlarda ve önemli bir müzikalde de rol aldığını duymuştum. Emily birkaç gün sonra tekrar gelip bana ve Gloria Faretra’ya kulüpte yer ayırttığını söyledi. Gece kulübü ağaclar arasında oldukça büyük müstakil bir yapıydı, gerçekten de kapının önünde uzun bir kuyruk vardı. Gecenin sonraki bir

ânında pistte, minyon yapılı, tataresk yüzlü, tatlı bir genç kadın görüldü. Yaptığı dans memlekette göbek dansı ya da oryantal denilen türde değildi. Bir tür egzotik dans da denilebilir. Seyircisini ilk anda avucunun içine almayı iyi biliyordu. Danslarının arasındayla onlarla konuşup şakalaşıyor, göğüs ölçüleriyle ilgili o zamanlar için erotik sayılabilecek mesajlar veriyordu. İyi bir şov kadınıydı. Seyirci yıkılıyordu, ona bayılmışlardı.

Dansı bittikten bir süre sonra Gloria'yla lafa dalmışken birden masamızın yanında beliriverdi, üzerinde bir Japon kimonosu. Yanımıza oturduktan sonra da beni dehşete düşüren bir açıklamada bulundu. Geleceğimden haberdarmış ve Emily'nin kocası kulübün şeması üzerinde hangi masaya oturacağımızı ona anlatmış. Yaptıkları plana göre Nejla Ateş şovunun ortasında beni pistte çekecek, birlikte dans edecekmişiz. Herhalde taş kesilirdim. Beni havaya sokması da uzak bir olasılık. Evren benden yanaymış, beni bir türlü Türke benzetemeyince planı uygulamaya cesaret edememiş. Sonra bana telefon numarasını verip "Ara beni!" dedi. "Sana ekşili köfte yaparım." O sırada yanımızdan geçerken ona bir şey söyleyen genç adamı görünce "*He is my lawyer,*" deyip veda etti. Bende bıraktığı izlenimi bugün daha iyi değerlendirebiliyorum. Çocuk safiyeti ve kırılganlığı. Ve yaratıcı bir zekâ.

Nejla Ateş, Romanya'nın Köstence şehrinde doğmuş bir Kırım Türkü. Atatürk Romanya'daki Kırım Türklerini Türkiye'ye getirtince İstanbul'a gelmiş. Bir süre fabrikada çalışmış, bu arada akrobatik dans dersleri almış. Naciye Batır olan adını Nejla Ateş'e değiştirip İstanbul'da profesyonel dans hayatını başlatmış. Ses Opereti'nde şanslı açılınca, Beyrut, Bağdat, Kahire, Roma'nın ardından Paris'in en ünlü müzikhollerinde ve kulüplerinde çalışmış. 1952'de ABD'ye gittikten sonra Hollywood, Broadway derken uluslararası üne kavuşmuş. Bu sıradışı kadının inişler çıkışlar ve çalkantılarla dolu hayatı gerçek bir serüven. 1954'te İtalyan heykeltıraş Albino Manca tarafından yapılan çıplak heykelinin Central Park'a yerleştirilişi ise eğlenceli bir hikâye. Heykel henüz Manca'nın atölyesinin bahçesindeyken bir gece çalınmış. Hırsız-

lar çok ağır olan heykeli taşımakta zorlanınca Central Park'ın bir yerine bırakıp kaçmışlar. Heykelin varlığı fark edilince televizyoncular ve gazeteciler oraya üşüşmüş. Bu arada Nejla Ateş de oraya gelip onlara Manca'ya nasıl poz verdiğini göstermiş. Sonunda heykel hırsızların bıraktığı alana dikilmiş. 1965'te memlekete dönüş yaptığını, İstanbul'da bir kulüpte bir süre dans ettikten sonra evlendiğini, 2005'te vefat ettiğini bilmiyordum. Bütün bu bilgileri yakın zamanda edindim. Yoksa New York'ta iken Central Park'taki heykelini mutlaka ziyaret ederdim. Amerika'da yıldız olduğu dönemde seçkinlerimiz ona burun kıvrırmamış olsaydı, bu gözüpek kadının hayatını izleme şansımız olabilirdi. İnsanın kimisi kimi neye göre yüceltip neye göre yerdüğünü hiç anlayamam.

Bender, biyoloji geçmişinden olmalı, çocukluk şizofrenisini biyolojik olgunlaşma sürecinde duraksama olarak yorumlamıştı. Aynı dönemde, bir ego psikanalisti olan Margaret Mahler ise aynı olguyu anneyle kalıcı simbiyoz nedeniyle, ayrışıp bireyleşememe olarak yorumlamaktaydı. Hastanede Mahler'den hiç söz edilmediği için, varlığını bir meslektaşından duymuş, onun sayesinde bazı çalışmalarına ulaşabilmiştim. Mahler'in varsayımında bana yakın gelen bir şey vardı. Şizofrenik çocukların sizi gördükleri anda koşup bacaklarınıza yapışmaları ve ayrılmak istememeleri. Bana yakın gelen bir başka yön de Mahler'in bu çocukların tedavilerine anneyi mutlaka katması. Gördüğünüz gibi yine biyoloji ve psikoloji ikili bölüsü. Yine düz mantık, yine Kartezyen düşüncenin mutlaklığı. Biri her şeyi salt biyolojik, diğeri ise salt psikolojik olarak açıklamakta. Antik Yunan, insan bedenini kutsal saydığı için otopsi yapılmazdı. Dolayısıyla anatomi bilmezler, bedeni tanımazlardı. Bunun yerine idealar dünyasına odaklanılmıştı. Tek tanrılı dinlerde, özellikle de Hristiyanlıkta ruh yüceltilirken bedene önem verilmezdi. Tek tanrılı olmayan inanç sistemlerinde böyle bir bölünme zaten söz konusu değil. Uzakdoğu düşüncelerinden Tai-chi'nin beden-zihin bütünlüğüne

yönelik felsefesi ve uygulaması binlerce yıl öncesine dayanıyor. Tabii bir de meditasyon var. Tek tanrılı insanlarda, ancak gün boyunca çok kısa sürelerle ve sık yapıldığında beden-zihin bütünlüğünü sürdürmeye katkıda bulunabiliyor. Hinduların inançlarını pazarlayıp satışa sunmaya başladıklarından bu yana, kafası karışık bazı Batılılar onlardan medet umar oldu. Lakin huzur, paket programlarla edinilebilecek bir şey değil, çünkü şey değil. Benim gibi alıntı uygulamalara yatkın olmayan biri için, düşüncelerden kopup büyükbaş hayvanlar gibi boş bakınmak da zihni boşaltabiliyor. Ya da belki bana öyle geliyor. İradem dışında, kendiliğinden oluveren bir hal bu. Çok hoş!

Hastanede sözü edilmeyen bir başka konu da otizm idi. Varlığı yadsındığından değil. Bender'in çocukluk şizofrenisine fanatik bir şekilde odaklanmasından da kaynaklanmış olabilir. Leo Kanner'in "Erken Infantil Otizm" üzerine 1943'te yazdığı klasik çalışmasını okumuştum. Bu ve konuyla ilgili bazı diğer bilgiler, memleketteki ilk yıllarımda işe yaradı. Zekâ geriliği teşhisi konmuş çocuklarıyla bana başvuran bazı ebeveyne çocuklarının aslında otistik olduğunu açıklama imkânını buldum. Tedavi konusunda bir katkım olamasa da en azından onları bilgilendirebildim. Memlekete döndüğüm günlerde Çapa'da ilk "çocuk psikiyatrisi" ünitesi kurulmaktaydı. Oradan aldığım bir teklifi karşılıksız bıraktım. Çocuk psikiyatrisi konusunda yeterli bilgi sahibi olduğumu düşünmüyordum. Zaten alan nedense beni pek çekmiyordu. Psikiyatride geniş bir taban edinmiştim. O günlerde sıra, bu tabanı belirli bir alana daraltıp o yönde hareket etmeye başlamakta imiş. Bilinçli olmayan bu stratejimi ileri orta yaşlara gelip de dönüp baktığımda fark ettim.

Konya Askeri Hastanesi'nde "asabiye mütehassısı" olarak yedek subaylık görevimi yapıyorum. Konya, İkinci Ordu Komutanlığı'nın bulunduğu yer olduğu için büyük bir hastane. Başhekim Dr. Nimetullah Esener tanıdığım aydınlık ve babacan insanlardan biri. O da asabiye mütehassısı. Doktor kadrosu uyumlu bir ekip.

Askere gitmemek için hastalık taklidi yapan asker adaylarıyla yaşadıklarım bazen komikti. O günlerde bunun başlıca nedeni, daha çok, kırsaldaki işgücünün aksamamasıyla ilgiliymiş dediler. Bazılarının köyde epilepsi taklidi eğitimi bile aldığı söyleniyordu. İzmir ve İstanbul dışında bir yerde yaşamamış olduğumdan, bu benim ilk Anadolu deneyimimdi, Konya'yı sevdim ve benimsedim. Tutuculuğuyla bilinen bir yer, ama kendi içinde ilginç dengeleri var, bazen sürprizler barındıran, hiç uyum sorunu yaşamadım.

Hastanede öğleye kadar çalışılıyordu. Diğer yedek subay arkadaşlarım gün boyu çalıştıkları için öğleden sonraları genellikle yalnız oluyordum. Bu sürelerde bazen, Alaattin Caddesi üzerinde muayenehaneleri olan iki doktor ağabeyimi ziyarete gider, hastaları olmadığı zamanlarda onlarla sohbet ederdim. Biri jinekolog, diğeri ürolog idi. Büyük kentlerden gelmişlerdi, o dönemde neden Konya'da olduklarını hatırlamıyorum, hastane bağlantılarından ötürü olabilir. Ben Konya'dan ayrıldıktan bir süre sonra biri Ankara'ya, diğeri İstanbul'a yerleşti. Bir gün bana, o binada iki odalı bir daire olduğunu, zengin bir un tüccarı olan bina sahibinin o daireyi kendilerinin onayladığı biri çıkana kadar boş tuttuğunu söylediler. Bana orada muayenehane açmamı söylediklerinde ânında itiraz ettim. New York'tan gelmiş ve Anadolu insanını hiç tanımayan birine kim gelirdi ki? Dairenin kirası bana yük olacak bir rakam değildi. Kitabını alır burada okursun, hastamız olmadığı zamanlarda da yukarı çıkarsın, sohbet ederiz dediler. Önce direndim, biri bana "Doktorun olduğu yerde hasta da olur," diyene kadar. Kim demişti hatırlamıyorum, ama o sözden etkilene miştim. Buna, kendimi ortaya atıverme huyum da eklenince, kendimi öğleden sonraları muayenehaneme giderken buldum. Sonuç beklenmedik bir tür devrim oldu. Kırsal kesimi yakından tanıma bir yana, yıllar içinde kendimi ve dünya içindeki yerimi kavramama katkıda bulunacak olağanüstü bir deneyim.

Çok geçmeden muayenehane merdivene kadar doluydu. Bunda, bekleme odasının küçük olmasının yanı sıra, köylülerin dok-

tora birkaç yakını eşliğinde gitmelerinin de payı var. Yine de yanımda götürdüğüm kitapları okuyacak zamanım kalmıyordu ve yukarı katlardaki doktorlara eskisi kadar uğrayamaz olmuştum. İnsanlar “Seni ‘tasfiye’ ettiler,” diyerek gelmeyi sürdürüyorlardı. Şikâyetler daha çok anksiyete ağırlıklıydı ve “Gönlüm daralıyor,” diye ifade ediliyordu. Anksiyetenin kökeninde ise genellikle, ifade yolu bulunamadığı için bilinçaltında sıkışmış öfke ve isyanlar vardı. İlk ziyaretlerinden bir-iki ay sonra kontrole geldiklerinde “Verdiğin ilaçlar bana iyi geldi” sözünü sık duyuyordum. O zamanlar bile bu iyiliğin sadece ilaçlardan kaynaklanmadığının farkındaydım. Bu insanları o güne kadar kimse dinleyip anlamaya çalışmamıştı. Otoritenin karşısına sadece yanlış bir şey yaptıkları zaman çıkarılmışlardı. Konya’daki bazı diğer doktorların da hastalarını sık sık azarladıklarını duyardım. Bazılarını tanıyordum ve aslında katı insanlar değillerdi, belki de otorite olmanın böyle davranmayı gerektirdiğini düşünüyorlardı. Günümüzde bile bunun örneklerinin her seviyede görüldüğünü düşünürsek...

Konya toplumsal dinamikler yönünden ilginç bir yerdi. Yanında her yanı kapalı bir kadınla muayenehaneye gelen adam “Size hanımı getirdim,” demişti. Üzerindeki örtüleri çıkarınca da altından modern kıyafetli, saçları sarıya boyalı bir kadın çıkmıştı. Birkaç ay sonra aynı adam yanındaki kapalı kadınla tekrar geldi. Yine hanımını getirdiğini söyledi, ancak örtüler çıkınca altından başka bir kadın çıktı. O da modern kıyafetli ve makyajlı. Adam herhalde hatırlamayacağını sanmıştı. Sonradan, şehirdeki fahişelerin, tanınmamak için gündüzleri her yanları kapalı dolaştıklarını öğrendim. Şehre yeni gelen fahişelerin de faytona binip turlayarak reklam yaptıklarını. Nitekim Ankara’dan tanıdığım bir hanım Konya’ya geldiğinde otogardan otele faytonla gelmiş, bana “Faytonla gelirken herkes bana baktı,” demişti. Nedenini açıkladığımda da fahişe sanılma fikri onu eğlendirmişti.

Kırsal kesimi, genellikle katı, sert, benmerkezci, çıkarıcı, çocuğu varlık olarak algılayamayan, buna karşılık toprakla olan ilişkisinden gelen farklı bir bilgeliğe sahip ve içgüdüleri bizlerinki kadar körelmemiş insanlar olarak tanıdım. Sonradan yaptığım değerlendirmelerde, gerek Konya'daki günlerimde, gerek sonraki yıllarda onlarla olan ilişkimde içgüdüsel boyutun önemli bir rolü olduğunu fark ettim. Kimin kendilerini kabul ettiğini anında sezebiliyorlar ve bu, benim ilişkilere açık olan çocuk yanımla ânında buluşabiliyor, her zaman olmasa da. Hayatımın daha geç dönemlerinde bu yanımlı keşfetmeye başlamam, entelektüel kesimle olan ilişkilerimde yaşadığım bazı çıkmazları da kavramama katkıda bulundu. Aslında, bir yanımlı düşünce insanı olmadığımı, sezgilerimin rehberliğinde yaşamakta olduğumun zaten farkındaymış, ama klişelerden ve şartlandırılmılardan ötürü bunu idrak edememişim. Sezgilerin konuşulan dilde pek karşılığı olmadığından genellikle düşünce formatında ifade ediliyorlar. Dolayısıyla, edinmiş olduğum formasyondan ötürü, entelektüel kategorisinde algılanmam da kaçınılmaz olmuş. Ait olmadığım bu kategoriye uyarlanmaya çalışırken, kendimi anlaşılmaz da kılmışım. Özellikle soyut düşünce ağırlıklı insanların, birbirlerini anladıklarını farz ederek iletişim kurdukları dünyalarda neden bo-calamış olduğumu bugün çok net görüyorum.

Sezgi yanımlı psikiyatrist olarak çalışmalarım da hep benimle birlikte olduğu halde, dünyanın geri kalanıyla ilişkilerimde çoğunluğa uymak isterken bu yanımdan uzak düşmüşüm. Üstelik, bir yanımlı, klişelerin, ritüellerin, kısırdöngülerin, soyut varsayımların farkında olduğu halde. Yılların kazandırdıkları sayesinde, günümüz anlamındaki düşünce dünyasına ait olmadığımı artık biliyorum. Geçmişte ilgilendiğimi sandığım pek çok konunun ya da insanın aslında beni ilgilendirmemiş olduğunu da. Sistemin beni yerleştirmeye çalıştığı kategorilerin benim için artık hükmü yok. İç dünyamda sadeliğe ulaşmaya çabalarken kendimi sivilliklerde bulmama neden olan engeller kalktı ve bir zamandır ci-

lasızlığın hafifliğini yaşamaktayım. Bunlar, dünyadaki gerçek yerimi keşfetme yolculuğumun başlangıç noktasının Konya olabileceğini düşündüğüm için çağrıştırdığım düşünceler. Bence, sistemin dünyadaki yerimizi belirlemesine fırsat vermemek için savaşıma değer. Çünkü kendisi ne yaptığını bilemez halde.

Kısa bir süre önce vefatını haber aldığım meslektaşım ve yakın arkadaşım Gülseren Günçe'nin eşi Ergin, Esenboğa'daki talihsiz uçak kazasında hayatını kaybetmişti. Her gün evlerine uğruyordum. Olaydan dört ya da beş gün sonra kapılarına geldiğimde içeriden gelen gülüşmeleri duydum, anlam veremedim, ama kapı açıldığında içeridekiler gerçekten gülüyorlardı. ODTÜ Beşeri İlimler Bölümü'nde hoca olan Teo ve Raşel Grünberg taziye ziyaretine gelmiş ve benden biraz önce ayrılmışlar. Kadınların sürekli ağlamalarına katlanamayan Teo sonunda "Ne ağlıyorsunuz!" diye çıkmıştı: "O gitti, gelmeyecek, fakat muhakkak olan şu ki şimdi siz gideceksiniz." Teo ODTÜ'de mantık hocasıydı, bunu taziye sırasında da sergilemiş anlaşılan, ama nedense "Biz gideceğiz" yerine "Siz gideceksiniz," diyerek. Raşel'in ona cevabı ise çok net: "Sen ne dersen de biz yine ağlayacağız." Raşel'in sözü biraz önce anlatmaya çalıştıklarımı özetler nitelikte.

Muayenehanemi açtıktan bir süre sonra Konya Maarif Koleji'nden bir teklif geldi. Amerikalı öğretmenlerden biri son anda kontratını iptal etmiş. Huyum gereği kendimi yine ortaya attım. Derhal İngilizce biyoloji kitapları getirttim. Amerika'da bir yıl hemşirelik okulunda ders verdiğim için deneyimim vardı. Bu görevi üstlendiğime hiç pişman olmadım. Öğrenci kalitesinin bunda payı çok. Performanstan çok, insan kalitesini kastettim. Yalın ve samimi çocuklardı, benimle iyi bir bağ kurdular. Bazıları, ileriki yıllarda beni arayıp hatırlarını soracak kadar hakikatli çıktı. İçlerinden biriyle, rastlantılar sonucu zaman zaman görüştük. Gazeteci Aslı Aydıntaşbaş'ın babası Halis. Ankara'daki ilk yıllarımda o da oradaydı. Zaman zaman bana uğrar, dinlemem için uzunçalarlar getirirdi. Benim bulamayacağım çok iyi seçilmiş, nitelikli müzikler. Halis sonradan talep edilen bir mimar oldu.

Saygı uyandıran, yalın ve hakiki bir insan. Halis Aydıntaşbaş'la en son Bodrum'da birkaç kez karşılaştım. Aristokrat İngiliz komşularımız ve Agatha Christie kitaplarından fırlamış dostlarının, Yalıkavağı'nın terk edilmiş bir köyü olan Sandıma'da yapmayı tasarladıkları tatil köyü projesini yönetiyordu. Yaşça benden büyük ve ömürlerinin sonuna gelmiş bu insanların yabancı bir ülkede tatil köyü gibi büyük bir projeye girişmeleri beni etkilemişti. Projenin köydeki şampanyalı açılış törenine beni de çağırdılar. Sonraki yıllarda Bodrum'dan koptuğum için projenin akıbetini bilmiyorum.

Altmışlı yıllarda ülkede bir tür Rönesans yaşanıyordu. İstanbul'da Konya öncesinde tanıştığım Arena Tiyatrosu ve ekibi beni çok etkilemişti. Yenilikçi "Off Broadway" tiyatrolarından öte ve benim için çok yeni bir deneyimdi. Kurucusu Asaf Çiyiltepe Fransa'dan gelmişti, onun şahsında entelektüel solla tanışmıştım. Bu da benim için yeniydi. Arena daha sonraki yıllarda varlığını Ankara Sanat Tiyatrosu olarak sürdürdü. Asaf Çiyiltepe'nin zamansız ölümünün ardından onun bayrağını Genco Erkal bugünlere taşıdı. O zamanlar Robert Kolej'den yeni mezun olmuş bir gençti. Arena Tiyatrosu'nun turne kapsamında Konya'ya gelmesine de önayak olmuştum. Bertholt Brecht'in *Arturo Ui'nin Engellenebilir Yükselişi* oyunu sırasında, ön sıralarda oturan yüksek rütbeli subaylar oyunun mesajından rahatsız olup eşleriyle birlikte salonu terk etmişlerdi. O yılların İstanbulu'nda Galatasaray civarında bir mekân vardı, adını bilemediğim. Üniversite yıllarımdan bir arkadaşım İstanbul'a her gidişimde beni oraya götürürdü. Genç sanatçıların, yazarların, karikatüristlerin toplandığı, olağanüstü canlı, taze, narsisistik gösterilerin sergilenmediği, insana umut aşılayan bir ortamdı. O sıralar Türk pop müziği de belirmeye başlamıştı, başlangıçta türkü kökenli. Dönemin unutulmazı Ayla Dikmen'in konserine gittiğimi hatırlıyorum. Daha sonra bu çabalar, Modern Folk Üçlüsü, Selda Bağcan gibi nitelikli çalışmalarla devam edecekti. Yeni bir Türkiye belirmektedir, heyecan vericiydi. Ne var ki, yetmişli yıllara gelindiğinde, gö-

çün yarattığı sosyal değişme karşısında zorlanmaya başlayan toplum hızla yapay politik kutuplara bölündü. Bunu şiddet olayları izledi. Rönesans'ın yerini kızgın kitleler aldı.

Konya'dan trenle ayrılmıştım. Peronda beni uğurlamaya gelen bir kalabalık vardı. Karşılama uğurlanma gibi durumlara yabancı olduğum için şaşırmıştım. Zaten böyle bir şeyi hayatımda ilk ve son defa orada yaşadım. O kalabalıkta kimler vardı, orada neler yaşanmıştı hatırlayamıyorum. O insanlara bir şeyler katmış olmalıyım ki böyle bir veda yaşanabildi diye düşündümdü sonradan. Çünkü onlar da bana katmıştı. Böyle şeyler tek taraflı yaşanmıyor. Beş yıl sonra dışarıdan sınava girerek doçent unvanını almıştım. O yıllarda akademik unvan alanların sınav jürisine yemek vermesi mutaddı. Buna bazen yakın dost meslektaşlar da çağrılırdı. Benim yemeğim Gar Gazinosu'ndaydı. Akşamın ileri bir ânında duayen hoca Rasim Adasal beni işaret edip belirgin Giritli aksanıyla "O bilmez," dedi, "... onu neden sevdiğimi. O Amerika'dan gelen ötekiler gibi züppe değil." Hepimiz, yıldızının bir türlü barışmadığı, benim kuşağımdan bir hanım meslektaşımızı kastettiğini anlamıştık. Sonra anlatmaya başladı. Adasal meğer benim Konya'daki çalışmalarımı Ankara'dan izler, takdir edermiş. Çok şaşırdığımı hatırlıyorum. Dönüp baktığımda, Adasal'ın benim "halk" yanıma sezmiş olduğunu düşünüyorum, Çünkü o halktı. Doğası gereği, kalabalık, dağınık ve teatral bir kişiliği olduğu için Adasal'ın Türk psikiyatrisindeki yerini idrak edebilmem zaman aldı. Sezgileri güçlü, zeki ve aydınlık bir insan olan Adasal yeniliklere çok açıktı. Bu son özelliğinin, çağdaş psikiyatrinin ülkedeki gelişimi için gerekli zemini hazırladığını düşünüyorum. Modern psikiyatrinin Ankara'da belirmekte olması, muhtemelen benim de bana yabancı bu şehre yerleşmemin gerisindeki nedendi.

Teklif yeni yapılanmakta olan tıp fakültesinden gelmişti. Amerika'daki son dönemimde memleketten bir psikiyatrist de Bellevue Tıp Merkezi'ne ziyaretçi olarak gelmişti. Zaman zaman görüşürdük, çalışmalarımı izlediğinin farkındaydım. Prof. Doğan

Karan benden on yaş büyüktü, bazı frekanslarımız uyuştuğundan sonraki yıllarda bazı mesleki kararlarımı onunla paylaşmışlığım olmuştu. Onunla memlekette yeniden karşılaştığımda bu yeni tıp fakültesinin dekanı idi. Konya'daki görevim sona ermek üzere iken bir hafta sonu beni Ankara Golf Kulübü'ne yemeğe davet etti ve yeni fakültenin psikiyatri bölümünde, ergen psikiyatrisi birimini de içerecek şekilde çalışmam için teklifte bulundu. Katılımım üç ila beş ay içinde gerçekleşecekti. Bu süre içinde Ankara Ruh Sağlığı Dispanseri'nde çalışacaktım. Ülkenin o günkü şartlarında gelebilecek en iyi teklifti.

Doğan Karan beni Amerika'da izlemiş olduğu için bu teklifin yapılması doğal sayılırdı. Ancak, teklifin isabetli yanının, bir süre dispanserde çalışmam olduğunu o zaman ne o ne de ben bilemezdik. Ankara'ya yerleştikten bir süre sonra, yeni tıp fakültesinin kurucusu olan "zat"la ilgili hikâyeler birbirini izlemeye başladı. İstihdam edilen doktorların her biri farklı ücret alıyordu. Yapılan anlaşma gereği ne kadar aldıklarını açıklamama yemini etmişlerdi. Gerçekten de bu konuda hiçbir bilgi sızmadı. Ancak bu, standartların olmadığı keyfi bir politika demekti. Üstelik, bazı tatsız hikâyeler de duyulmaya başlamıştı. Bir uzman doktor belirli bir bölümü kurmak üzere görevlendiriliyor, bir süre sonra yeni bulunan bir başkası onun tepesine bölüm başkanı olarak atanıyordu. Bu, önceki doktora gerekçesiz olarak artık seni istemiyoruz demek anlamına geldiği için, çok değerli bazı genç hekimler Amerika, İsviçre ya da İngiltere gibi geldikleri ülkelere döndüler. Öyle bir hava yaratılmıştı ki sanki ülke dışında eğitim görmüş doktorların çalışabileceği tek yer ancak orası olabilirdi. Genç hekimler de başka seçenekleri araştırmadan küskün bir halde geldikleri yere dönüyorlardı. Bu nedenle güçlü bağımlı olan bir sınıf arkadaşım ve eşi Amerika'ya döndüler. Yeri boşaldığında doldurulamayan ender arkadaşlıklardan. Dönüşünü hatırladığımda içim acır. Bu değerli insanların harcanmasında kullanılan ölçütün biat olduğu zaman içinde anlaşıldı. Günümüzün provasının yapılmakta olduğunu o zaman bilemezdik.

Bir çocukluk arkadaşımın sevgilisi “zat”ın sekreterliğini yapıyordu. Daha önce ODTÜ’de yönetici sekreterlik yapmıştı. Bir gün bana “ODTÜ’de kurallar vardı, ama burası bizim ev gibi, her şey rastgele oluyor, çok keyfi,” demişti. O kurumun oluşum günlerinden söz ediyorum, tüm iplerin “zat”ın elinde olduğu zamanlardan. Tabii bir de ODTÜ konusu var, bu sınır tanımaz hırslı “zat”ın ODTÜ’yü de ele geçirme çabaları aramızda eğlence konusuydu. Karşısında Kemal Kurdaş gibi güçlü bir rektör olduğundan gerçekleştiremedi. Ancak yıllar sonra o araziden bir bölümü sonradan Bilkent olacak araziye kattı. Yani o günlerde de birileri ODTÜ arazisine kafayı takmıştı. Bir tür yazgı olmalı. Henüz akademik bir unvana sahip olmadığım dönemde, bir gece geç vakit ODTÜ’den teklif geldi, hemen kabul ettim. ODTÜ’de on dokuz yıl part-time hocalık yaptım. İlk yıllarda kütüphanesi benim için eşsiz bir nimetti. O yıllarda yurtdışından kitap getirtmek zordu, aylar alırdı. Kütüphane müdürü Solmaz o zamanlar ülkede benzeri olmayan bilimsel bir kütüphane yaratmıştı. Aradığım her şeyi bulabiliyordum. İstedğim her kitap ya da makale en geç iki ay içinde kütüphaneye ulaşıyordu. İlk kitabımın zengin bir kaynakçası olmasının nedeni o kütüphanedir. Kütüphane olmasaydı ikinci kitabım *Psikanaliz ve Sonrası*’nı yazamazdım. Solmaz genç yaşta hayata veda etti, ama kurduğu sistem varlığını korudu.

Dispanserde çalışmaya başladıktan ne kadar zaman sonraydı hatırlamıyorum, Doğan Karan beni arayıp görüşmek istediğini söyledi. Üniversitede yerim hazırmış, ama o süre içinde orada yaşananlardan sonra bende istek kalmamıştı. Golf Kulübü’ndeki buluşma sırasında bir rakam verilmemiş olmakla birlikte, alacağım ücretin benim için yeterli olacağını sezmiştim. Paranın benim için anlamı sadece güvenlik oldu hep. Ama bu kez karşıma çıkarılan rakamın, ortalama bir yaşam standardı için bile yeterli olmamasını gerekçe göstererek kabul etmedim. Doğan Karan’ın üzüldüğünü hissettim, ama ferman yüce kattan gelmişti, yapılacak bir şey yoktu. Bunun ardında başka bir niyet olup olmadığını düşünmedim bile. Nitekim olmadığını kanıtlayan hayli şey oldu

sonradan. Kendileri bu teklifi kabul etmememden rahatsız bile olmuşlar. Öyle bir yapı, otoriteye güvenmediğinde kendi inancına göre bildiğini okuyan inatçı birine göre değildi. Benimki kailtsal bir hal sanırım, ailede benden önceki ve daha önceki kuşaklarda da var olmuş olan bir hal. Onlar İstanbul ve İzmir dışında hiç yaşamadıkları için görüntüleri sivri olmadı.

12 Eylül sabahı televizyonda Kenan Evren'i izliyorum. Bir ara ülkede yaşanan anarşiden üniversite profesörlerini sorumlu tutan bir şeyler söyledi. O an bu darbenin hayırlı sonuçlar getirmeyeceğini sezer gibi oldum. Sözlerinde haset vardı. Az sayıda öğretim üyesi politik kışkırtmalarda bulunmuş olabilirdi, ama genelde üniversite hocaları da olayların kurbanıydılar. Bazılarımız öldürülmüştü. Ben bile, politize biri olmadığım itirazlarıma rağmen siyasi şubenin ısrarıyla yakın korumaya alınmıştım. Kapımda üç vardiya bekçi, her dışarı çıkışımda bana eşlik eden koruma polisimle birlikte. Bir süre sonra askeri yönetimin üniversiteleri "ıslah etme" projesinin başına malum "zat"ın getirildiğini duyduk. Birtakım gizli toplantılar yapılıyordu ve neler döndüğünü bilmiyorduk. O günlerde hâlâ Ankara Üniversitesi rektörü, sevdiğim ve saydığım bir insan olan Prof. Türkan Akyol'la telefonda konuşurken bana "Öyle şeyler oluyor ki üniversitelerin yeniden toparlanması için en az on yıl gerekecek," demişti. Kaç on yıl geçti, YÖK kamburu hâlâ yükseköğrenim sisteminin başında. Hâlâ o dönemin anayasasıyla yönetildiğimize göre farklı olması beklenemezdi de.

O "zat"ın tasarımı olan yeni sistemi tek sözcükle tanımlayabilirim. Üniversite mensuplarına yönelik "sadizm". O günlerde estirilen terör pek çok üniversite mensubunda travma yarattı. Ayrıca, bir kısım üniversite hocası 1402 sayılı yasa ile yıllarca üniversitelerden uzaklaştırıldı. Bir cadı kazanı yaşanıyordu. "Zat"ın önceleri fanatik hayranı olan bir arkadaşım bir akşam beni arayarak bir şeyler anlatıp, "Onu toprak bile almayacak," diyerek taraf değiştirmişti. Ne olduğunu hatırlamıyorum, o deyiimi ilk kez duyduğum için aklımda sadece o kaldı. Bugün Ankara'nın iki

seçkin üniversitesi onun yaratısı olabilir, ama kişilere ve sisteme vermiş olduğu zararlara değer miydi bilemiyorum.

Ankara Ruh Sağlığı Dispanseri'nde geçirdiğim birkaç yıl meslek hayatımın çok keyifli yılları oldu. Koruyucu ruh sağlığı programı çerçevesinde Dünya Sağlık Örgütü'nde uyarlanan kitapçıklar halka dağıtıldıkça başvurular hızla artıyordu. Gecekonuda yaşayanlardan seçkin kesime kadar toplumun her kesiminden insanlar geliyordu. Kızılay'daki müstakil bir binada, sadece psikolojik danışma için gelenlerden psikotiklere kadar çok geniş bir yelpazeye hizmet veriyorduk. Giderek psikoterapiye odaklanmaya başlamıştım. Halkın bu alana çok açık olması benim için şaşırtıcıydı. Haftada bir akşam grup terapisi yönetiyordum. Dünya Sağlık Örgütü'nden Avusturalyalı bir psikiyatrist sık sık Ankara'ya gelip bizimle buluşuyordu. Bütün bu projelerin başındaki kişi Dr. Nejat Candan'dı ve aynı zamanda Sağlık Bakanlığı Ruh Sağlığı Genel Müdürü idi. Birbirimizin dilinden anlıyorduk. İyi bir proje yaratıcısı ve uygulayıcısı idi. Onun girişimiyle Sağlık Bakanlığı'nda iki kez Türkiye Ruh Sağlığı Planlama Komisyonu toplantıları yapılmıştı. İstanbul ve Ankara'daki psikiyatri otoritelerinin katılımıyla yapılan bu oturumlardaki tek çaylak bendim. Toplantılarda, benim Dünya Sağlık Örgütü yayınlarından yararlanarak hazırladığım rapor kabul edilmişti. Sonradan unutup gittiğim bu raporu meslektaşım Prof. Timuçin Oral yakın yıllarda tekrar gün ışığına çıkardı. Bunu nasıl becerdiğini bilmiyorum.

Bu arada Ankara Radyosu'nda koruyucu ruh sağlığı programları yapıyordum. Hazırladığım küçük skeçleri Devlet Tiyatrosu sanatçıları seslendiriyor, metinleri ise yine Devlet Tiyatrosu'ndan bir oyuncu okuyordu, seslendirecek zamanım zaten olmazdı. Prodüktörüm Erhan İmset efsane bir radyocuydu. O radyodan ayrıldığında programlara son verdim. Sonradan radyodan tekrar teklif geldi, bir dizi program daha yaptım. Bu kez prodüktörüm Adalet Ağaoğlu idi. Radyoculuğum bana onu tanıma şansını verdi. Radyoculuğa yıllar sonra Açık Radyo mikrofonların-

da, çok farklı bir formatta dönecektim. Bu arada ODTÜ’de ders vermeye başlamıştım. Olağanüstü bir dönemdi, büyümeyen ya-
nım zengin bir oyun alanı bulmuştu. Nejat Candan ve Avustral-
yalı bir psikiyatrist Gölbaşı’nda kurulmakta olan ruh sağlığı has-
tanesi projesi üzerinde çalışıyorlardı. Ben o projede yoktum. İyi
ki de yokmuşum. Çünkü sonraki yıllarda malum “zat” orayı ken-
di sistemine katmayı başardı. O yıllardan bu yana o hastaneyle
ilgili tek kelime duymadım.

Dispanserdeki çalışmalarım giderek psikoterapi üzerine
odaklanmış, yönüm de artık belirginleşmeye başlamıştı. Bunda
o dönem Ankara halkının payı çok. Talep arttıkça dispanserdeki
çalışma saatlerim yetmemeye başlamıştı ve özel çalışma yapmam
için itekleniyordum. Ankara’yı hâlâ geçici bir dönem olarak gör-
me eğiliminde olduğumdan bir süre direndim, ama sonra kendi-
mi bir kez daha muayenehanemde buldum. Sonra gün geldi, si-
yasi iktidar soldan sağa geçti. O zamanki eşi CHP kadın kolların-
da çalışan Nejat Candan görevden alındığı gibi, Ruh Sağlığı Ge-
nel Müdürlüğü de iptal edildi. Dünya Sağlık Örgütü’yle ilişkiler
de sona ermiş oldu. Dispanser Kurtuluş’ta bir apartman dairesine
tecrit edildi. Bu ülkede ne zaman çiçekler açsa, birilerinin onları
kurutması yeni bir olgu değil, gördüğünüz gibi. Ankara Rönesansı
sona erdiğinde ben artık dispanserde değildim. Ankara Üversi-
tesi’nin öğrenciler için yapılandığı bir kurumda psikolojik da-
nışma birimini kurmaya gitmiştim. Tatmin edici bir görev de-
ğildi, ama gemi batmadan denize atlayabilmişim. O dönemle ilgili
anılarım çok puslu, kronolojik sıralama yapmam mümkün değil.

Prof. Turan Örnek artık hayatta değil. Ege Üniversitesi psi-
kiyatri bölümünü kuran profesör zamansız vefat ettiği için, o bö-
lümü yaratma görevini genç yaşında üstlenmiş önemli bir mes-
lektaşım. Bunun yanı sıra hakiki bir dost. Uzakta olmasına ra-
ğmen aynı frekansta buluşabildiğim bir insan. Psikiyatri bölümü-
nün yıllarca başkanlığını sürdürmesinin ardından fakülte dekan-
lığı yaparken emekli olmuştu. On ya da on beş yıl önce İzmir’de
bulduğum sırada ziyarete gitmiştim. Dekanlık odasında sohbet

ederken birden bana dönüp “Biliyor musun?” dedi “Sen her şeyi, hiçbir kurumun desteği olmadan tek başına yaptın.” O gün bu söz beni çarpmıştı. Olayların içine dalmış yaşarken, kendime dönük bu tür değerlendirmeler pek yapmam. Bunu şimdi, sizlere kendimle ilgili bir şeyler anlatırken yapmaktayım, pek çok konuda ilk defa. O gün oradan ayrıldığımda, belki de ilk kez dönüp meslek hayatımın tarihine baktım. “Uzun ince bir yoldayım, yürüyorum gündüz gece” bir hal gördüm ardımda. Belki bir sebat hikâyesi, ama seçim değil. Yaşadığımız varoluş alanı bizim yazgımız. Bu alandaki sistem benimle ne yapacağını bilememiş ya da ben onunla. Ülkemizin şartlarında kendine uygun bir düzen yoksunluğunu yaşayan kimbilir kaç kişi daha vardır. Üstelik bazıları benim kadar şanslı da olamayabilir. Meslek erbabının yaptıklarını gönülden paylaşabildikleri, kimsenin kendisini diğerlerinden daha önemli görmediği bir yapıdan söz ediyorum. Görünürde böyle bir alan olmadığı için, insanın tek başına bir kurum gibi çalışmaktan başka bir seçeneği olamıyor. Zorlu bir yol, yine de yürünüp aşıyor.

Öğretim üyeliğimin, özel çalışmalarımın edindiğim bazı deneyimleri genç kuşaklara kürsüden aktarmaktan öte bir anlamı olmadı. Karşılığında üniversite bana bir akademik unvan ve başka insanlarla ortam paylaşma imkânı verdi. Üniversite benim için hep ikincildi, önceliğim klinik çalışmalarım. Bu sözler üniversiteyi küçümsediğim anlamına gelmiyor, kendime çizdiğim model farklıydı. Başlangıçtaki dispanser olayı olmadan o yeni tıp fakültesine katılmış olsaydım, muhtemelen şimdi kendi ülkemde yaşamıyor olacaktım. Eğer muayenehane açmamış olsaydım, dispanserin cezalandırılmasının ardından boşlukta kalacaktım. Geçmişe baktığımda, muayenehane olayına erken girmiş olduğumu düşünsem de günün şartlarında başka bir seçeneğimin olmadığını kabul etmem gerek. Halk tarafından talep ediliyor olmam ölçü olamazdı. Yoklukta varolmak, var olmak anlamına gelmez. Gençtim, tecrübesizdim, ama bilgiliydim ve sanırım samimiydim de, elimden geleni yaptığımı düşünüyorum.

O dönemde psikoterapi süreçlerini yeterince hızlı götürememiş, bazı hatalar yapmış olabilirim, tecrübesizdim. Ancak, psikoterapinin temelini iki insanın ilişkisi ve bu ikilinin birlikte sürdürdüğü dansta uyumu yakalayabilmek olduğunun farkındaydım, sezgilerim düşüncelerimin önündeydi. Frieda Fromm-Reichmann'ın, "Hasta sizden daha zeki, daha donanımlı, daha entelektüel olabilir, ama siz ondan daha yürekli olmalısınız" sözünü çok önemli bulurum. Meslek hayatımın ilk döneminde yaşadığım yetersizliklerin biraz da yüreksizlikten kaynaklanmış olabileceği düşüncesindeyim. Yürekli olamamak hastaya doğrudan zarar vermeyebilir, ama terapötik süreci yavaşlatır ve eksik bırakır. Üstelik, terapi oyununun yerini, hastanın oyununun alması riskini de taşıyabilir ki bu, sürecin çökmesine neden olabilir. O döneme baktığımda, yönümü kestirememekten ötürü yalpaladığım durumları kısmen seçebiliyorum. Buna rağmen, talep edilmiş olmanın gerisindeki önemli nedenlerden birinin "niyet" olduğuna inanıyorum. Niyet, aslında çoğu davranışımızın özü. Psikoterapistin, karşısındaki insanın dünyasını paylaşıp onunla dayanışmaya girmeye istekli ve niyetli olması, bu sürecin itici güçlerinden biri. Zaman zaman daha önce başka terapistlere gittikten sonra bana başvuran insanlar olur. Onlarla ilişkilerini sürdürmede zorluk yaşamışlardır. Bu terapistlerden bazıları belki de gerekli eğitime sahip olmadıklarından, yaşanan süreç bir aşamada tıkanır ve ileriye doğru hareket edemez hale gelir. Ama terapist samimi bir niyetle çalışmışsa, o beraberlik bana aktarılırken, eleştiri tonu içermeyen saygılı bir ifadeyle dile getirilir. Konya'daki çalışmalarında da niyetin hastalar üzerinde nasıl olumlu bir etki yarattığını gözlemlemiştim.

Aynı dönemde, ömrümde ilk kez yaşadığım yere uyum sağlamak zorlanıyordum, yani Ankara'ya. Öteden beri, ısmarlanmış proje mekânlar ve olaylarla bağdaşmaz, zaman içinde ve kendiliğinden oluşmuş alanlara doğru çekilirim. Yaşım ilerledikçe bunu daha iyi fark eder oldum. Ankara'ya ısınamamamın gerisinde, ısmarlanmış ve birikimi henüz kıt bir şehir olmasının pa-

yı olduğunu düşünüyorum. Üstelik, o zamana kadar, İstanbul dışında yaşadığım her kent benim için bir sonrakine hazırlıktı ve artık gidecek bir yer kalmamıştı. Belki de bu nedenle, 1967 yılında Londra'ya, oradaki psikiyatrik kurumları incelemeye gittim. İngiltere'deki psikiyatrik kurumlarla frekanslarımı uyuşmadığı için amacına ulaşamamış da olsa. Yaşamak istediğim yer İstanbul'du, ama o yıllarda mesleki açıdan köhne bir alandı. Zamanla yazgımı kabul etmeyi öğrendim, ama şimdilik kaydıyla. Nitekim, eşref saati geldiğinde de İstanbul'a döndüm. Bugün, Ankara'yı sağlam bir formasyon edinmeme katkıda bulunmuş bir yer olarak saygıyla anıyorum, halkını da beni ülkemde tuttuğu için.

Aynı yıl doçentlik sınavına girmem önerilmişti ve o zamanlar sınav öncesi tez aşaması vardı. Üniversite öğrencilerinin psikolojik sorunlarıyla ilgilendiğim dönemde önümde hayli bilgi toplanmıştı. Tez konusu olarak bu materyalden yararlanabilirdim. Gerçi bu bir kör uçuş olacaktı, anlamlı bulgulara ulaşp ulaşamayacağım meçhul. Aylar sonra, uzun bir bayram tatilinde kütüphanelerden topladığım çok sayıda kaynakla eve kapanıp araştırmama başladım. Önümdeki verilere odaklandıkça, kendimi belirli bir yöne doğru hareket ederken buldum. Elimdeki materyel, bildik, ama o güne kadar üzerinde durmamış olduğum için çok da aşına olmadığım, "kimlik bunalımı" (*identity crisis*) olgusuna işaret ediyordu. Daha çok psikolojik danışma düzeyinde olan bu beraberliklerde derine inilmediği ve yüzeydeki belirtilerin rahatlatılmasına yönelindiği için, bunu daha önce fark etmem zaten beklenemezdi.

Kimlik bunalımı psikososyal gelişim konusunda Erikson tarafından geliştirilmiş olan kuramın bir parçası. Ergenlik döneminde doğal olarak yaşanan, ebeveynin tutumunun yapıcı olması halinde kendiliğinden atlatılan bir olgu. Üniversite çağına gelmiş yetişkin insanların, üstesinden gelmiş olması beklenen bir olgu. Yetişkin insanların yaşadığı kimlik bunalımı, ben kimim sorusuna cevap bulamama halinin, ergenlik sonrasında da devam etmekte olduğu durumları tanımlar.

Kimlik bunalımı genellikle önceki gelişim evrelerinden taşınan çözümlenememiş sorunları da içerir. Bunlar sırasıyla, yaşamın ilk yılında anne ile olan ilişkide “temel güven duygusu”nu gereğince kazanamama; bir ila üç yaşlar arasında “özerk” bir birey olarak seçimlerini yapma ve kendini ortaya koyma denemelerinin çeşitli nedenlerle engellenmiş olması ve üç ila beş yaş döneminde “girişim yetisi”nin geliştirilememesi gibi durumlardır. Seçtiği meslek alanını kendisine ait hissedememe, dünya içindeki yerini kavrayamama, yaptığı seçimlerden emin olamama, kendini ortaya koymaktan sürekli imtina etme, hatta dünyasındaki varlığından utanma gibi pek çok yaşantı, kimlik bunalımına eşlik eden hallerden sadece bir kısmıdır.

Evrenin azizliği sonucu, ben bu tezi teslim ettikten birkaç ay sonra ülkede öğrenci olayları patlak verecek, o çalışmada anlatılan pek çok şey çıplak bir şekilde yaşanmaya başlayacaktı. Ülkemizde o zamana kadar bu konuda yapılmış başka araştırma olmadığı ve ödünç alınan tez nüshalarının hiçbirini iade edilmediği için, bugün elimde mevcut değil. Meslek hayatım boyunca yaptığım konuşmaları, yazdığım makaleleri ve verdiğim röportajları arşivleme âdetim olmadığı için sorun da değil, ama bazılarının genç kuşaklar tarafından bir şekilde bulunup internete konduğunu duyuyorum. Araştırmaya konu olan öğrenci sayısı hayli yüksekti. Kimlik bunalımı, grubun tamamına yakınında gözlemlendiği için, bu bulgunun araştırma dışında kalan gençleri de kapsama olasılığı yüksekti. Öğrenci hareketi olarak başlayan olay gençlerin çoğunluğuna yayıldığında, bu olasılık da doğrulanmış oldu. Yirmili yaşlarına gelindiği halde kimlik sorunu çözülememişse bu, daha sonraki yaşlarda da, yani yaşam boyu sürmesi beklenen bir sorun olmalıydı. O zamanlar bunun üzerinde durmamıştım, ama cevabı yıllar içinde kendiliğinden önüme gelecekti.

Ankara Üniversitesi Psikolojik Danışma Merkezi'ne gelen öğrencilere uygulanan Cümle Tamamlama Testi ile klinik izlenimler bir araya getirildiğinde, bu gençlerin büyük çoğunluğu-

nun özerk birey olmayı öğrenememiş olmaları, kimlik bunalımının gerisindeki en belirgin bulgulardan biri olarak öne çıkmaktaydı. Çocuk, dünyadaki ilk yılını tamamladıktan sonra annesine olan mutlak bağımlılığından giderek özgürleşmeye, kendi başına bir şeyler yapabileceğini fark etmeye başlar. Eğer bu denemeleri, katı ve cezalandırıcı tutumlar sonucu gereksiz yere engellenir ya da ilgisizlik ve tecrübesizlik sonucu destek ve rehberlikten yoksun bırakılırsa, yaşamının geri kalanında, birtakım kısırdöngü ritüellerine tutsak olabilir. Kararlarının doğruluğu konusunda sık sık tereddüte kapılma, seçimlerini yaparken kılı kırk yarma, hatta seçim yapması gereken durumlarda donakalma gibi haller yaşanır. Bir diğer kronik duygu ise utançtır. Özerk olamayan insan, ifade edemediği kızgınlıklarını sürekli bilinçaltına bastırıldığından, bunun yarattığı ikiyüzlülüğü kendinden utanma olarak yaşar. Yargılanmaktan korkar, korktukça başkalarını yargılar. Yargıladıklarının çoğu, aslında, kendinde kabul edemediği yönleridir. Küçük düşme ya da rezil olma kaygıları, bunlarla ilgili ipuçları aranmasına neden olur.

•

Psikiyatri serüvenime dönersek, psikiyatride yol alırken doğru zeminde hareket edip etmediğimi değerlendirecek çevreden yoksun olmam, beni ülke dışında olup bitenleri izlemeye yönlendirdi. 1967'de Londra'daki psikiyatrik kurumları dolaşmamın ardından, 1968'de Prag'da yapılacak Uluslararası Grup Psikoterapi ve Psikodrama Kongresi'ne katılmaya karar vermiştim. Kongrenin birkaç gün öncesinde Prag'a ulaştığımda, tarihe tanık olmak üzere olduğumu bilemezdim. O günün gecesinde, uykuya dalmak üzereyken makineli tüfek sesleriyle uyanıp lobiye indim ve Rus ordusunun Çekoslovakya'yı işgal etmekte olduğunu öğrendim. Bizleri pencerelerden uzak bir mekânda topladılar. Otel kongrenin yapılacağı Smetana Hall'un yanındaydı. Dolayısıyla işgal sırasında ve sonrasındaki olayların yaşandığı Vanceslas Meyda-

nı'nı görüyordu. Ertesi sabah dışarıya çıktığımızda gördüklerimiz üzücüydü. Bir gün önce is rengi olan Smetana Hall'ın cephesi beyaz kurşun delikleriyle beneklenmişti. Bir konser salonuna niye saldırıldığını anlamadım, ama kısa süre sonra, işgalcinin işgal edilenden daha tedirgin olabildiğini öğrenecektim.

Otelde kongreye katılmak üzere benim gibi birkaç gün erken gelmiş olan başkaları da vardı. İşgalin ertesi günü, kongreye Hollanda'dan gelen biriyle dayanışmaya girip Çekoslovakya'dan çıkma yollarını aramaya başladık. Onca yolu Kızıl Ordu'yla tanışmak için gelmeme hayıflanırken beklenmedik bir şey oldu. Kongre'nin Viyana civarında bir kaplıca kasabası olan Baden'de ve yine aynı tarihte yapılacağı haberi otele ulaştı. İki günlük uğraş sonunda kendimizi Viyana'ya giden bir trende bulabildik, ama çile bitmemişti. Bambaşka bir dil konuşan yolculardan, bulduğumuz vagonun Varşova'ya gideceğini öğrendik. Bu çok tatsız bir durumdu. O şartlarda Polonya sınırına bir Türk ve Hollandalı olarak varmak sorun demekti. İki kide bir duran treni denetleyen Rus subayları bizi dinlemiyor, kapıları çarpıp söylenerek gidiyorlardı, iyi huylu bir subayla karşılaşana kadar. Gün doğmak üzere iken ellerimizde bavullarımız, iki Sovyet askeri eşliğinde ve tutuklandığımızı sanan yolcuların kaygılı bakışları altında yürüyerek Viyana'ya giden bir vagona nakledildik. Avusturya sınırını geçtiğimizde nasıl hafıflediğimi anlatmam zor.

Baden'deki kongrenin açılış konuşmasını psikodramanın yaratıcısı Moreno yaptı. Devasa gövdesi ve abartılı jestleriyle teatral bir adam olan Moreno sahnede ikide bir "Psikiyatrist tanrıdır!" diye bağırıyordu. Moreno'nun hali, vaktiyle İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda seyrettiğim *Kral Lear*'i hatırlatmış, tıbbın diğer dallarındaki kongrelerin bizimkilere kıyasla tekdüze ve renksiz olabileceğini düşündürmüştü. O kongrede grup psikoterapiyle ilgili yeni bir şey öğrenmedim; buna karşılık, ilk kez katıldığım psikodrama atölyeleri yaratıcı gelmişti. Sonraki yıllarda bu tekniği grup terapi ortamında birkaç kez kullandım. Tiyatro yoluyla tedavi anlamına gelen psikodramanın, terapi sürecinde teknik

olarak kullanılabileceği, ama kendi başına bir terapi yöntemi olmayacağı görüşündeyim.

1970 yılında Milano'daki Uluslararası Psikoterapi Kongresi de renkliydi. İlginç olaylardan biri de kongrenin hippie psikologlar tarafından basıldığı gündü. Batı dünyasının uçuk bir dönemden geçtiği zamanlardı, köşeli bir Ankara sakini için şaşırtıcı, ama tahrik edici. Oradan farklı bir boyut edinmiş olarak dönecektim, memleketin ölçülerine göre biraz marjinal. Kongrenin son andaki eklenti gününde bizi bir sürpriz bekliyordu. Varoluşsal psikiyatrinin iki yaratıcısı Ludwig Binswanger ve Medard Boss'tan ikincisi bir konuşma yapacaktı. İsviçreli bu iki psikanalist, ülkelerinin Heidegger'in yaşadığı Almanya'nın güneyine yakın bir bölgesinde ikamet ediyorlardı. Onunla sık sık istişare ederek "Daseinanalysis" adını verdikleri farklı bir psikanalitik yaklaşım geliştirmişlerdi. Henüz kavramakta zorlandığım bir konu. Medard Boss'un Almanca konuşması İngilizceye çevriliyordu. Hiçbir şey anlamadım, önce çeviriden sandım, yanımda oturan Avusturyalılardan onların da anlamakta zorlandığını öğrendim. Çünkü Alman filozofik dilini kullanmış, öyle bir dil olduğunu bilmiyordum. Bu bilgi, vaktiyle Heidegger'in *Varlık ve Zaman* adlı kitabını neden bir türlü okuyamadığımı da açıklıyor olabilirdi. Size de olur mu bilmiyorum. Bazen size anlaşılmaz gelen bir şey anlatılır ya da bir metni okumaya çalışır anlayamazsınız. Yine de sanki zihninizin bilmediğiniz bir yanı aslında bir şeyler anlamıştır, ama bunu siz bilmezsiniz. Medard Boss'un konuşmasını anlamama rağmen bir iz bırakması belki ancak böyle açıklanabilir. Döndükten sonra Boss'un *Psychoanalysis and Daseinanalysis* adlı kitabını, bu kez hatmedercesine okuyacaktım. Birkaç yıl sonra da Heidegger'in kitabını "oldukça" anlayabilecektim. Konu buraya gelmişken, varoluşsal psikiyatrinin Jean-Paul Sartre grubunun egzistensiyalizmi ile ilgisi olmadığını açıklamam gerek.

1973'te Uluslararası Psikoterapi Kongresi Oslo'daydı. Durağan ve yaşam yoksunu bir kent. Beni orada yaşamaya zorlasalar kesinlikle depresyona girerim. Kongrede ilgimi çeken tek şey, İn-

gilizlerin “evli çiftlerin tedavisi” üzerine yaptığı eğitim amaçlı belgesel filmlerdi. O zamanlar oldukça yeni olan konu bu belgesellerde çarpıcı ve öğretici bir biçimde hazırlanmıştı. Filmleri seyredirken ve açıklamaları dinlerken bir izleniminin doğruluğunu fark etmiştim. Çift tedavisi uygulamanız olmadığı halde, bireysel hikâyelerden zamanla bazı çıkarsamalarda bulunuyorsunuz. Biri size eşi ya da partneriyle yaşadıkları sorunlar üzerine bir gece sabahın dördüne kadar konuştuklarını ve meselelerini hallettiklerini anlatır, ama bir süre sonra aynı sorunlar yeniden başlar. Buna karşılık, duygusal tepkilerin sergilendiği, hatta bağırış çağırış bir tartışmanın ardından, ilişkide bazı değişiklikler olabilir. İngilizlerin de vurguladığı hususlardan biri buydu. İlişki sorunlarının müzakere yoluyla çözümlenebileceğine ben de inanmıyorum.

O kongredeki tuhaf şeylerden biri de Fransızların Fransızca konuşulan çalışma grupları yapmalarıydı. Doğal olarak, katılanlar da Fransızdı. İyi de bunun için neden ta Norveç’e kadar gelmişlerdi ki? Durumla dalga geçen İtalyanlar da İtalyanca çalışma grubu düzenlemeye karar verdiler. Bir İtalyan psikiyatrist, İtalyanca bilmiyorum itirazlarıma rağmen “Ne önemi var, sen de Akdenizlisin,” diyerek beni grubun içine iteklemişti. İtalyanca bilmeyen birkaç kişi daha getirildiği için grup yarı İngilizce yarı İtalyanca sürdürüldü. Çok eğlenmiştik, ama konunun ne olduğunu hatırlamıyorum. Ya da konu var mıydı?

O yıllarda tedavideki tavrım ve tarzımda bazı değişiklikler oluşmaya başladığını fark etmekteydim. Terapi ortamında beliren fenomenler konuşmaların önüne geçiyor gibiydi. “Doğru” yoldan sapıyor muyum sorusunu da beraberinde getirerek. Psikoterapinin neresinde olduğumu anlamak zorundaydım. *Psychoanalysis and Daseinanalysis* kitabını işte o sıralar tekrar ve dikkatle okudum. Bir sonraki uluslararası kongre 1976’da Paris Üniversitesi kampüsündeydi. Oradan aklımda kalan tek şey bir dolu soyut konuşma. Asıl gideceğim yer daha ötede olduğu için çok da umursamadım ve kongre biter bitmez New York’a uçtum. Yo-

la çıkmadan önce varoluşsal psikoterapinin önde gelen isimlerinden Rollo May'le yazışmıştım. Connecticut'ta bir çiftliğe kapanmış kitap yazıyormuş, bana New York'ta başka bir isim önerdi.

West River Drive'da Hudson Nehri'ni gören hoş bir apartman dairesindeyim. Dr. Leslie Farber'ın karşısında oturuyorum. "Tanıdığım üçüncü Türksünüz," dedi ve arkamdaki duvarda asılı bir tabloyu işaret etti: Abidin Dino. Bir de Ahmet Ertegün'ü tanıyor-muş. "Bu ofisi Erich Fromm'dan devralmıştım, üzerinde oturduğunuz koltuk da ona aitti," diye ekledi. İleri yaşıta, sıcak bir insandı. Konuşmalarımız aktı gitti, bana cömertçe zaman ayırmıştı. Oradan ayrıldığımda bir süre nehir boyunca yürüdüm. Neler konuşulduğunu tam seçemiyordum, ama kendiliğimden girmiş olduğum yolun artık bir adı vardı. Hayli zaman önce hayata veda eden Dr. Farber'e şükran borçluyum.

Hız kesemeyip New York'tan Mexico City'ye geçtim. Erich Fromm'un orada kurduğu bir enstitüde psikanaliz ve Zen Budizm karışımı çalışmalar yaptığını duymuş, merak etmişim. Instituto Mexicano de Psicoanálisis, devasa Meksika Ulusal Üniversitesisi kampüsünün hemen dışındaydı. Tıp fakültesi, bu enstitünün kampüs içinde kurulmasını uygun görmemiş. Yılda üç sömestr, günde iki vardiya çalışan ülke gibi bir üniversiteydi bu. Enstitüye ziyaretim tam bir düş kırıklığıydı. Erich Fromm'un bir süredir İsviçre'de tedavi gördüğünü biliyordum, nitekim bir süre sonra vefat etti. Beni bilgilendiren Meksikalı psikiyatristin anlattıkları bana zorlama ve yakıştırma geldi. Hippiliğin ardından Budizmin moda olmaya başladığı yıllardı, ama Yahudi ve Katoliklerden oluşan bir grubun kendilerine Budizm ısmarlamaya çalışmaları zaten fikir olarak inandırıcı değildi, Budizm ve psikanalizin frekansları uyuşmazdı ki.

1980'de Kopenhag'da yapılan kongre grup psikoterapi ağırlıklıydı ve iyi düzenlenmişti. Bu kongrenin meslek hayatımda bir dönüm noktası olacağını bilmiyordum. Panellerde insanı düşündüren nitelikli bazı tartışmalar dinledim, ama grup çalışmalarında bocalamaya başladım. İlk grup çalışması İsviçreli ve pek ünlü

oldukları söylenen iki psikanalist tarafından yönetilecekti, ama sonuç fiyaskoydu. Beceremediler ve grup aniden dağıldı. Ne olup bittiğini anlamaya çalışırken birkaç kişi bana yaklaşıp grubu benim yönetmemi istediler, çok şaşırdım ve kabul etmedim. Katıldığım diğer gruplarda istemediğim halde iki kez kendimi çalışmaların merkezinde buldum, birinde biraz da sivri. O güne kadar bu tür toplantılara öğrenci olarak katılmak hoştu, ama Kopenhag'da yaşadıklarım bana öğrenciliğimin sona erdiğini bildiriyor gibiydi. Olanlar herhalde tecrübelenmiş olduğumun göstergesi idi, ama ben memeden kesilme gibi bir şey de yaşadım. Ve artık bu tür kongrelere katılmama kararı aldım. İstanbul'a taşındıktan sonra, öğrencilerimin isteğine uyup onlarla birlikte 1986 yılında Zagreb'te düzenlenen bir kongreye daha gittim. Toplantıdan geriye, Zagreb'in renksiz ve kasvetli görüntüleri kaldı.

Dış ilişkilerden söz ederken başka bir konuya değinmek istiyorum. Uluslararası toplantılarda bağlantılar kurup bunları sürdüren ya da kendini davet ettirmek için ilişkiler kuran biri değilim. Tanıtma kartı bile kullanmam. Dolayısıyla ülke dışında tanınan biri değilim, öyle bir hevesim olmadı. Buna rağmen, ender de olsa farklı ülkelerden meslektaşlarımla bana ulaştıkları oldu. Telefonumu ya da ev adresimi nasıl buldukları benim için bir bilinmez, nasıl olup da benden haberdar oldukları da. Teksas'tan, Torino'dan temas kuranlar olduğunu hatırlıyorum. Tasmanya'da bir sosyal psikiyatri toplantısına bile davet edildim, yolu göze alamadığım için gitmedim. En ilginç Kıbrıs Rum Kesimi'ndeki bir psikiyatristten gelen mektuptu, hem de hareketin sıcaklığının hâlâ sürdüğü bir dönemde. "Bizleri birleştiren şeylerin bizleri ayıranlardan daha önemli olduğuna inanıyorum..." diye başlayan ve benimle mesleki işbirliği yapmayı öneren bir mektup. Zarfı ilginçti. Güney Kıbrıs'tan sonra başka bir yere gitmiş, oradan Ankara'ya gelmişti. Her iki pulun üzerinde de damga vardı. Aktarmalı mektup gönderilebileceğini bilmezdim, aklım da ermedi zaten. Yazdığım cevabı Çankaya Postanesi kabul etmedi. Hatta önce kuşkuyla karşılandım, ben ısrar edince bir yere telefon ettiler,

ardından Güney Kıbrıs'a mektup gönderilemeyeceğini söylediler. Kıbrıslı meslektaşımın hoş jestini karşılıksız bırakmış oldum.

1979'da Suudi Arabistan'daki, o zamanki adıyla Riyad Üniversitesi'nden bir davet aldım, biraz şaşırarak. Üniversitenin psikiyatri servisi henüz sadece birim niteliğindeymiş. Onu bağımsız bir departman yapmak için psikiyatri eğitimi müfredatı geliştirmek istiyorlarmış. Meraklı kedi yanımda devreye girdi ve buradan dört tıp fakültesinin müfredatlarını derleyip gittim. Psikiyatri biriminde iki doktor vardı. Biri Mısırlı S., diğeri Suriye kökenli Suudi vatandaşı A. K. Birbirlerini sevmedikleri çok açık. A. K.'nin psikiyatri bilgisi neredeyse sıfırdı. Londra'daki Guys Hastanesi'nde uzmanlık eğitimi almış. Londra'ya gittiğimde o hastaneyi ziyaret etmiş, olumlu bir izlenimle ayrılmamıştım. Ama bu kadar bilgisizlik de açıklanabilir gibi değildi. İşin tuhafı, götürdüğüm müfredat örnekleriyle pek ilgilenmediler de. Tıp fakültesinde erkekler ve kızlar ayrı sınıflarda eğitim görüyordu. Her iki sınıfa da girerek öğrencilerle psikiyatri üzerine sohbetler yaptım. Ülkenin seçkin sınıfından birileri benden "gizli" konsültasyon istediler, karşılaştığım sorunların ayrıntılarına tabii ki giremem.

A. K. kelimenin tam anlamıyla yobazdı. Beni, berbat ününü Türkiye'de bile duyduğum Taif'teki psikiyatri hastanesine götürme planları yapıyordu, ama asıl amacı beni umreye götürmekti. Kâbe'yi ziyaret etmek isterdim, ama bedeli bütün bir günü A.K. ile baş başa geçirmek olmamalıydı. Adam dinden başka bir şey konuşmuyordu. Mısırlı S. ikiyüzlüydü ve kartlarını iyi oynuyordu. A. K.'nin beni Mekke'ye götüreceği gün S. benimle görüşmek isteyen sağlık bakanıyla buluşma ayarlayınca bir şey yapmam gerektiğine karar verdim. İkisi tarafından sürekli farklı yönere çekiliyordum, bundan rahatsızdım. Sonunda "Ben burada kimin misafiriyim?" sorusunu sormak zorunda kaldım ve olay farklı bir boyuta geçti.

Tuhaf bir ziyaretti, üstelik neredeyse iki hafta. Ayrılmama yakın bir tarihte bir konuşma yapmamı istediler. Sekiz konu önerdim, yedisi doğrudan psikiyatriyle ilgili, sonuncusu daha önce

sözünü ettiğim toplumsal psikiyatriyle ilgili. Sonuncuyu seçtiklerinde şaşırdım. Mısırlı S. bunu duyduğunda yüzü değişti ve “Profesör! Bu ülkede böyle bir konuyu konuşamazsınız,” dedi. Suudilerin kendi seçimi olduğunu söyleyince sustu. Kalabalık bir dinleyici kitlesi vardı. Konuşmanın sonunda İngiliz doktorlardan birkaç soru geldi, bir soru da bir Suudi doktordan: “Din sizce bir çözüm olamaz mıydı?” ile başlayan dolambaçlı bir soru. Konunun nereye götürüleceğini fark edince sözünü kestim. “Konuyu Atatürk’e getireceğiniz anlaşılıyor. Ama o gaipen çıkıveren bir lider değildi. Toplumumuzun önceki yüzyıldan bu yana zaten yaşamakta olduğu sürecin, kritik bir dönemde beliren bir sonucu idi. Şanslıydık, çünkü sıradışı bir liderdi,” dedim. Suudi doktor sustu. Sonradan, toplantı sırasında soru sormayan birkaç Suudi yaklaşıp sorular sordular. Ayrıntılarına girmek istemiyorum, bir bakıma ülkenin kırılgan sosyopolitik dengeleriyle ilgili bazı kaygılar dile getiriliyordu.

Ziyaretimin finalinde beklenmedik bir sahne yaşandı. Riyad’ dan ayrılacağım gün sabaha karşı telefon sesiyle uyandım. Aşağıda bir ziyaretçim varmış. Ortalık karanlıktı, hava limanına gitmem saatler vardı. Şoförün saati yanlış anlamış olabileceğini düşünüp aşağı indiğimde A. K. ’yi lobide tek başına otururken gördüm. Yerinden fırlayıp koştu, ellerime sarıldı ve “Gitme!” diye yalvarmaya başladı. Şaşkındım, oturup konuştuk. A. K. ’nin çok büyük bir servete sahip olduğunu duymuştum. Bir psikiyatri hastanesi yaptırmak istiyormuş, bunun için bana ihtiyacı varmış. Sabahın o saatinde çok dil dökmem gerekti. Ülkemde beni bekleyenlerin olduğunu, konunun beni zaten aştığını, hastane mimarisinden yönetimine kadar bütün bunların artık birer uzmanlık alanı olduğunu anlattım. Psikiyatriyi hiç bilmediği için meslekten birine ihtiyacı olacağı açıktı, hâlâ ısrar ediyordu. O konuşmanın nasıl sona erdiğini hatırlamıyorum. Arabistan’a giderken, Ankara’da siyasi şubenin yakın korumasında olduğumdan, o baskıdan bir süre için uzaklaşıp rahat soluk alabileceğimi düşünmüştüm. Uçağa bindiğim anda üzerimden bir yük kalkmıştı. Dön-

dükten bir süre sonra, çeşitli psikiyatrik hastane modelleri bulup A. K.'ye postaladım yine de. Sonradan orada olanlar hakkında hiçbir fikrim yok.

Yıllar sonra artık İstanbul'dayım. Londra'daki Guys Hastanesi'nden davet edilen iki "önemli" psikiyatristle ortak bir panele katılmam istendi. Davet sahibi sevdiğim bir meslektaşımı, kabul ettim. İkisi de kibir küpü ve fena halde müstemlekeci Anglo-saksonlardı. İkisi de psikiyatride tek ve mutlak tedavi yönetiminin ilaçlar olduğunu savunanlardan. Daha önce de söylediğim gibi, Guys Hastanesi'ni ziyaret etmiş, olumlu bir izlenimle ayrılmamıştım. Panelde ben psikiyatride psikolojik tedavi yöntemlerinin yeriyle ilgili bir konuşma yaparken onlar tek yol ilaç dediler, şizofrenik bir oturum oldu. Benim için sadece verilmiş bir sözü yerine getirmektir, umursamadım.

Şimdi anlatacağım hikâyeye olmasa, bu olaydan burada herhalde hiç söz etmezdim. Bu zevat için verilen yemeklerden hiç olmazsa birine katılmam istenmişti, onu da yaptım, gönülsüzce. Mekân eski Galata Köprüsü'nün altında bir balıkçı, yaklaşık on kişi var. İngilizlerden uzaktayım. Bir ara Guys Hastanesi'nde çok sayıda yabancıнын uzmanlık eğitimi aldıklarını anlatırlarken, her nasılsa konu Arabistan'a geldi. Ardından da Suudi psikiyatrist A. K.'nin adı geçti. Birden kendimi masanın diğer ucuna seslenirken buldum: "A. K.'ye uzmanlık diplomasını yoksa siz mi verdiniz?" O anda, az gelişmiş ülkeyi ziyaret eden üstün ülke vatandaşlarının şişik egoları söndü, yerini bozguna bırakarak. Evrenin yaptığına bakar mısınız? Arabistan'da iken A. K.'ye İngiltere'de nasıl diploma verdiklerini bir türlü anlayamazken, cevabı yaşadığım şehre gelmişti, hem de diplomayı verenlerle birlikte. Uzun açıklamalara girdiler, girdikçe battılar. A. K.'ye hiçbir şey öğrenmediği halde diploma verdiklerini kabul ediyorlardı. Suudi Arabistan'da psikiyatrinin gelişme imkânı olmadığı için zaten fark etmeyeceği gibi ipe sapa gelmez gerekçelerle. Suudi Arabistan muhafazakâr bir ülke olabilir, ama insanlar psikiyatrinin ne olduğunun çok farkındaydılar. Tartışmaya girmedim, bir süre sonra

da yemekten ayrıldım.

Bir başka sürpriz 2001 yılında Bulgaristan'dan gelen e-posta oldu, ulusal kongrelerine davet ediyorlardı. İsteyerek gittim ve kongrenin açılış konuşmasını yaptım, ayrıca akşam saatlerindeki bir panele katıldım. Panel interaktif olduğu için doyurucu bir beraberlik oldu. Aralarda, genç kuşak psikiyatristler fırsat oldukça etrafımda toplanıp sohbet etmek istiyorlardı. Dış dünyayı çok merak ettikleri belli. Ülke Doğu Bloğu'ndan ayrılalı çok olmamıştı, yeni sistemin henüz yeterince oturmadığı belliydi. Bulgaristan'da güncel bir psikiyatriyle karşılaşmak beni şaşırtmıştı. Çünkü uluslararası kongrelere Doğu Bloğu'ndan pek katılan olmazdı. Üstelik, Rusya'da psikiyatrinin, rejim karşıtlarına karşı silah olarak kullanılmış olmasından ötürü bazı önyargılarım vardı. Bulgar meslektaşlarımın, uzun süre dünyanın geri kalanından soyutlanmış olmalarına rağmen, güncelliklerini sürdürebilmiş olmaları bende saygı uyandırdı.

Bir zamanlar hekimler, okulda öğrendikleriyle mesleklerini ömür boyu icra edebilirlerdi. Günümüzde ise olağanüstü hız kazanan gelişmeleri sürekli izlemek durumundalar. Psikiyatrideki gelişmeler pek çok diğer tıp dalına göre hayli yavaş sayılır, beyinle ilgili bilinmezleri çözmenin zorluklarıyla. Dolayısıyla, altmışların sonlarından seksenlerin başına kadar süren bu mesleki katılımlarım gerekli miydi diye de sorulabilir. Üstelik, ciddi döviz sıkıntısının yaşandığı o yıllarda bu seyahatlerin çoğunu kendi mütevazı imkânlarımla gerçekleştirmiştım. Yaşadıklarımın artı ve eksi muhasebesini yapma alışkanlığında değilim. Örneğin, Paris ve Zagreb'teki toplantılar ya da Meksika seyahati bana bir şey katmamış görünebilir, ama bu seyahatlerin hiçbirine düz bilgi edinme amaçlı bakmadım. Düz bilgiler kitaplarda ve makalelerde zaten mevcut. Bu temasların, yaşamın özünün pek çok zaman ayrıntılarda olduğunu idrak etmemde bana yol göstermiş olduğunu düşünüyorum. Farklı kültürlerden meslektaşlarla ayaküstü sıradan sohbetlerin bile, beni zenginleştirmiş olduğunu da. Bu tür toplantılara “mal alma” amaçlı giderseniz düş kırıklığı yaşayabi-

lirsiniz. Çünkü aslolan yaşadıklarımızın hikâyeleridir. Hikâyeleri olanlar, başkalarının hikâyelerini de daha iyi paylaşabilirler. Geleceğin farklı olmasından korkarsak hikâyemiz de olmaz.

Psikanalizin erken döneminden beni etkileyen isimlerden biri Frieda Fromm-Reichman olmuştur. Hani şu yerde oturan şizofreni hastasının yanına çöküp, elini tutarak onunla bir saat boyunca sessizce oturan kadın. Fromm-Reichman, bir gün yıllar önce kendisine analize gelmiş biriyle karşılaşmış. Sohbet ederlerken ona “Bu kadar yıllık beraberliğimizden sende iz bırakan en canlı anı nedir?” diye sormuş. Karşılık “Bir gün sizinle buluşmaya geldiğimde hava yeni kararmıştı. Birlikte duvarda elektrik düğmesini arayıp bir türlü bulamamıştık” olmuş. Terapi ortamında yıllarca edilen onca lafın gerisindeki özü dile getiren yalın bir cevap. Ortak bir amaca ulaşmak için birlikte çaba göstermenin somutlaştığı dakikaların anısı. Çok yıl önce gördüğüm sıradan bir Hollywood filminde yüzme havuzunun kenarında oturan iki adamdan birinin repliği şöyleydi. “O söz,” diyordu adam, “o sözü duyabilmek için psikiyatristime tam otuz yedi bin dolar ödedim.” Otuz yedi bin dolar ne kadar zamanın karşılığıdır bilemem, ama anlaşılan o süre içinde yaşananlar kıvama geldiğinde, meyvesini “o söz” içeriğinde vermiş. O süre içinde neler yaşanmış olup da bu aşamaya geldiği sorusunun cevabı ise ancak “Kimse bilmiyor” olabilir. Süreçlerin akışı sırasında yaşananlar neden-sonuç yorumlamalarıyla değerlendirilemez.

Sosyal beraberliklerde konuşulanların içeriğindeki gürültü oranı yüksektir. Çok şey konuşulabilir, ama aslında pek de bir şey denmez. Ne var ki konuşmak zorundayızdır, sessizliğe tahammül edemez, suskunluk modunda kendimizle ve karşımızdakiyle ne yapacağımızı bilemeyip bocalarız. Çoğumuz sessizliği dayanaksızlık olarak yaşar ve bağlantının sürekliliğine ihtiyaç duyarız. Bazı insanların cep telefonlarına yapışık yaşamalarının bir nedeni de budur. Bu olguya ayrılık anksiyetesi denir. Klasik psikanalizde hastanın sessiz kalması tedaviye karşı bir direnç belirtisi olarak değerlendirilir. Bazen gerçekten de öyledir, ama bence ço-

ğu zaman değil. Ellili yılların marjinal psikologlarından Carl Rogers, psikanalizden farklı olarak, terapötik beraberliklerde zaman zaman sessizlik yaşanmasının gerekliliğini özellikle vurgulamıştı. Sürekli sesli bir ortamda otantik yaşantıların derinlerden çıkıp kendini dile getirme imkânı bulamadığını, sessizliklerin ardından bu tür yaşantıların ortaya çıkma olasılığının hayli yüksek olduğunu yazmıştı. Vaktiyle öğrencilerle yaptığım ve sessizlik moduyla başlayan deneysel gruplarda yaşananlar, Carl Rogers'ı doğrular nitelikteydi.

Otuz yıl kadar önceydi, terapiye gelmekte olan genç kadın koltuğuna oturdu ve saati dolana kadar hiç konuşmadı. Ben de tek kelime etmedim. Ayrılırken ona tek bir soru sordum. "Bütün bu süre boyunca benimle birlikte miydin?" "Evet," diye karşılık verdi, "sizden hiç kopmadım." Ben de ondan kopmamıştım. Bu tür yaşantılar tek taraflı olamıyor. Çünkü söz konusu olan, sürekli diğer insanı düşünüyor olmak değil, aradaki bağın farkındalığında olabilmek. Terapiye gelmekte olan bir diğer genç kadın, tatil yaptığı yörenin ıssız bir köşesine doğru yürümüş. Sahildeki tepeliğin üzerinde oturan iki sevgili sessizce denizi seyrediyorlarmış. Ve bu sessiz beraberlik öylece sürüp gitmiş. Genç kadın, sessizliğin de paylaşılabileceğini daha önce bilmediğini, çok etkilendiğini anlatmıştı. Beraberliği çaba gösterme gereği duymadan yaşayabilmenin benzersiz hafifliği. Çoğumuz, çıkardığımız gereksiz seslerle birbirimize ulaşabilmemizi ne kadar zorlaştırdığımızın farkında değiliz. Psikoterapi beraberliklerini, sözcüklerin ötesinde bazı fenomenlerin ileriye doğru taşıdığını fark etmiş olmamdır ki beni 1976 yılında New York'ta Dr. Leslie Farber'ı ziyarete kadar götürmüştü.

Çoklu monologlar şeklinde sürdürülen beraberliklerden sıkılsak da vazgeçemiyoruz. Tekrar sahne alacağımız ânın sabırsızlığıyla, başkalarının söylediklerine pek de dikkat etmeden. Performans ağırlıklı bu beraberliklerde, ilişki değil, narsisistik kaygılar ön plandadır. Daha çok gerilim boşaltma işlevi gördüklerinden iletişim kategorisinde değerlendirilemezler. Bu tür ya-

şantılar, bizi çıkmazlara, yani insanların birbirini anladığını farz ederek sürdürülen ilişkilere kadar götürebilir. Konuşmalar entelektüel frekanslarda sürmekteyse, bu moda girme olasılığı daha da artar. Bir şeyler anlatan birine “Seni anladım,” dediğimiz anda akmakta olan sürecin önünü kapatmış oluruz. Çünkü aslolan sürekli anlamaya çalışmaktır. Çoğu zaman ucu açık süreçlere tahammülümüz yoktur ve süreçlerin yönünün bilinmezliği bizi tedirgin eder. İletişim modundan çok, performans modunu kullanıyor olmamızın nedenlerinden biri de budur. Yaşantıyı yok etse de korunaklıdır.

Psikoterapide dinlemek sosyal dinlemeden farklıdır. Heidegger bunu “otantik dinleme” olarak adlandırır. Konuşulanlara tüm varlığımızla katılmış olmayı tanımlar. Pencereden görünen sıradışı bir şey ya da dışarıdan gelen bir ses otantik dinlemeyi belki anlık bir kesintiye uğratabilir, ama kendinize ait bir düşünce ya da duygu zihninize uğrayamaz. Paylaşılan konuşmanın merkezindeyinizdir. Otantik dinlemenin özelliklerinden biri de konuşulanların bellekte güçlü bir şekilde yer etmesidir. Bazen yirmi yıl önce terapiye gelmiş biri, tekrar ziyaretinize geldiğinde, o zamanlardan kalan bir konuşmayı gayet net hatırladığını fark edip şaşırırlar. Kendilerinin unuttuklarını benim hatırladığımı bile olur. Bunlar, benim bellek gücümün göstergesi değil, otantik dinlemelerden kalan kayıtlardır. Otantik dinlemenin bir terapi seansının tamamını kapsadığı olur, ama enderdir. En azından benim için öyleydi. Bu sürelerde sadece konuşulanların içeriği değil, ses tonu, yüz ifadesi ve beden dili de akılda kalabiliyor.

İnsanlar bir terapistin odasında olup biteni çok merak ederler. Röntgenci eğilimleri yoksa, onlara sinemaya gitmelerini ya da DVD seyretmelerini öneririm. Çünkü terapist ofisinde yaşananlar, katılanlar için anlamlıdır. Seyirlik bir yanı olsaydı, *In Treatment* adlı Amerikan dizisi hasılat rekorları kırardı. Zaman zaman bana “Zor bir işiniz var, sürekli dert dinlemek çok yorucu olmalı” tarzında sözler edildiğinde, kendi deneyimlerini yansıtıyor olabilirler diye düşünürdüm. Çünkü kültürümüzde, dert anlatmayı ya da

dinlemeyi ilişki zanneden çok sayıda insan var. Viktor Frankl, “logoterapi” denilen bir varoluşsal psikoterapi yaklaşımının geliştiricisi olarak tanınır. Bir gün Frankl’ı Viyana’daki kliniğinde ziyaret eden Amerikalı bir doktorun ona yönelttiği, “Doktor, siz bir psikanalist misiniz?” sorusuyla başlayan konuşma şöyle devam eder:

“Aslında psikanalist sayılmam, ama psikoterapist denilebilir.”

“Peki hangi ekoldensiniz?”

“Kendim bir kuram geliştirdim, adı logoterapi.”

“Logoterapinin anlamını bana bir cümleyle açıklayabilir misiniz? En azından psikanaliz ile logoterapi arasındaki farkın ne olduğunu?”

“Tabii, ama önce psikanalizin size göre ne olduğunu bana bir cümleyle açıklar mısınız?”

“Psikanalizde kişi bir divana yatırılır ve sonra ondan, açıklaması kendisi için can sıkıcı olabilecek bazı şeyleri size anlatması beklenir.”

“Evet. Logoterapide de tedaviye gelen kişinin bir koltukta dik oturması ve bazen kendisi için can sıkıcı olabilecek bazı şeyleri duyması beklenir.”

Yıllar içinde, terapi ortamında konuşma ve dinlemenin ötesinde farklı bir boyutun daha yaşanmakta olduğunu sezmeye başlıyorsunuz. Bilinen sözcüklerle tanımlanamaz bir olgu. Tanımadığınız türde güçlerin de katıldığı anları ya da süreleri içeriyor. Sözcüklerin dışında beliren fenomenlerden de öte bir hal. Öyle anlarda, her şeyi bir yana itip kendinizi yaşanmakta olana bırakmış olduğunuzu sonradan fark edebiliyorsunuz. Prof. Ataman Tangör’ün *Psikoterapide Zamanı Yaşamak* kitabında “... Bazen zaman olağan sen-ben çizgisinin ötesine geçer ve terapist kendisini sınırın ötesinde, yani zamansız bir boyutta buluverir” ifadesiyle dile getirdiği yaşantı. Kişisel dünyamda zamansızlığı yaşadığım bir deneyimin ardından, aynı şeyi terapi ortamında da zaman zaman yaşamakta olduğumu daha iyi fark edebildim.

Ankara'da yabancı bir sefirin evindeki bar tezgâhının çevresinde, altı ya da yedi kişi yemek sonrası içkilerimizi içiyoruz. Sıradan bir akşam, saat dokuz civarı olmalı, bir ya da iki saat sonra evlerimize dağılmış olacağız. Derken sohbet koyulaşıyor, zaman algısı kaybolmuş, ama kimse farkında değil. Sonra aramızdan birinin sesi duyuluyor. "Aaa... Güneş doğuyor!" Anlamaz gözlerle birbirimize bakıyoruz, kimse bunun üzerinde konuşmuyor, sessizce evlerimize gidiyoruz. Böyle bir şeyi daha önce hiç yaşamamıştım, sonrasında da, psikoterapi seansları sırasında yaşadıklarımın dışında. Zamansızlık serseri bir olgu, sizi iradeniz dışında alıp götürüyor. Psikoterapötik beraberliklerde yaşananların özü acaba buralarda mı sorusunu sorduran bir hal. Psikoterapinin belki de şamanizme yaklaştığı bir boyutu ve evrenin bilemediğimiz güçleriyle ilgili bir şey.

•

Yetmişli yıllarda dilimizde psikodinamik psikiyatriyle ilgili kitap yoktu. Bu beni 1974 yılında ilk kitabımı yazmaya yönlendirdi. Sonraki adı *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar* olan kitap akademik amaçlarla yazıldıysa da o dönemdeki boşluktan ötürü geniş bir meslek dışı okur kitlesiyle buluşarak beni şaşırttı. O konuda bir ders anlatmakta olduğumdan kolay yazmıştım. Sonraki yıllarda "normal" kavramının anlamı giderek kaybolmaya başladığından ve yargılayıcı bir tonu olduğundan, kitabın başlığındaki normaldışı sözcüğünü çıkarmak istedimse de bunun mümkün olamayacağını söylendi.

O zamanlar, bunun ilk ve tek kitabım olacağını düşünmüştüm, uzun bir yolculuğun başlangıcıymış. O günlerde Ankara'da kitapçı sayısı azdı, satılan kitap sayısı da. Birkaç kez psikanalizle ilgili çeviri kitaplara rastladım. Konuyu iyi yansıtan seçimler değildi. Bir gün Alfred Adler'in bilmediğim bir kitabıyla karşılaşp aldım. Hem kötü hem de yer yer yanlış bir çeviriydi. Üstelik Adler'in temel kitaplarını okumamış olanlar için anlaşılması zor. O

kitap, bende temel psikanalitik kuramları anlatan bir kitap yazma düşüncesini uyandırdı. Her şerde bir hayır vardır denir. Yakın korumaya alınmam sosyal hayatımı sınırlamıştı. Ankara'da sosyal hayatın da keyfi zaten iyice kaçmıştı. Durumun bana sağladığı görece zaman bolluğu ve ODTÜ kitaplığı sayesinde, 1979 yılında *Psikanaliz ve Sonrası*'ni yazdım. Bu kitap benim için de bir dönüm noktası sayılır. O zaman yirmi iki yılı bulan meslek yaşamıyla kitap bilgileri, nasıl olduğunu anlayamadan birbirine geçişip bütünleştiler. Bu, kendimi daha sağlam bir temel üzerinde hissetmemi sağladı.

1981 yazında Kaş'ta, bir akşam Ali Baba Oteli'nin bahçesinde oturuyoruz. Ani bir dürtüyle yerimden kalktım, biraz yürümek istediğimi söyledim. Kamping'e kadar yaptığım yürüyüşten döndüğümde *İnsan Olmak* kitabının başlıkları belirlenmişti. Vahiy inmesi böyle bir şey olmalı, çünkü yürüyüşe başladığımda aklımda hiç olmayan bir şeydi. Ertesi sabah kahvaltıda o başlıkları kâğıda döktüm. Kitap daha sonra Ankara'da tam anlamıyla bir çırpıda yazıldı. O zamanlar klavye kullanmayı bilmediğimden ilk üç kitabımı elyazısıyla yazdım ve sekreterim Şeyda daktiloya çekti. Dördüncü kitabım *Varoluş ve Psikiyatri*'yi PC öncesi ilk alet olan Amiga'da yazmıştım. Yayıncıya sayfalarca dokümanın elden gönderildiği ya da götürüldüğü günler hoş anılar olarak kaldı. *İnsan Olmak* kitabını yazdığım yıllarda akademik değerler hayli tutucuydu. Bir öğretim üyesinin akademik kalıplar dışında kitap yazması alışıldık değildi. Size şimdi saçma gelebilir, ama o kitabı yayımlatmak bir ara bana hafiflik gibi bile görünmüştü. Yaratıcı düş gücünü kısıtlayıcı ortamlar muhtemelen hâlâ vardır, ama bazı özel üniversitelerin bunu aştığını düşünüyorum. *İnsan Olmak* zaman içinde bir "long seller"a dönüştü, toplumun herkesiminden okurla buluştu. Bu ilişkisi halen devam etmekte.

Doksanlı yılların başıydı, bir gün Pandora Kitabevi'ndeki raflarda bir kitap dikkatimi çekti. Size de olur mu bilmiyorum, bazen kitapçılarda ya da müzik dükkânlarında bir kitap ya da bir disk sizi kendine çeker. Ve bu buluşma çoğu zaman isabetlidir.

Kitap Fritzhof Kapra adlı bir fizikçinin yazdığı *Fiziğin Taosu* idi. Modern fizik, herkesin kavrayabileceği bir şekilde bu kadar iyi anlatılabilirirdi. Ya da ben orada yazılanları kavramaya hazırdım. Kuantum fiziğiyle tanışmak benim için bir başka serüvenin başlangıcı oldu. Tabii ki bu, kuantum fiziğini öğrendiğim ya da tümünü kavradığım anlamına gelmiyor. Özümsemeye hazır olduğum kadarıcığ bile zamanla kendime ve dünyama bakışımda bana önemli görünen bazı değişimlere yol açtı. İlk kitabından bir süre sonra Fritzhof Kapra'nın ikinci kitabıyla karşılaştığımda heyecanlandım, ardından gelen düş kırıklığıyla. Shirley MacLaine tarafından yazılmış gibiydi. Modern fizikle başladığı serüven Kapra'yı uhrevi dünyalara uçurmuştu. Demek, böylesi konulara derinliğine dalan insanların, egolarının da biraz sağlam olması gerekiyor.

Hayatımın bir evresinden sonra, başlangıçtan beri maruz kaldığım yanlış şartlandırılmalardan arınma uğraşları vermişim, farkına varmadan. Aile ortamım aydınlıktı, genele kıyasla çok özgürdü. Üstelik, ülkenin diğer bölgelerine pek de benzemeyen hoşgörülü bir çevrede büyüdüm. Ebeveynimin bazı özellikleri, ne olmam gerektiğinin yanı sıra, ne olmamam gerektiği konusunda da bana yol göstermiş olabilir. Ama beni uğraştıran, toplumun ve onun araçlarının beni iteklemiş olduğu yanıltıcı yönlerdi. Eğitim sistemimiz de dahil. Orta yaşa ulaştıktan sonra karşılaşmış olmama rağmen, çağdaş fiziğin bana, bir kısım çöpten daha arınmamda yol göstermiş olduğuna inanıyorum.

Aslında, modern fiziğin bize anlattıklarını, organizmamızın içgüdüsel yanları zaten biliyor olmalı. Ama insan kibrinin yarattığı arıza sistemler bu yanımızı fark etmemize izin vermiyor. Kuantum fiziğinin o dönemde beni taşıdığı yerlerin bazılarını *Hayat* adlı kitabımda anlatmıştım. Geldiğim yerlere birileri benden çok önce ulaşmış olduğundan bol alıntılı bir kitap oldu. *Hayat* kitabımdan bu yana, kendimce, modern fiziğin başka boyutlarına da bakındım, okuduğum kitapların sadece bazı parçalarını kavrayabilmiş olsam da. Büyüleyici konulardı, ama beni etkile-

yen bilgiler, parçacık fiziğinin bazı boyutlarının ötesine geçmedi. Yine de “holografik evren” ve “çoklu evren”in ihtimaller hesabını anlatan “sicim kuramı” gibi yandaşları giderek artan çağdaş fizik kuramları beni hayli sardı. Bu iki kuramın etkisinden midir bilmiyorum, son zamanlarda organizmamın sesi, uzaklara, Moğolistan’ın ve Sibirya’nın güneyindeki bazı bölgelere gitmemi, oralarda birkaç ay geçirmemi söylüyor. Bir şeyler öğrenmek ya da oraların insanları gibi yaşamaya özenmek gibi amaçlarla değil, sadece bir süre “orada olmak” için. İsimleri zor olduğu için telaffuz etmekten imtina ettiğim bu bölgeler, Moğolların ve Türklerin ilk dini olan “klasik şamanizm”in varlığını hâlâ sürdürdüğü yerler. Sanırım, gezegende bilinen ilk inanç sistemleri. Şamanizmin Budizmle karıştığı Sarı Budizmden çok farklı. Ancak, yaşım böyle bir serüvene artık elverişli değil, meraklı kedi artık yerinde oturmalı. Kendi seçiminiz ve iradeniz dışında üzerinize yapıştırmış sayısız etiketten arınmak için silkinip durduktan sonra eğilip bakıyorsunuz. Görebildiğiniz çıplak alanlarda gözünüze çarpan noktalardan biri Pagan. Onca yer dolaştıktan sonra, sonunda, başlanılan yerde yeniden.

Hatırlayamadığım bir yerde benden “psikiyatrinin boyutlarını genişletti” diye söz eden bir cümle okumuştum. Olumlu tondaydı. Yazdıklarımnda klasik psikiyatrinin sınırlarını zorlamış olmamı onaylamayan da herhalde olmuştur, ama benim hiçbir zaman böyle bir misyonum olmadı. İnsan karşılaştığı mecralara kendini bırakınca farklı yerlere ulaşıyor. Açıkçası, psikiyatrinin medikal model ile sınırlandırılmasını doğru bulmuyorum. Medikal model referans noktası olarak tabii gerekli, ancak süreç olan ruhsal yaşantıların durum konumuna indirgenmemesi gerekir. Dev ilaç sanayilerinin psikiyatriyi medikal modele yönlendirme çabalarını sakıncalı buluyorum. Psikolojik tedavi yöntemleri, insanlık tarihi boyunca varoldular, dünyanın en eski mesleği denilen meslekten de eskiler. Kaldı ki parçacık fiziğinin uzun vadede düşünce sistemlerimizde yaratacağı dönüşümler, bir gün böylesi modellerin sonunu da getirebilir.

Yaklaşık altı ay önce elli yedi yıllık klinik çalışmalarımı sonlandırdım. Dönüp bu yıllara baktığımda, psikiyatrinin haylidir yaptığım bir iş olmadığını, psikiyatriyle tek bir bütüne dönüşmüş olduğumu görüyorum. Yaşamlarını paylaştığım insanlara ne denli bir şeyler katmış olduğumu bilmem mümkün değil. Çünkü ölçülebilirliği yok. O insanların bana çok şey kattığının ve yıllar içinde bir evrim geçirdiğimin farkındayım. Bu, benim de onlara katkım olduğunun göstergesi olabilir mi? Onu da bilmiyorum. Çünkü böyle şeylerin muhasebesi nasıl yapılır bilmiyorum. Milan Kundera'nın sözünü bir kez daha hatırlayarak: "Hayat bir ke-re yaşandığı için yargılanamaz."

*La Turchia più bella**

TOPLUMUMUZ BİR KEZ DAHA sıradışı bir dönemden geçmekte. Yaşananlar politik görünümlü de olsa toplumsal psikiyatri kapsamında değerlendirmeyi gerektiren bazı önemli dinamikleri içeriyor. Böyle olguların doğası çokkatmanlıdır, anlatacaklarım bu katmanlardan yalnızca biriyle sınırlı olacak. Ancak, sizlerle daha önce paylaşmış olduğum bazı izlenimlerimi bir kez daha kısaca hatırlatmam gerek.

1976 yılında Meksika'da, beni ofisinde kahve içmeye davet eden meslektaşım la sohbet ederken, bana, ülkedeki psikiyatristlerin haftada bir gün ücretsiz hasta görerek, Meksika halkının ortak kişilik özelliklerini araştırmakta olduklarını anlatmıştı. Dinlerken, benzer bir çalışma keşke bizde de yapılsa düşüncesi aklımdan geçmişti. O sıralar böyle bir çalışma için gerekli mesleki dayanışmadan yoksunduk. Ülkenin o günkü politik ortamı böyle bir çalışmaya zaten uygun değildi. Gerçekleşmiş olsaydı, bugün yaşadığımız dalgalanmalara belki biraz ışık tutabilirdi. Günümüzde pek çok insan, bize neler olduğunu kavrayamaz halde.

Anlatacaklarım, Meksika'daki gibi kapsamlı bir araştırmaya dayanmıyor, kişisel izlenimlerimle sınırlı. Toplumsal psikiyatriye duyduğum ilginin başlangıcı, Ankara'da bir grup üniversiteli gençle yaptığım çalışmalara dayanan bir araştırmada ulaştığım

* *Ital.* En güzel Türkiye.

bulgulara uzanıyor. Ve onu izleyen yıllarda ülkede yaşanan politik görünümlü çatışmalara. Konuyla ilgili ilk izlenimlerimi yetmişli yıllarda düzenlenen Akdeniz Sosyal Psikiyatri Kongresi'nde "Hızlı Toplumsal Değişimin Türk Toplumunu Bireyleri Üzerinde Etkileri" başlıklı bir bildiride sunmuştum. Üzerinden kırk yılı aşkın zaman geçtiği halde, o konuşmada anlattıklarımın çoğu günümüzde hâlâ geçerli, daha da karmaşık bazı eklentilerle.

O günlerde, kimlik bunalımının bir grup üniversite öğrencisinden öte, toplumun bazı kesimlerini de kapsayıp kapsamadığı sorusu aklımdan gelip geçmiş, üzerinde durmamıştım. Ancak, bugün yaşananların, önceleri muhtemelen geleneksel örüntülerle maskelenmiş kitlesel bir kimlik bunalımının açık ifadesi olduğu düşüncesindeyim. Gerçek demokrasiye geçemememizin, darbelerin, yıkıcı olaylara kapılıp sürüklenmemizin ardındaki nedenlerden birinin, kendimizi özerk varlıklar olarak geliştirememiş olmamızla ilintili olduğunu görmekteyim. Anlatacaklarım toplumun tamamını kapsamıyor, ne de belirli bir politik kesimi ya da eğitim düzeyini ve sosyo-ekonomik sınıfı. Ancak kimlik sorunu örneklerinin artık çok yaygın olduğu kesin. Kimlik olgusunun boyutlarından özerklik sorununa öncelik vermemin nedeni, bu sorunun sosyopolitik bir görünümle ve ön planda yaşanıyor olması. Kimlik krizinin ergenlikte atlatılamayıp yetişkinlikte de yaşanıyor olması, ergenlik öncesi gelişim evrelerinde yaşanmış sorunları da barındırır. Nitekim, özerklik, ergenliğin çok öncesinde, bir ila üç yaşlar arasında edinilen ya da edinilemeyen bir kişilik boyutudur. Bunun da öncesinden bazı sorunların kalıntılarını barındırarak.

Bir grup insan "kimlik geçişi sendromu" yaşamaktaysa, toplu bir "kimlik bunalımı" da söz konusudur. Kişisel kimliği yeterince gelişmemiş insan, varolan inanç ve ideolojileri fanatik bir boyutta kimliğine katarak boşluğunu ödünleme eğilimindedir. Bir şahsın, imgenin, ideolojinin ya da inanç sisteminin, inatçı ve değişmez bir halde insanların benliklerinde içleştirilmesi, "kimlik geçişi sendromu"nun temel belirtisidir. Her benliğin bir

kimliğe ihtiyacı olduğundan, kimlik insanın benliğini sürdürmesi için hayatidir. Kimlik vakumuna çözüm olarak içleştirdiği imgeyi ya da ideolojiyi yitiren insan, kendine ve dünyasına yabancılaşma tehlikesiyle karşılaşır ve bu, kişiliğin dağılmasıyla sonuçlanabilir. Dolayısıyla, içleştirdiği her ne ise, ona kayıtsız şartsız tutunmak zorundadır. Bu, biat etmekten öte bir durumdur.

Daha önce de anlattım. “Kimlik bunalımı” ergenlik döneminde doğal olarak yaşanan, çevremizle ciddi ilişki sorunlarımız olmamışsa kendiliğinden sona eren bir olgu. Krizin ergenlik döneminde atlatılamadığı durumlarda kimlik sorunları ömür boyu sürebilir. Bu da bir türlü üstesinden gelinemeyen yörüngesizlik ve çalkantı demek. Hayatın ikinci yılından itibaren, çocuk, bazı şeyleri kendi başına da yapabiliyor olmanın gücünü fark etmeye başladığında, ebeveyn rehberliğinin devreye girmesi gerekir. Seçimlerimizi, kendimize ve çevremize zarar vermeden yapmayı bu sayede öğreniriz. Bu dönemde, ebeveynin baskıcı, engelleyici, cezalandırıcı ya da yetersiz ve ilgisiz tutumları, çocuğun özerk bir varlık olmayı öğrenmesine engel oluşturur. Çocuk eğitimi konusunda halkımız eskiye oranladaha bilgili ve bilinçli. Ancak, özümselemeyen, dolayısıyla davranışa dönüşemeyen bilgi bu konuda yeterli olamıyor. Kendi ebeveyninden gördüğünü çocuğuna da uygulayan ya da kendi varoluş vakumlarını çocuğuyla gidermeye çalışan çocuk merkezli ebeveynlerin sayısı hâlâ az değil.

Özerklik, seçimlerimizi, içimizden geldiğince ve başkalarının hakkını gözeterek yapabilmeyi tanımlar. Özerklik öğrenilmediğinde, seçim yapılması gereken durumlarda kararsızlık yaşanır. Karara ulaşıldığında da yapılan seçimin doğruluğundan bir türlü emin olunmaz. İnsanın kendini ortaya koyması gereken durumlardan kaçınılır, bazen fark edilmek bile utanma duygusunun yaşanmasına neden olabilir. Toplumumuzun bir kesiminin, son zamanlarda, bunun tam karşısı bir hale dönüşüp, toplumun onaylamayacağı türde davranışları pervasızca sergilemesi de özerk olmamanın göstergesidir. Aynı paranın diğer yüzü misali, bu kez de rezil olma kaygıları tümünden iptal edilir.

Özerkliği öğrenememenin bir başka sonucu saldırgan eğilimlerdir. Vaktiyle baskı ya da acz sonucu özerkliğini engellemiş olan ebeveyne duyulan ama bastırılmış öfkenin, otorite olarak algılanan kişilere ya da kurumlara yöneltilmesi; ya da zayıf gördüğü için, ona kendi aczini hatırlatan kişileri ezme isteği. Otoriteye kayıtsız şartsız biat zaten özerkliğinden vazgeçmeyi tanımlar. Otorite olarak algılanan her şeye karşı çıkma da aynı paranın farklı yüzüdür. Çünkü, alıntı bazı kavramlar dışında, karşı çıkma eylemine eşlik etmesi ve karşı çıkılan otoritenin yerine konması beklenen modelden yoksundur. Özerklik sorununun son zamanlarda sık öne çıkan örneklerinden biri de hayâsızca sergilenen utanmazlığa eşlik eden açık saldırganlık. O kadar ki, kin duygusuna kadar uzanan öfkenin dindirilemezliği, kazanmakla yetinmeyip karşı tarafın kaybetmesi çabalarına dönüşebilmekte. Hatta, kendisinden farklı gördüğü insanları, sadece var oldukları için cezalandırma isteğine. Bu olgunun dinamiklerine birazdan değineceğim.

Özerklik sorununa eşlik eden bir paradoks vardır. Kendisini, yücelttiği insanların ya da sistemin uzantısı olarak görme eğilimi ile kendi altında gördüğü insanları uzantıları gibi algılayıp onlara hükmetme durumlarının karşıtlığı. Bu insanlar için, diğerleri ya altındadır ya da üstünde, eşiti yoktur. Derin bir yalnızlığı da beraberinde getiren bir hal. Her figürün bir fonu vardır. Dolayısıyla bizler de dünyamızla birlikte varoluruz. Özerk insan dünyasını genişletme, kendini içinde bulduğu alanın ötesini de keşfetme merakındadır. Bu, dünyadaki her varlığın eksi konumdan artıya geçme çabasının da bir gereğidir. Merak ve keşfetme dürtüsüyle dünyası zenginleşen insan gelişir ve olgunlaşır. Özerkliğini edinememiş insan ise, tanıdığı, gördüğü ya da duyduğu insanlar ötesindeki dünyaları merak etmez. Onların hayatlarıyla ilgili bir merakılığı dışında yaşam alanı oldukça sığdır ve bu sığlık yaşamakta olduğu kimlik boşluğunun üstesinden gelme konusunda bir engel oluşturur.

İlk özerklik denemelerini yaptığı dönemde çocuğun kendini her şeye kadir hissetme duygusuna *infantil omnipotens* (çocuksu tümgüçlülük) denir. Bu dönem asgari bir hasarla atlatılamazsa, çocuğun *infantil omnipotens*'ini yaşama isteği bilinçaltına bastırılır, yetişkinliğe ulaştığında uygun zemini bulana dek. Bu zemin en çok ebeveyn konumuna geldiğinde bulunur. Bunun yanı sıra servet, şöhret, patron ya da yönetici olmak, siyasi iktidarda bulunmak gibi güç sahibi olunan pek çok durumda da ortaya çıkabilir. Farklı görüşlere aşırı tahammülsüzlük, olaylar istediği yönde gelişmediğinde yaşanan öfke nöbetleri, sürekli olarak isteklerinin karşılanmasını bekleme, etrafındakilere aşağılayıcı davranışlarda bulunma, herkesten daha zeki ya da akıllı olduğuna inanma gibi durumlara başka örnekler de eklenebilir. Daha önce sözünü ettiğim, kendisi gibi düşünmeyen kişileri cezalandırma eğilimleri de bu tablonun içinde yer alır. Bu insanları yüceltmeyip, onlara körü körüne inanmadığımız ya da onların onayına ihtiyaç duymadığımızda, her şeye kadir şişik görüntülerinin gerisindeki ürkek çocuğu görmemiz mümkün olabilir. Zaman zaman müsamere büyük rolü oynamaya çıkmış çocukları çağrıştıran hallerini de. Yakın tarihimizde örneklerine zaman zaman tanık olduğumuz hallerden söz ediyorum, tabii dikkatle bakabilmişsek. Ayrıca, bu konuda önce kendimize bakıp, başkalarını daha sonra değerlendirmek gerçekçi olabilir. Tabii kendimize bakabilme yüreğine sahip isek.

Şu âna kadar anlattıklarım aslında geniş bir bütünün parçası. Bütünü ise duygusal dünyanın, yetişkin insandan beklenecek düzeyde “olgunlaşamaması” olarak tanımlanabilir. Bu sorunlar toplumumuzun bir kesiminde öteden beri vardı da geleneksel yapıyla mı maskelenmişti, yoksa, zorlayan dünya koşulları karşısında kolektif bir regresyon, yani gelişimin önceki evrelerine bir gerileme olgusu mu yaşanmakta sorusunu cevaplayacak birikime sahip değilim. Yine de bana, bu sorunlar alttan alta vardı da günümüz şartlarında iyice görünür oldu gibi geliyor.

Kişiliğin duygusal kompartımanının olgunlaşmaması, narsistik zeminde sürdürülen ruh halini ve davranışları içerir. Genellikle orta derecede bir depresyonun eşliğinde. Depresyonun temel belirtisi karamsarlıktır. Daha hafif depresyonlarda bu, daha çok, sürekli eleştirel tavırlar, memnuniyetsizlik ve yaşam sevincinin sönüklüğü olarak ortaya çıkar. Narsistik yapıda zaman zaman gözlemlenen çocuksu davranışlar yaşam sevincini yansıtmaz. Çocuk gibi davranmak, matriks egemenliğine rağmen çocuk safiyetini koruyabilmiş insanların yaşadıklarından farklıdır.

Hayatın ilk aylarında bebek, anne memesini kendi bedeninin uzantısı olarak algılar. Yaşamımız süresince dönem dönem, eski günlerimize kayıp çevremizdeki insanları bizi besleyecek memeler olarak görme eğiliminde oluruz. Durum süreklilik gösterdiğinde ise “şeyler dünyası”nda yaşıyor demektir. Şeyler dünyasında, paylaşmanın yerini, insanların birbirlerini ne işe yarayacaklarına göre değerlendirdikleri bir pazar alanı alır. Karşı cins ilişkilerinde taraflardan birinin diğerine ısrarla yönelttiği “Yaşat beni!” talebinden kaynaklanan sorunlar yaşanır. Dibe doğru çekildikçe, ahlak, izan, sağduyu, onur gibi ortak insani değerler sikişir, doğa tahrip edilir, tarih yok edilir, engel olarak görülen kişiler etkisiz kılınır. Kendisi de dahil, hiç kimseyi ve hiçbir şeyi sevmeme sonucu sevlilmemenin yıkıcı isyanıyla.

Pazar yerinin yalnızlığı, kızgınlıkla beslenen insanlar yaratır. Onay yitirme kaygısıyla üzeri küllenmeye çalışılan öfke ise insanın daha da sıkı bir şekilde kendine kilitlenmesine neden olur. Narsistik kilitlenmede, insanlar birbirlerini hissedemez halde, birbirlerini kendi yansımaları olarak algılama eğilimindedirler. İmgeler arası ilişkilerden oluşan puslu bir dünya yaratılır. Kendileriyle başlayıp biten sığ alanlarda hapsediklerinden, evrenin merkeziymiş gibi davranırlar. Diğer insanlarla beraberliklerinde, rol dağıtımı yapan yönetmenleri çağırıştırırlar. İnsanları, kendilerini merkez alan formatlarına yerleştirerek iletişim kurmaya çalışırlar. Bu da kendini ve onları paylaşamama anlamına gelir. Kendilerine farklı gelen insanlara dünyalarında zaten yer

yoktur. Onlarla ne yapacaklarını bilemez, beraberliklerini özdeşleştirebildikleri insanlarla sürdürürler. Zaaflarda ya da görkemde buluşarak. Başkalarını imgeler olarak algılayan insan kendine de bir imge yaratma durumundadır. Dolayısıyla, beraberlikler, imgelere endeksli performanslarla sürdürülür. Bazı insanlarda buna dış görünüm kaygıları da katılır. Zaman zaman bir şeylerin yanlış gittiği fark edilir gibi olsa da zihinlerden hızla uzaklaştırılır. Bunu yapmanın yolu da kendine ait bazı özellikleri başkalarına yansıtıp onları eleştirmektir. Genellikle, aynı tarz insanlar birbirlerini bulduğundan, kendinden kurtulmak için, kendini yansıttığı kişilerde yarattıkları imgelerle birlikte yaşanan bir hayat sürdürülür.

Kimlik sorunları, cinsiyet kimliğiyle ilgili sorunları da beraberinde getirir. Bu nedenle, konuya kısaca da olsa değinmeyi gerekli gördüm. Örneğin, son yıllarda ülkemizde kadına yönelik şiddetin artması ciddi bir toplumsal sorun haline geldi. Orantısız güç kullanımı, baş edememe kaygılarının, hatta bazen korkunun göstergesi olduğundan, bu olgu bazı soruları da beraberinde getirmekte. Çünkü, kadına yönelik şiddet, bazı karmaşık psikodinamiklerin yarattığı sonuçlardan sadece biri. Sorulması gerekenlerin olası cevapları bazı tabuları içerdiğinden, sorular da sürekli gözardı edilme durumunda. Toplumumuzda varolan, ayıbın üzerini örtme eğilimi, konu cinsiyet kimlikleriyle ilgili sorunlara geldiğinde daha da katılaşıyor. Kaldı ki örneğin ensest gibi yaşantılar, çoğu kültürde yüzleşilmesi zor meseleler, dolayısıyla anlaşılabilmesine giden yollar genellikle kapalı. Oysa, ensest sevgisizlik ve derin içsel yalnızlıktan kaynaklanan bir olgu. Dolayısıyla, temelinde ebeveyn-çocuk ilişkilerindeki sorunlarla doğrudan ilintili. Cinsel eylem içeren ensest olgularının oranı, farkına varmadan yaşanan maskelenmiş ensest eğilimlerine göre oldukça düşük. Üstelik, maskelenmiş ensest eğilimlerin, bir kuşaktan diğerine aktarılma olasılıkları da hayli yüksek.

Bu tür yasaklı konularda, kişisel izlenimlerin ötesinde, kapsamlı araştırmaların yapılmasına ihtiyaç olduğu düşüncesindeyim. Hem daha sağlıklı bulgular edinilmesi, hem de edinilen bil-

gilere karşı toplumun daha az direnç göstermesini sağlamak açısından. Şeklen ataaerkil olan toplum yapımız aslında gizil anaerkil öğeleri barındırıyor olabilir mi? Kendisine değer verilmeyen kız çocuğu, ileride oğlan anası olduğunda, çocuğuna karşı ne tür davranışlar sergileme eğilimindedir? Kadının hayatının kısıtlanmasının, çevresine olan yansımaları ve ikincil sonuçları nelerdir? Toplumumuzda hadımlaştırılma korkularına ne oranda rastlanmakta? Anne ve baba, kendileriyle aynı ve kendilerinden farklı cinsiyetten olan çocuklarına karşı davranışlarında ortak bazı özellikler gösteriyorlar mı? Toplumumuzda erkek kimliği ve kadın kimliğine ilişkin ağırlıklı sorunlar nelerdir? Bunlar ve benzeri genel sorularla başlayıp temel dinamiklere inilebilecek araştırmalar umarım bir gün gerçekleştirilir. Bu konuda psikiyatriye önemli bir görev düşüyor. Çünkü, bu konuların çoğu, yüzleşilmedikçe zamanla kendiliğinden çözülmesi zor ve toplumsal dinamiklerin diğer boyutlarındaki sorunların çözümlerini de etkileyecek nitelikte.

Duygusal kompartımanın sığ kalması, bazı insanlarda entelektin aşırı gelişmesine neden olur. Kişiliğin bütününe mal edilemeden ve özümsemeden, narsisistik düzeyde yaşanan ve davranışa dönüşemeyen bir entelekt, bazen, kimlik sorununa kısmen ve yüzeysel bir çözüm getirir. Çoğu zaman politik boyutlar içerek. Üstelik düşünce, eğitilmiş insanlar için kolay sığınılan, ama çoğunlukla şartlandırılmalarımızdan bağımsız olmadığı için ne kadarı kendimizden kaynaklandığı tartışmaya açık bir alan. Özgün düşünce aslında ender yaratılabilen bir haldir.

Duygusal dünyanın olgunlaşmaması, bazen yaratıcılık yoluyla dengelenmeye çalışılır. *Amerikan Psikiyatri El Kitabı*'nın editörü Silvano Arieti, vaktiyle, yaratıcılığı, narsisistik ve evrensel olarak iki kategoride tanımlamıştı. Evrensel yaratıcılık, evrensel arketiplerin, sanatçının yaratısında ifade bulmasıdır. Bir başka deyişle, sanatçı, insanlığın kolektif bilinçdışının içeriğini oluşturan arketiplerin kendilerini ifade etmelerinde aracı konumundadır. Narsisistik yaratıcılık ise kişisel ve doğrudan ifadeyi

tanımlar. Narsisistik yaratıcılık, Batı kültüründe, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası hızla yükselişe geçti. Zamanla Batı kültürünün de ötesine etkisini yayarak. Duygunun yerini kavrama bıraktığı bu yaratıcılık türü, kapitalizmin yükselen gücüne paralel olarak, günümüzde egemenliğini sürdürmekte. Narsisistik yaratıcılık, evrensel arketiplerden kaynaklanmadığı için yüzeysel olarak nitelendirilebilir. Bu dönüşüme doğrudan tanık olmuş biri olarak, bu ikisinin kıyaslama konusu edilmemesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu konuda sadece farklılıklardan söz edilebilir ve gezegende artık her şey zaten yüzeysel. Bu konuyu vurgulamamın nedeni, narsisistik yaratıcılığın toplumumuzda hızlı bir yükseliş ve zenginlik sergilemekte olması. Bunun bir rastlantı olmadığı düşüncesindeyim.

Antik Yunan Tiyatrosu'nda sahnede iki grup bulunur. Oyuncular tarafından canlandırılan trajedi karakterleri ve o karakterlerin yaşadıkları üzerine yorumlarda bulunan koro. Dünya genelinde olduğu gibi, toplumumuzda da egemen güçler oyuncuları oluşturmakta. Kimlikleri inanç görünümlü bir oluşuma geçişmiş bu kumpanyanın oyuncuları, neyin doğru olduğunu bilen tek kişi olan yıldız oyuncu çevresinde kümelenmişler. Bilindik tiyatrodan farklı olarak, oyunlarını, seyircinin sadece bir bölümü için sergiliyorlar. Değersizlik duygusundan kurtuluşa giden kestirme yolu bulmuş olmanın zaferini kutlamakta olsalar da koronun sahnedeki varlığından hayli rahatsız. Sahne hâkimiyeti kendilerinde, ama ne yapsalar koro onlara tepeden bakıyor gibi, üstesinden geldiğine inandıkları ezikliği onlara iade edercesine. Öfkelerini yönetmeyi öğrenemedikleri sürece değersizlik duygularının asla kaybolmayacağını bilmiyorlar. Dünyanın malına mülküne sahip olsalar da o duygunun hep orada olacağını.

Koronun hali dağınık. Neyin doğru olduğunu yalnızca kendisinin bildiğine inanan insanlardan oluşan kakofonik bir kalabalık. Her yönden farklı sesler geliyor, kimse kimseyi dinlemiyor, ellerinde bir oyun metni bile yok. Bu halleriyle oyunculuk yapma şanslarının olmadığını farkındalar. Hal böyle olunca,

kumpanya oyuncularını seyredip yorum ve eleştirilerde bulunmaktan başka yapabilecekleri bir şey de yok. Belki gün gelir de sahnedeki oyuncular kendilerini tüketirler umuduyla beklemedeler. Göremedikleri şey, sahnedeki fırsatçı oyuncuların kendilerinin sayesinde orada oldukları, koro sahnede olmasa, sönüp asıllarına, yani “herhangi bir kimse”ye indirgenecekleri. Kumpanya da koro da farkında değil ama, aslında koltuklar boş, sahne kenarındaki korodan başka seyirci yok, kendini alkışlayanların dışındaki alkışlayan zaten yok.

Tahmin edilebileceği gibi ben de korodayım. Sadece konuşuyorum.

Koronun nasıl oluştuğunu düşünürken uzak geçmişe dalıp gittim, tarihimize. Cumhuriyet öncesinde imparatorluğun tebaası olan halkımızın, hanedanın hükümranlılığına biat halinde yaşadığı zamanlara. İmparatorluk dağılma sürecine girdiğinde beliren başkumandanın, bir kısım halkla birlikte Kurtuluş Savaşımızı verdiği günlere. O savaş sadece ülkeyi paylaşmaya hevesli güçlere değil, irticaya karşı da verilmişti. Bunun sonucu, hilafet lağvedilmiş ve hanedan gönderilmişti. Düşmanlar bertaraf edilip mürteciler sindirildikten sonra kurulan cumhuriyetin başına geçen başkumandan, bize çoğunluk tarafından benimsenip uygulanan bir yaşam modeli sunmuştu. O zamanlar ülkemiz yirmi milyonun hayli altındaki nüfusuyla zaten تنها olduğundan, çoğu şey kendiliğinden mecrasını bulmuştu. Yaşam modelimiz bize sunulmuştu, kendimiz yaratmadık ve günümüze gelene dek o modeli mirasyedi misali kullanarak sürekli cepten yedik. Demokrasiyi iyi kötü uygulayabilen ülkelerde, hakların halklara sunulmadığını, bunların bazı mücadeleler verilerek alındığını görmezden gelerek. Demokrasinin temel ilkelerinden birinin, seçenin seçileni denetlemesi olduğunu, seçtiklerimizin mutlak kaderimiz olamayacağını kavrayamadan. Hal böyle olunca, boş bırakılan meydanı zamanla fırsatçı güçlerin işgal etmesinin de şaşılacak yanı yok. Cumhuriyetin kurucusunun aramızdan ayrılmasından bu yana pek çok diğer alanda gelişme kaydetmekle birlikte, ko-

lektif duygusal dünyamızda başından beri var olan arızaları günümüze kadar taşıdık, üstesinden gelmeye gerek görmeden. Aradan doksan yıl geçmesine rağmen hâlâ imparatorluk tebaası özelliklerine sahip isek hanedanı neden kovduk ki? Hiç olmazsa onlar gerçek sultanlar ve halifelerdi.

Düşünce silsilesinin nasıl olup da beni böyle bir sonuca getirdiğini anlayamadım. Siz de duymamış olun!

Narsisizm sözcüğünü her vesileyle kullanmamı yadırgayan olabilir. Ancak, narsisizmi, burada, psikiyatrik etiketleme olarak değil, yaygınlaşmış bir hal, bir kişilik özelliği olarak kullandım. Kapitalizmin azıttığı dünyamızda, bu özelliğe sahip olmayanların sayısı zaten hızla azalıyor. Kaldı ki bu gibi durumların standart bir ölçüsü de yok. Narsisistik özelliklerin kişiliğe ne kadar egemen olduğu bir insandan diğerine değişir. Bu ölçü, çoğunluğu rahatsız eden bir kıvama ulaştığında, son yıllarda dağarımıza katılan deyimle, halk arasında zaten “arıza” olarak nitelendirilmekte. Nitekim, kişiliğin büyük bölümü narsisizm çekirdeği çevresinde örgütlendiğinde de işler biraz karışır. Kendisini evrenin mutlak merkezi olarak yaşayan ve başkalarını uzantıları olarak algılayan insanların artması diğerleri için sıkıntı yaratabiliyor. Kapitalizmin ve teknolojinin, insanları zaten isimsiz varlıklara indirgelediği bir dünya yetmezmiş gibi, toplumumuz bir de politik çalkantılarla savrulmakta. Hal böyle olunca, insanların kendilerini “hiç kimse” hissetmeleri haline karşı geliştirdikleri “fark edilme” çabaları her zamankinden sık görülür oldu. Oysa, farklı olma çabaları, insanı kendine daha da yabancı kılma potansiyeli taşır. Farklı olmak bireyleşme anlamına gelmediği gibi, farklı olmak ve özgün olmak da ayrı şeylerdir. Narsisistik regresyon sonucu bir kısım insan ise yalnızlıklarını kendi bedenleriyle ilişki kurarak telafi etme çabasında. Sağlıklı yaşam programları, diyetler, detoks ve benzeri programlar bu insanların yaşam biçimlerini şekillendirir oldu. Kendini var hissedememe ağır bir duygu, ama

pazarlanan çözümlerle nasıl üstesinden gelinebileceği de cevabı olmayan bir soru.

“Borderline kişilik”, bir psikiyatri terimi, son yıllarda meslekten olmayan insanların da artık dilinde. Patolojik nitelikte bazı kişilik özelliklerini tanımlayan bu terim ilk kez 1938’de kullanılmış, sonradan çeşitli isimler almıştı. Bunlardan, *stormy personality* (fırtınalı kişilik) hoşuma giderdi, ömrü kısa sürdü. Altmışlı yıllarda “borderline” terimi kalıcı olarak geri döndü. Aynı yıllarda konuyla ilgili ilk kapsamlı araştırmayı gerçekleştiren Grinker ve arkadaşları, “borderline kişilik” özelliklerini, ağırlık derecesine göre dört kategoride değerlendirdiler. Birinci sırada olan özellikler psikoz benzeri belirtileri içeriyor, en hafif olanı ise, o günkü deyimle, nevroz belirtilerine daha yakın. Tümüdeki ortak belirtiler; kızgınlığın temel duygusal tepki olması; bozuk insan ilişkileri; tutarlı bir kimlik duygusunu sürdürememe; depresyon olarak tanımlanmış. Grinkel ve arkadaşlarının, “borderline kişilik” yapısını belirtilerin ağırlığına göre yaptıkları ilk betimsel derecelendirmeler o yıllardaki klinik çalışmalarımda bana çok yardımcı olmuştu. Sonraki yıllarda, Otto Kernberg’in psikanalitik açıdan yaptığı kapsamlı çalışmalar konunun daha da iyi anlaşılmasını sağladı. Yıllar içinde, bu belirtilerin daha hafif olanlarıyla günlük hayatımda da karşılaşır olduğumu fark etmeye başladım. “Borderline”ın hafif şeklinin belirtilerinin, anksiyete ve depresyon, narsisistik ve nevrotik kişilik özellikleri olarak tanımlanmış olduğunu söylersem, buna çok da şaşmamak gerek. Aslında, psikiyatrik belirtilere süreç olarak bakıldığında, bazılarımızın zaman zaman “borderline” dönemlere girip çıktığını söylemek de mümkün.

Dünya genelinde, Aristo mantığı da denilen mantık modeli paylaşılır ve bunun, aynı zamanda, sağduyuyu da temsil etmesi beklenir. Sağduyudan uzak mantık çoğunluk tarafından paylaşılmaz. Ya da paylaşılmazdı. Çünkü, düşüncelerinde nasıl bir muhakemeye öyle bir sonuca vardığını bir türlü anlayamadığımız insanların sayısı giderek artmakta. Üstelik bu tür aykırı çıkarsa-

maları paylaşanların sayısı da öyle. Bu tarz mantık biçimlerine, ilkel insan mantığı anlamına gelen “paleolojik” denir. En uç örneği şizofrenide görülür. Arkaik mantık insanın gerçeklik sınamasını bozduğu için, psikoza yakın hallere girip çıkma durumlarının yaşanmasına da şaşmamalı. İşin düşündürücü yanı, bu tür sıradışı yaşantıların toplumumuzda kanıksanmaya başlaması. Sonuç, hep birlikte yazmakta olduğumuz paleolojik bir mitoloji ve arada bir verilen kurbanlarıyla neo-pagan bir toplum modeli.

Satranç şampiyonu Gary Kasparov, diktatörlere biat eden kitlelerde gerçeklik algısının bozulduğunu, bunun da kısa sürede kolektif bir psikoza dönüştüğünü ifade etmiştir.

Kimlik vakumu konusuna dönersek: Yirmi yıl kadar önce, *National Geographic* dergisi ilginç bir harita eki vermişti. Haritada hangi ülkelerde hangi halkların yaşadığı gösteriliyordu. Türkiye’den çıkan okun ucundaki yazı diğerlerinden farklıydı. “*It is not clear what it is to be a Turk* (Türk olmanın ne olduğu açık değildir).” Bu çarpıcı not bana 1981 yılında yazmış olduğum *İnsan Olmak* adlı kitabımın final cümlelerini hatırlattı. Aynen aktarıyorum: “... Bireylerin bir bölümünün narsisist bir düzeye gerilemesine neden olan böyle bir süreci salt belirli bir süre için ortaya çıkan koşullarla açıklamanın yeterli olduğuna inanmıyorum. ‘Neden bu toplum da bir başkası değil?’ sorusunun yanıtı yalnızca bugünde değil geçmişte de aranmalıdır kanısındayım. Çoğunluğun ortaklaşa kabul edebileceği bir tarihi, yansız bir değerlendirmeyle tanımlayamamış ve özümseyememiş bir toplumun zorlanmalar karşısında bunalıma girmesini de doğal karşılamak gerek. Burada tarihle kastettiğim, biçimselliğin ötesinde, toplumun yaşam felsefesini de yansıtan bir kavram. İnsan doğası yalnızca belirli bir zaman kesiti içinde nasıl değerlendirilemezse, toplumlar da geçmişlerini özümseyemedikleri sürece kendilerini gereğince anlayamazlar. Şimdiki zamanın hem geleceği hem de geçmişi içerdiğini görmezden gelen toplumların bireyleri ise evrensel olma niteliğine ulaşamazlar!”

Otuz üç yıl önce o kitabı bu cümlelerle sonlandırdığımda, bu konuyla ilgilenen kimse olmaz, neden yazdım ki diye düşünmüştüm. Nitekim o dönemde öyle oldu. Bugün de “Ben kimim?” sorusuna doyurucu bir cevabın “Biz kimiz?” sorusunun cevabına ulaşmadan verilebileceğini düşünmüyorum. Tarih duyusundan yoksun, dolayısıyla, dünyayla ilişkimizde yüzeysel bir toplumuz. Nereden gelip nereye gitmekte olduğumuzu umursamadan ser-seri mayın misali yaşamaya alışmışız. “Bu toplumun belleği yok!” diye kendimizi eleştiriyor, ama nedenini anlamaya çalışmıyoruz. Bu yüzeyselliği geçmişte kendim de yaşadığım için bana yabancı değil. Hayatımın bir evresinde, kendimdeki boşluğu fark edip de sorular sormaya başlayana dek yaşadığım kofluktan söz ediyorum. Sonuçta insan sadece sorulara ulaşabiliyor, ama kendi başınıza bulabileceğiniz cevaplar, kısmi bilgilerle sınırlı kalıyor. Cevaplara ulaşabilmek ancak ortak bir çabayla mümkün.

Carl Gustav Jung’un çağdaş düşünceye yaptığı en önemli katkılardan biri “kolektif bilinçdışı” ve “arketip” kavramlarıdır. Jung’a göre, insan zihni onun evrimi tarafından biçimlendirilmiştir. Dolayısıyla insan geçmişiyle bağlantılıdır, ancak bu bağlantı yalnızca kişisel geçmişini değil, ait olduğu toplumun geçmişini ve hatta tüm insanlık evrimini içerir. *Psişe*’yi evrim sürecinin içine yerleştirmiş olması, Jung’un psikoloji alanına yapmış olduğu dahiyane bir katkıdır.

Kişisel bilinçdışının içeriği, daha önce bilinçte var olmuş yaşantılardan oluşur. Kolektif bilinçdışının içeriğiye, insanın yaşamı süresince hiçbir zaman bilinçte yaşanmamıştır. Kolektif bilinçdışı arketipler denilen bir gizil imgeler topluluğudur ve insana atalarından aktarılırlar. Yalnız insanlık tarihinin değil, insan öncesi evrimin de ürünüdürler. Bu ırksal imgeler, insanın, vaktiyle atalarının geliştirmiş olduğu davranışlara benzerlik göstermesine neden olan eğilimler ve gizilgüçlerdir. Bazı şeyleri kolaylıkla algılamamızın ve onlara karşı belirli tepkilerde bulunmamızın nedeni, kolektif bilinçdışımızda varolan eğilimlerimizdir. Toplumumuzun kolektif arketiplerine yönelik merakım, ancak

orta yaşlara gelip tarih duyusundan yoksun halimi fark etmeye başladıktan sonra uyandı. Ama karşımda, karmaşık, çeşnisi bol, devasa bir resim vardı. Moğolistan'dan Adriyatik Kıyıları'na uzanan bir coğrafyada mekân tutulmuş; Anadolu topraklarında yaşanmış onca uygarlığın kalıtsal çeşnisiyle harmanlanmış; bunların üzerine bir de Doğu Roma'nın vârisi olmanın kendine özgü dinamiklerini düşünün. Bir insanın ömrü bunları kavrayabilmeye zaten yetmez.

Amerikalı meslektaşım Irwin Yalom ve eşiyle Sultanahmet' teki Yeşil Ev'de baş başa yediğimiz bir akşam yemeği sırasında Yalom'un eşi bana "Kimin Türk olduğunu anlayamıyorum," demişti. Ona ülkemizin tarihini ve coğrafyasını hatırlattıktan sonra "Biz birbirimizi beden dilimizden tanırız," diye karşılık vermiştim, şekil dışında ortak bir özelliğimize atıfta bulunarak. Ancak, bu ülkede sokaktaki bir adama "Türkiye hangi kıtada?" diye sorulduğunda "Brezilya'da" cevabı alınıyorsa, buna benzer başka cevaplar da alınmışsa, bu, üzerinde durulması gereken bir husus olmalı. Hatta çok ciddi bir sorun. Eylül 2010 referandumundan önce iki usta gazetecinin Eminönü'ne gönderdiği muhabir tarafından gerçekleştirilen ve videosu da mevcut olan sokak röportajına verilen diğer cevaplardan birkaçı:

"TBMM ne demek?"

"Türkiye Malzeme Ofisi."

"TBMM'de kaç milletvekilimiz var?"

"Binin üzerinde."

"Yirmi kadar."

"Türkiye Cumhuriyetini kim kurdu?"

"Süleyman Demirel."

"İstiklal Marşı'nı kim yazdı?"

"Fatih Sultan Mehmet."

"Adalet Bakanımız kim?"

"Cemil İpekçi."

"Türkiye'nin şu andaki nüfusu nedir?"

"Bir milyar."

“AB’ye üye miyiz?”

“Yedi-sekiz yıldır üyeyiz.”

Bir yanımızın bu halde olduğunun aslında çoğumuz farkındayız, ama elli yedi yıllık meslek hayatımın elli iki yılını bu toplumun kulislerinde geçirmiş biri olarak, insanımızın zengin bir potansiyele sahip olduğuna kesinlikle inanıyorum. Ülkemizin anlaşılabilirliği de muhtemelen bu karşıtlıklar topluluğundan kaynaklanıyor. Her şeyin her türünün aynı potada olmasından kaynaklanan deli enerjisiyle birlikte. Sağ beyinliler için bile kavranması zor, çoğunluğu oluşturan ayrıntı odaklıların ise hiç şansı yok. Genç kuşakların kendine özgü potansiyeli, bir grup genç insanın Gezi Parkı’nda, benzersiz bir yaşam modeli formatında yarattığı kavramsal sanat yapıtında, dünyanın geri kalanı tarafından da ilgiyle izlendi. Yaşadığım şehir dünyanın sayılı sanat merkezlerinden biri oldu, zaman zaman buraya gelen yabancı misafirler de bunun farkındalar. Yurtdışında çok önemli görevler üstlenen genç insanlarımızı sık duyar olduk. Bir de adları duyulmayan, ancak zaman zaman fark edebildiğim zengin bir isimsiz potansiyel var. Popüler kültürün medyada sık sergilenen egemenliğinden ötürü silik bir görüntü veriyor olabilirler. Narsisistik kaygıları olmadığından üst-sistemlerin tuzağına düşmüyorlar. Ama yine de CNN Int. ankorlarından Becky Anderson ta nerelerden gelip, Yeldeğirmeni semtinde konuşlanmış genç plastik sanatçıları keşfederek dünyaya haber ediyor. Genç müzisyenlerimizin çalışmalarını müzik dükkânlarında bulamadığımdan siparişle edinebiliyorum, oysa başta Japonya, Yunanistan gibi ülkeler olmak üzere yurtdışında bayağı dinleniyorlar. Öte yandan, potansiyelini gerçekleştirmesinin ardından, kendi yaptığına herkesten önce kendi hayran olduğundan şişip yaratıcılığı ya da üretkenliği sona eren insanların da sayısı az değil. Ama sistemin yarattığı narsisistik kültürün böyle kurbanlar vermesi kaçınılmaz.

Şu ara egemenliği elinde tutan güçlere dönersem. Onların yaşamakta ve yaşatmakta olduğu yüzeyselliğin bir benzeriyle kar-

şılaştığım başka bir toplum olmadığı gibi bir izlenimim var, umarım bana öyle geliyordur. Yedi yüzyılı aşkın bir süre yerleşik düzen yaşadığımız halde, “Göçebe bir toplum olduğumuz için...” gibi hayali gerekçeli ahkamla, sorumluluğumuzu başka yerlere yüklemekten bir türlü vazgeçmiyoruz. Onlara Osmanlı İmparatorluğu’nun benzersiz devlet sistemini incelemelerini öneririm. Bakalım altından kalkabilecekler mi? Benim zihin kapasitem yetersiz kalmıştı.

Can sıkıcı bir durumla karşılaştığımızda, onunla baş etmek yerine geçiştirmeye çalışmak, doğrudan sorumluluğumuz olan konularda sorumluyu sürekli kendi dışımızda aramak, yüzeysel sloganlar edinip kendimizi entelektüel sanmak, başkalarından daha akıllı olduğumuza inanmak... Bu liste böyle sürer gider, devam etmeme gerek yok, çünkü aslında listeyi hepimiz biliyoruz. Kendi dışımızda birilerinden söz etmiyorum ki. Dolayısıyla, kendimize gerekli soruları sorup cevaplarıyla yüzleşmekten kaçındığımız sürece, psiko-sosyo-politik alanlarda debelenip durmamızın sona ereceğine inanmıyorum. Günün birinde gerçek bir ekonomik deve dönüşsek bile, neyin yanlış gittiğini anlamak için çaba göstermedikçe, çocuk yetişkinlerden oluşan bir toplum olmanın sürüklenmelerinden kurtulabileceğimize de. Tek bir bütün iken, kendimizi iki parça bir ülke haline getirdiysek, bunun sorumlusu her birimiz sayılmalıyız.

Çoğumuzun bildiği şeyleri niye mi anlatıp durdum? Yıllar önce The Marmara’nın önünden geçerken gördüğüm o tur otobüsü yüzünden. Beyaz kaportası üzerinde koyu mavi harflerle boydan boya yazılmış yazısıyla: “*La Turchia più bella.*”

Matriks ya da *Apocalypse Now*

YAKIN GEÇMİŞTE bir Çin filmi gördüm, Cannes Film Festivali'nde en iyi senaryo ödülü almış. Film dört farklı kişinin hikâyesinden oluşuyor ve her hikâye, Çin'in geçirdiği ekonomik ve toplumsal dönüşümün bireyler üzerindeki etkisini dolaylı olarak anlatmakta. Çin halkının geçirdiği hızlı dönüşüme nasıl olup da uyum sağlayabilmiş olduğu sorusuna karşılık, en azından bazıları için bunun pek de kolay olmadığını anlatan hikâyeler. Ardımda bıraktığım yıllara dönüp baktığımda, tanık olduğum değişimler bazen bana inanılmaz görünür. Geniş bir zamana yayıldıklarından olmalı, yaşarken bu hızın pek farkında olmamışım. Son yıllarda ise değişimlerin geçmişe oranla hız kazandığını fark eder oldum. Bu izlenimin benim yavaşlamış olmamla ilgisi olduğunu sanmıyorum, çünkü daha genç insanların üzerindeki etkisi çok belirgin. Kendimi güncellemek için çaba gösterdiğim ve kenara çekilmem sonucu bu değişimlerin bir kısmını dünyamın dışında tutabildiğim için pek zorlanmıyorum. Ancak, genç kuşakların böyle bir şansı yok. İleriye doğru hareket etmek istiyorlarsa, üst-sistemlerin dur durak bilmeden önlerine sürdüğü yenilikleri özümsemek zorundalar. Üstelik, üst-sistemlerin, teknoloji aracılığıyla kendilerini ne oranda tutsak almış olduğunun farkında da değiller. Beynimiz, dış dünyadaki değişimlere uyum sağlama konusunda belirli bir kapasiteye sahip. Etkilenme derecesi bir insandan diğerine farklılık gösterse de uyaran yoksunluğunda ol-

duğu gibi, uyaran fazlasında da organizmanın dengeleri bir süre sonra bozulmaya başlar. Bazen travma olarak nitelendirilebilecek oranlarda. Çünkü giderek artan sayıda insan savrulurcasına yaşar halde.

Gözleri ekranda kulakları telefonda insanlara baktığımda, bazı yaşlıtlarımın yaptığı gibi nihilistik kehanetlerde bulunduğumu sanmayın. Bir türlü yaşlanmayan meraklı çocuk yanımda “Demek ki şimdi de sıra bunda,” deyip olanları ve olamayanları ilgiyle izliyor. Geçmiş yıllardan dağarıma kattığım sırlarımla cep-ten yeme lüksüne sahip olduğumdan, katılımcılıktan çok gözlemci konumuna geçmiş olmaktan ötürü kendimi dışlanmış da hissetmiyorum. İnsanlığın gidişatı bazen anlık bir hüznün ya da kaygı yaşatsa da bu duygu hızla kayboluyor ve son günlerde icat ettiğim oyunuma dönüyorum. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarımda yaşadıklarımla, bu geç dönemimde yaşanmakta olanların farklılıklarına.

Çocukluk yıllarımda kovboy filmlerinde gördüğümüz Amerika yerlilerine “vahşiler”, karaderili Afrikalılara da “yamyam” denirdi. Ben de öyle derdim. Kazanacağı önceden belli kovboy-ların tarafını tutardık, vahşiler kötü adamlardı. Uygur beyaz adamın huzurunu bozuyorlardı, yenilmeliydiler. Afrikalı yamyamların, yakaladıkları beyaz adamı köy meydanındaki kazanda pişirmek üzere olduklarını gösteren resimler çizilirdi. Pişirilecek kişinin neden üzerinde giysisiyle kazana konulduğunu anlayamazdım. Böyle bir sahne bir filmde de gösterilmiş, beyaz adam ve beyaz kız tam pişirilecekken kurtarılmıştı, öyle olmak zorundaydı. Ülkenin benim yaşadığım köşesinde, benim kuşağım Batı kültürü etkisinde sayılırdı. Uygur Batı görkemliydi, doğa insanı değersiz. Bizler ise ne biriydik ne de öteki, yerimiz belirsizdi. Üstün sandığımız Batı’ya karşı duyduğumuz eksiklik duygusunu, doğa insanına vahşi ya da yamyam diye tepeden bakarak ödünlemeye mi çalışıyorduk, bilmiyorum. Doğa insanına bakışımız, Batı’dan kaynaklanan bir şartlandırılma da olabilir. Görkemlin, narsistik beklentilerin yansımasından ibaret bir yanılsama olduğu-

nu o zamanlar tabii ki bilemezdik. Gökrem diye bir şeyin gerçekte olmadığını ve uygar denilen insanın, kibirinden kaynaklanan şifasız bir yalnızlıktan mustarip olduğunu da. Sadece doğa insanına değil, kendisine yabancı olan tüm tarzlara burun kıvrması'nın nedeni meğer buymuş, ama bunu anlayabilmem için, yaşadığım düz hayattan, karmaşık yorumlamaların yapıldığı evrelere geçiş yapmam gerekecekti.

Ben ilkokula başladıktan bir süre sonra Avrupa aniden karıştı. Görünürde kuduran Almanya idi. Oysa, açık denizlere kıyısı olan Batılı ülkeler bu konuda kendi sahnelerini yıllar öncesinden alarak uzak diyarları sömürgeleştirmişlerdi. Bazı halkları topluluklara indirgeyecek oranlarda kıyımlar yapmışlar, topraklarındaki zenginlikleri hâlâ da talan etmekle meşguldüler. Açık denizlere kıyısı olmadığı için bu konuda geride kalan Almanya da sömürgecileri sömürgesi yaparak payına düşeni almaya niyetlenmişti. Meğer Almanya'nın Avrupa'ya hükmetmesi için savaş çıkarmasına gerek yokmuş, ama bunu ancak şimdilerde fark etmeye başladık. Çocukluk yıllarımda, İngiltere, Fransa gibi ülkeler sömürgeciliklerinden ötürü eleştirilmezlerdi. Onlar gelişmiş ülkelerdi ve kendini yönetemeyen halkları üstün Batı uygarlığıyla tanıştırmak için oralara gitmişlerdi. Dini inançlarını da birlikte taşıyıp yayarak. Oralarda yaptıkları kitle katliamlarından haberi-miz yoktu, dolayısıyla kimse söz etmezdi. İmparatorluk tebasının geri kalanından bir millet yaratmakla meşguldük. Üstelik Batılı ülkelerin her yaptıklarında bir hikmet olduğuna inandırılmıştık.

Savaş yıllarının savaşa katılmayan bizler için de bazı zorlukları vardı. Yoksunluklar yaşanıyordu, ama sanki yoksulluk yoktu. Ya da ben öyle sanıyordum. Yaşadığım yerde sınıf farkı zaten hissedilmezdi. Akşam yemeğine gece elbisesiyle inen kadınlar da vardı, kıt kanaat geçinenler de. Hepsi kapalı kapılar ardında yaşıyor, kimse kendini aşağıda ya da yukarıda görmezdi. İnsanlar birbiriyle eşit ilişkiler içindeydi. Farklılıkların hissedilmemesi için evlerde pişirilen yemeklerden bile söz edilmezdi, ayıptı. Çoğumuz aynı paltoyu iyice eskiyene kadar yıllarca giyer, delinen

ayakkabılarımızı kundura tamircisine götürüp tabanını yeniletirdik. Çorapların yamandığını biliyordum, ama çorap yamanırken gördüğümü ya da yamalı çorap giydiğimi hatırlamıyorum. Savaşın yaşattığı kıtlık bizleri daha da eşit hale getirmişti. Evimizde şikâyet kültürü olmadığından yokluklar kabullenilirdi. Şeker, un gibi maddeler bir süre kaybolsa da eninde sonunda bulunur, kahve olmadığında nohut kavru olarak cezve kahvesi yapılırdı. Önemli olan birlikte sıcak bir şeyler içmektir. Kahve bulunduğunda büyükler bayram ederdi. O yılların birinde İzmir'e kar yağmıştı. Benim karla ilk tanışmam. Sadece birkaç santim tutmasına rağmen okullar tatil edilmişti. Her şeyden keyif yaratmayı iyi bilen babaannem bahçeye bir sini koyarak kar toplamış, sonra da onu pekmezle karıştırarak bizlere kış ortasında dondurma tattırmıştı. Ekmek karneyle alınır, nüfus cüzdanlarımız "ekmek karnesi alınmıştır" damgalarıyla dolardı. Ekmek diye satılan şey iğrençti, savaş yıllarından bana kalan tek olumsuz anı. O siyah ve kılçıklı nesneyi hiçbirimiz sevmezdik ama yerdik. Arada bir babam elinde francala denilen bembeyaz ekmekle geldiğinde evde şenlik olurdu. Nereden tedarik ettiği konuşulmadan.

Babamın eşinden ayrılmış bir doktor arkadaşı vardı. Lisans ve uzmanlık eğitimini Berlin'de yapmıştı. Son Almanya seyahatinden adı Elisabeth olan, ama herkesin "şveyster" dediği Alman bir hemşireyle dönmüştü. Birlikte yaşıyor ve çalışıyorlardı. Akşamları sık sık bize gelirlerdi. Doktor fanatik Nazi yanlısı olduğundan yemek masasında hararetli tartışmalar yaşanırdı. Babam ve annem Hitler'i onaylamaz, müttetiklerin tarafını tutardı. Tartışmalar benim çok hoşuma gider, her şeyi dikkatle dinler aklımda tutardım. O yaşta önde gelen Alman ve İngiliz siyasilerinin adlarını bile öğrenmiştim. Bazen masaya Avrupa haritası serilir, işgal edilen yerler konuşulurdu. Elli milyondan fazla insanın hayata zamansız veda ettiği bu savaşta insanların ölmekte olduğunu idrak edemediğimden, olup biteni dama ya da satranç oyunu gibi merakla izlemeye çalışırdım. Savaş yıllarıyla ilgili anılarımı kronolojik bir sıraya koyamıyorum. Anılardan biri de yedek askeri

personelin göreve çağrılmasıydı.

Babamı zabıt kıyafetiyle ilk gördüğümde yadırgamıştım. Yakışmış gibiydi, ama sanki biraz iğreti, sonra alıştım. Tayini Afyon'a çıkmıştı, sonra daha yakına, Alaşehir'e aldırıldı. Büyükbabam İzmir Hava Müdafaa Komutanı olmuştu, her gün Kadifekale'deki karargâhına gidiyordu. Havacı üniforması onun için yeni bir şey değildi. Kariyerine deniz subayı olarak başlamış, sonraki yıllarda Berlin'de havacılık eğitimi almıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Yeşilköy'de Tayyare Mektebi Müdürlüğü yapmış, cumhuriyetle birlikte bir deniz tayyaresi üssü kurmak üzere yer aranırken İzmir'in Güzelyalı semtinde karar kılınmış. Üs kurulduktan sonra da emekliliğini istemiş. İzmirliliğimin gerisindeki hikâye de Türk Hava Kuvvetleri aslında. Hangi dönemden tanıdıklarına göre büyükbabama kimileri Sami Kaptan kimileri ise Tayyareci Sami derdi. O aslında çılgın hikâyeleri olan renkli bir tayyareciydi. Çalışma odası Türk havacılık tarihinin fotoğraflarıyla doluydu. Fransız yapımı olduğu söylenen o ilginç ev sonradan yanıp kül olduğunda belgeler de yok olup gitti. Günün birinde benim olacağını düşlediğim, büyükbabamın duvarda asılı duran kılıcıyla birlikte.

Babam askere alındığı yılın yazında bize Alaşehir'in hemen dışında bir bağ kiraladı. Karşıyaka'daki evimiz deniz kenarında olduğu için yazları sudan çıkmazdım, canım sıkıldı. Ve o yaz toprağı keşfettim. Yılanı, akrebi, karınca kolonilerini. Orada öylece durduğunu sandığım toprağın hayatîyetini. Ateş çemberinin ortasında bırakılan akrebin kendini sokarak intiharına tanık oldum. Sabah uyanır uyanmaz bağa dalar, manavdan aldıklarımızla alakası olmayan, diri, sert, soğuk üzümleri salkımlarından yedik. En sevdiğim şey de suyun tulumbadan çekilmesi idi, sesini hâlâ hatırlıyorum. Yaz sonu geldiğinde köylüler gelip üzümleri topladılar ve büyük leğenlerde ayaklarıyla çiğnediler. Şenlikli bir olaydı. Şiranın ne olduğunu o sırada öğrendim. Alaşehir yazı hayatımın devrimlerinden biri oldu.

Bir de ışıkların karartılmasını hatırlıyorum. Babam eve ışık sızdırmayan lacivert storlar getirip pencerelere takmıştı. Sanırım karartma, savaş sona ermek üzere iken Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi sonucu uygulanan bir şeydi. Avrupa'da savaş sona ermekte iken savaş ilanı hepimize saçma gelmişti. Yenik düşene bir darbe de bizden misali. Üstelik Japonya'yla ne alıp veremediğimiz vardı ki? O sıralar yeni kurulan Birleşmiş Milletler'e üye olabilmemiz için savaş ilanı şart koşulmuş dediler. Anglo-Amerikan şantajına bakar mısınız?

Savaşın son yazında Yamanlar Kampı'ndaydık. Yaklaşık bin metre yüksekliğindeki Yamanlar Dağı'nın tepesinde çadırlarda kalınan bir sayfiye. O yıllarda Karşıyaka zaten sayfiye gibi olduğundan, Yamanlar Kampı sayfiyenin sayfiyesi gibiydi. Bugün de yaşadığım şehirden İzmir'e baktığımda bana sayfiye gibi görünür. Bir dönemin İzmir kökenli değerli dışişleri mensuplarından biri, İzmir için "Uçaktan inince terliklerimi giyiyorum," dermiş. Ortak bir dostumuz aktarmıştı.

Yamanlar Kampı'na gidilirken denizden kopmayı dert etmezdim. Ormanı keşfetmek ayrı bir serüvendi. İyi anlaştığım yaşıtlarımla keyifli zaman geçiriyorduk, ormanda büyüklerle birlikte yapılan keşif yürüyüşlerinden hoşlanıyordum. Yemekler harikaydı, o kadar ki annemin elinde kalem kâğıt mutfığa gidip aşçılarından yemek tarifleri aldığını hatırlıyorum. Kıtık günlerinin sona ermesini kutlarcasına. Anlattıklarım orta gelirli bir ailenin yaşantıları. O zamanlar bizler için hepsi mümkündü. Kaldı ki Yamanlar Kampı belediyenin makul ücretli bir hizmeti idi.

Geceleri kampta da karartma vardı. Sonra bir akşam beklenmedik bir şey oldu. Aşağıda, İzmir ve Karşıyaka'nın ışıkları ışıltılı ışıltıya başladı, şaşırdık. O yıllarda mobil telefon ya da transistörlü radyo gibi şeyler olmadığından, ancak ertesi gün kamp otobüsü geldiğinde haberi alabildik. Japonya teslim olmuş, ta Pasifik'ten kalkıp bizi bombalama olasılığı sona ermişti. Atom bombasıyla ilgili dehşet hikâyelerini şehre dönünce öğrendik. Sonraki yıllarda, ülkenin başka yerlerinden bazı insanların savaş

günlerinde “çekilen sıkıntılar”dan söz ettiğini duyduğumda neden söz ettiklerini anlayamamışımdır. Naziler tarafından işgal edilmedik, şehirlerimiz bombalanmadı. Zaman zaman kahve, şeker gibi şeylerden yoksun kaldık, kötü ekmekler yedik, hepsi bu. Herkes işine gücüne devam edip ekmek parasını kazandı. Özgürlüklerimiz her zamankinden daha çok kısıtlanmadı. Tek adam iktidarı zaten ne zaman olmadı ki. Ama tiryakileri için kahrseverlik her zamanki gibiymiş anlaşılan, zaten hep vardı, hep olacak. Uyuşturucu bedava olunca talibi de çok oluyor.

Bir çocuğun savaş yılları anılarıydı bunlar, şartlara rağmen oldukça dertsiz. Yaz aylarında denizle haşır neşir, toprağı ve ormanı keşfetmek, sokakta doya doya oynamak, kılçıklı ekmekten nefret etmek, bombalayacak kimse kalmadığında oynanan kartma oyunu. Şimdi o deniz kirli, ormanlar kıyıda, toprağı kimyasallar katılmış, sokakta oynayan çocukların çoğı ekran karşısında tek başına. Savaş sona ereli yetmiş yıl oldu. Uygarlık baş döndürücü gelişmeler yaşadı. İlerledik mi geriledik mi sorusu kafamı karıştırdığından o sorudan uzak durmayı yeğliyorum. Geçmişte kıyametten söz edildiğinde, gezegenin sonunun geldiğı gün insanın da sonunun geleceğine inanılırdı. Son yıllarda türü yok olan canlı sayısı inanılır gibi değil. Doğabilimciler bunun böyle sürüp gideceğini, yok olacaklar listesinde insanın da olduğunu açıkça söylüyorlar. Yani kıyameti göremeyeceğiz, gezegen biz gittikten sonra da varolacak. Bizden kurtulduktan sonra da herhalde yeniden doğuş yaşanacak, gezegenin kendi yok oluşuna kadar. Son yıllarda insan, doğanın evcilleştirilemeyeceğini idrak etmiş gibi görünüyor. Çünkü doğa kendisine yapılanların bedelini bir süredir pahalıya ödetmekte, üstelik daha kötülerine hazırlandığını da açıkça belli ederek. Ama artık insan dönüşü olmayan bir yolda ve durmaksızın tüketmek zorunda, kurduğı düzeni başka türlü sürdürebilmesi mümkün değil. Gerekli gereksiz, ama sürekli yeni ürünler üretmek, varolan eskimeden yenisini edinmek. Tüketmek için daha çok talan etmek ve sadece gezegeni değil, stratosferi de çöplüğe çevirmek.

Uçaktan indiğimiz anda adam telefonunu kulağına götürdü. Bizi terminale götürecek otobüse yürürken konuşmaya başladı: “Şimdi Frankfurt’a indik, otobüse gidiyorum.” Otobüse binince “Otobüsteyim, terminale gidiyoruz.” İnince de “Şimdi bavulumu almaya gidiyorum,” diye devam etti. Cep telefonlarının yeni yaygınlaşmaya başladığı günlerdi ve böyle bir şeye daha önce tanık olmamıştım. Onu dinlemek zorunda bırakıldığım için rahatsız olarak. Neyse ki o bavulunu almaya giderken yollarımız ayrıldı, ben aktarma yapacağım uçağın kapısını aramaya yöneldim. Çocukluk ve ergenlik yıllarımda evlerde telefon yoktu, işyerlerinde kullanılırdı. Birbirinden uzak semtlerde oturanlar bile birbirlerini önceden haber vermeden ziyaret ederlerdi. Kimse de kapıda kalmazdı diye hatırlıyorum. Çünkü kimse huzuru bulunduğu yerden başka bir yerde arama ya da kalabalıklara karışarak yalnızlığını giderme ihtiyacı duymazdı. Zaman ve mekân bolluğu vardı. Komşular birbirlerini sık görürlerdi. Bahçeden bahçeye ya da kapı önlerinde. Öğleden önce çarşıya çıkıldığında da diğerleriyle karşılaşılırdı. Sonra evlere de telefonlar geldi, ama insanlar telefonla ilişkilerinde asla şimdiki gibi yüz göz olmaz, ne söylenecekse söylenir kapatılırdı. Zamanla şehirler arası telefon konuşmaları da başladı, santraller aracılığıyla. Sadece bu şehirler arası konuşmalarda avaz avaz bağırılırdı. Mesafe uzak olduğu için seslerini bağırarak duyurabileceklermiş gibi. İnsanlar başkalarının bu haline güler, konuştuklarında kendileri de bağırırlardı.

Dört ya da beş yıl önceydi. Sıcak bir öğle vakti ofisime gitmek üzere evden çıkıp yürümeye başladığımda farklı yönlerden gelen sesler duyup etrafıma bakındım. Sokakta yedi kişi vardı, yedisi de telefonda konuşuyordu, bağırarak. Çocuk, hayatının ilk yılının ardından ilk özerklik arayışlarını kendi başına denerken, bir yandan da sürekli annesini gözler. Annenin nerede olduğunu bilmek ihtiyacındadır, bilemediğinde kaygılanır. Yetişkin insanların cep telefonlarıyla ilişkisi de bazen bu tür bir güvenlik kontrolü ihtiyacından kaynaklanıyor olabilir düşüncesindeyim. Birbirlerinin nerede olduğunu bilme ve temaslarını sık sık tazeleme

ihtiyacında gibiler. Özerk olmayı öğrenememe belirtilerinden biri de “ayrılık anksiyetesi”dir. İnsanların artık beraber olduklarında da birlikte olduklarını hissedememeleri, ayrılık anksiyetesinin son zamanlarda neden daha sık yaşanır olduğunu açıklar sanırım. Beraberken yaşanan yalnızlık, tek başınalığın yalnızlığından daha ağır olabiliyor. Yalnızlığıyla yüzleşmemek için, beraber olmak istemediği insanlara katlanmaksa çok zor. Çoğu insan bunun farkında bile olmadığından, performans ağırlıklı beraberliklerin kısır döngüsüne kapılmış olmanın bunaltısını yaşamakta. Kendinden kurtulmak için, bilgisayar ekranına ya da cep telefonunun bağrış çağrış konuşmalarına sığınmak da insanı bu kısır döngülerden kurtaramıyor.

Bir sinema filminin yapım aşamalarıyla ilgili bir belgesel izliyordum. Filmin bir bölümü uzak geçmişte Fransa’da bir şatoda geçiyordu. Şatonun dekorları anlatılırken geçen “Ortaçağda insanlar üşümedikleri için...” ifadesi bana çarpıcı gelmişti, geçmişimi hatırlatarak. Kış aylarında, çocukluğumu geçirdiğim iki katlı yedi odalı evin sadece oturma odasında soba yanardı. Gece yatağa girerken buz gibi çarşafların yarattığı anlık şok dışında üşümezdik. Üşümekten şikâyet mi etmezdik diye düşünmüştüm önce. Sonra, dünyaya geldiğinde klimanın varlığını bilmezken, bazı insanların yaz aylarında soğutucu sistemler olmadan yaşayamayan nazlı varlıklara dönüştüğünü hatırladım. İnsanın teknolojiyle ilişkisindeki bu dönüşümler basit şartlanmalar mı, yoksa DNA’larımıza yansıyan evrimin bir parçası mı bilmiyorum. Kendi yaşam sürem içinde dahi insan zihninin sorun çözme kapasitesinin ve beden performansının gelişmiş olduğu çok açık. Buna karşılık, tüketim dünyası, onsuz yaşayamayacağımıza inandırıldığı-mız şeylerin sayısının giderek artmasına neden oldu. Bazılarımızı, gerçekten de o şeyler olmadan yaşayamaz hale getirerek kırılganlaştırması, belki de insan evriminin öteden beri varolan paradoksal niteliğinin bir göstergesi.

Doğadaki her varlık, kendine özgü iletişim yollarıyla sürdü-rülen bir ilişkiler ağının parçasıdır. Üstün olma hırsıyla vaktiyle

ait olduğu bütüne sırtını dönüp doğanın ortak dilini unutmuş olması, insanı zamanla iflah olmaz bir yalnızlığa sürükledi. Doğadaki diğerk varlıklar zamanla değışen çevre koşullarına göre mutasyon geçirerek günümüze kadar varlıklarını sürdürdüler. İnsanın nasıl olup da doğadaki diğerk varlıklardan üstün olduğu sanısına kapılmasına yol açan bir evrim geçirdiğini bilmiyorum. Evrendeki çoğı olay gibi rastlantı olabilir. Doğa insanı, doğanın gücünden hem korkar, hem de ona saygı duyar. Amerika yerlilerinin, bir zamanlar, akşam gün batarken ya ertesi sabah güneş tekrar doğmazsa kaygısı yaşadığı söylenir. Ama onlar, çevrelerindeki ağaçları kız kardeşleri olarak gördüğünden, uygar insanın yaşamakta olduğu türde derin yalnızlığı tanımaz. Doğa insanı doğadan korkar, biz ise birbirimizden. Bu, doğadan kopmuş insanın, kendisini en yalnız hissetmemesi gereken anlarda bile, derinlerini bir türlü terk etmeyen farklı bir yalnızlıktır, devası yoktur. Ebede kadar sürecektir bir lanet.

Yalnızlığın insanı birbirine muhtaç hale getirmesi, onu kırılğan bir varlığa dönüştürdü. Muhtaç olmak insanı korkutur ve kızdırır. Derinimizde biriken kızgınlık, insanları kaybetme kaygılarını da beraberinde getirir. Uygar insan zamanla iyice saçmalayıp, “birbirine sahip olarak” bu açmaza çözüm getirebileceği yanılgısına kapılınca, durumunu kördüğümüne dönüştürdü. Doğada hiçbir şey diğerkinin mülkü olmadığından, doğanın bilgeliğinden iyice uzaklaşan insanın bugün geldiği aşama işte tam da bu. Birbirinin tapusunu talep etme. Ardından gelen ve sürekli yaşamak zorunda olduğı hüsrarla.

Çocukluğumu geçirdiğim eve girildiğinde, geniş bir holle karşılaştınız. Sol tarafındaki duvarda palto ve şapka askısı, biraz ötesinde de kadranda Arap rakamları yazılı ve nedense Amerikan yapımı olan bir duvar saati. Saat başlarında çalar, dışarıda ses kirliliğı olmadığından çınlaması bütün odalarda duyulurdu, üst katta bile. Saatin vuruşları bizler için sadece bir eşlikçiydi, hoş bir sada. Zamanı öğrenmek için o saate bakan olmazdı, vapura yetişileceği durumlar dışında. Ev sahildeydi, ama o zaman-

lar bu bir statü sembolü değildi. Gerideki evler de denizi hisse-derdi, kokusu her yerdeydi. Bazı evlerin önündeki bahçeler, cephesi doğrudan sokağa bakan evlerin arka yüzündeydiler, bahçesiz ev yoktu. Doğal ağaçlık alanlar, top oynadığımız boş arsalar vardı. Herkese yer, her şeye zaman vardı. Zaten yıllardır bu hep böyleydi, yeni bir ev yapıldığına hiç tanık olmadım. Üniversiteye gitmek üzere oradan ayrılana kadar hiçbir şey değişmedi, insanlar genellikle aynı evlerde oturdular. Hırsız diye bir kavram vardı, ama kimsenin evine girdiğini duymadım. Cinayet sadece romanlardaydı. Her şey hep öyle kalacak duygusunun da şaşılacak bir yanı olamazdı.

Matriks o zamanlar da varmış, ama biz onun sadece toplumsal boyutunu yaşamakta idik. O dönemde toplumu baş taşeron olarak kullanan matriksin çok daha hınzır planları olduğunu da bilemezdik. Kendi adıma konuşursam, doğduğum andan itibaren toplumun beklentileri doğrultusunda şartlandırılmış olduğumu fark etmem bile hayli zaman aldı. Belirlenmiş formatlar dahilinde davranmamız beklendiğinden, hayatımızı şekillendiren birtakım ritüellerin dışına çıkmaya cesaret edememişiz. O günlerden şimdiye fazla bir şey değişmiş de sayılmaz. Bugün de bilinmeyenden korkup, biline sığınarak hayatımızı sığlaştırıyoruz. Başkalarının onayına sürekli ihtiyaç duyup, o onayı kaybetme kaygısıyla saçmalamaktan kaçınıyoruz. Saçmalamaktan kaçınmanın bir yolu olmadığından, hayatın sıradan tökezlemelerinde bile eziklik ve yenilgi duygusu yaşıyoruz. Hayatımızın sonuna yaklaştığımızda, yeterince saçmalamamış olduğumuz için pişmanlık duyarak.

Matriks bazı bilim alanlarında da kullanılan bir sözcük. Kime göre de Keanu Reeves'in başrolü oynadığı bir film. Bura-daki anlamıyla matriks, bir şeyin kendisinden kaynaklanan ve kendisinin şekillendirdiği, ama dönüp onu kuşatarak içine alan oluşumu tanımlamakta. İnsanın kendi yaratısı olan uygarlığın, onu kuşatıp şekillendirmesi gibi. Kanser hücresi misali bizi her yanımızdan sarmalayıp boğan matriks, insanın, doğanın kendi

mülkü olduğu sanısına kapılmasıyla yaratıldı. Doğadan uzaklaştıkça, daha fazlasına sahip olarak yalnızlığını giderebileceği yanılgısının kısırdöngüsüne takılıp kaldı. Bu kez de kendisi, sahip olma tutkusunun mülkü haline geldi ve bu matrikse kapitalizm denildi. Nedense, kapitalizmi kendi yaratmamış da o öylece oluvermiş gibi bir havada. Matriks, insanı kendi talepleri yönünde şekillendirmekle kalmaz, onu, bu şeklin onun gerçek kendi olduğuna da inandırır. Hilekârdır.

Matriks dokusu kapitalist hücrelerin artan istilasıyla genişledikçe, yerleşim modelleri de o doğrultuda oluştu, modern kentler, metropoller yaratıldı. Yaşanmaya başlayan zaman-mekân sıkışması sonucu, coğrafyasından yoksun bırakılan kent insanı, çevresini iç mekân olarak algılar oldu. Doğa insanı zamanı aya, güneşe, ağacın büyümesine göre algılar, çünkü zaman yaşadığımız çevreyle birlikte algılanabilir. İç mekân algısı nedeniyle bunlardan yoksun kalan kent insanı, zamanı birbirinden kopuk parçalar halinde yaşamaya başladı. Akışın yerini hız aldı. Oysa hız, zaman değil harekettir, üstelik insanın kendini algılamasına fırsat tanımayan bir uyuşturucu. Bütün bunların sonucu, hayatiyetin temeli olan “kaosun kenarında varoluş”, yerini sürüklenmeye bıraktı. Bir şeyler önde, biz peşinde.

Hayli zamandır, matriksin talepleri doğrultusunda geliştirilmeye başlayan değerler, tarihimizin günümüze kadar taşımış olduğu değerlerin de yerini almaya başladı. Geleneksel değerlerin çözülmesi, ahlaki değerlerin yitirilmesine neden olurken, maneviyata duyulan ihtiyaç arttı. Tek tanrılı dinler, zaman içinde felsefi boyutundan uzaklaşıp biçime indirgendiği, üstelik bazıları politik bir kimlik edindiğinden, yaşanan boşluk insanları çeşitli türde bağımlılıklara ya da fanatizme yöneltmekte. Kaldı ki yüzeysel matriks insanı, felsefi boyutu olan herhangi bir inancı zaten artık özümseyecek halde değil. Giderek artan sayıda insan varoluşunu uçucu madde formatında sürdürmekte. Tehyi Hsieh, vaktiyle “Batı Doğu’ya hayatını nasıl kazanacağını öğretebilir; ama zamanla nasıl yaşanacağını Doğu’nun ona göstermesini is-

teme durumunda kalacaktır,” demişti. Bu sözün altından hayli sular geçti. Artık kimse kimseye nasıl yaşanacağını öğretecek halde değil.

Matriksi yönlendirenler kimler sorusunun cevabı ise “Hiç kimse!” Silah ve uyuşturucu tacirlerinin de aralarında bulunduğu para hokkabazları bir şeylere hâkim görünseler de kimin kime egemen olduğu konusu çok karışık. Ülkeleri yönetenler matriksin uzantısı olmaktan öte bir güce zaten artık sahip değil, aracı konumuna indirgenmiş durumdalar. 1980’lerin başında Jean Baudrillard, *Sessiz Yığınların Gölgesinde* adlı kitabında, halkları, kendilerine sunulan her türlü bilgiyi emen sessiz kitleler olarak tanımlamıştı. Yöneticiler, matriksin talepleri doğrultusunda, kitlelere ters düşen uygulamalarda bulunmaya başladığından bu yana, sessiz Baudrillard kitleleri artık sık sık sokağa dökülür oldular.

CNN Int. ekranında Christiane Amanpour “*Information is power!* (Bilgi güçtür)” klişesini sık sık haykırıyor. Bilginin gücü mü tutsaklık mı olduğu sorusunu kimse sormuyor. Amerika yerlisi Lumbee Kabilesi’nin deyişiyle: “Günümüzde insanlar bilgiyi arar oldu, hikmeti değil. Oysa bilgi mazidir, hikmet ise gelecek.” Kaldı ki Amanpour’un bilgi dediği şey, yaşanarak edinilen bilgi değil. İngilizcede *knowledge* sözcüğü ile *information* arasındaki fark unutulmuş gibi.

Doğa insanı ya tıka basa yer, ya aç oturur. Amerika yerlilerinin geleneksel olanı ertesi güne yiyecek saklamaz. Avusturalya yerlileri anında ödüllendirilmeyecekleri işlere girişmezler. Geleceği düşünmeyen doğa insanının tarzında, sessizce yaşanan bir bilgelik vardır. Kutup kâşifi Peary, rehberlerinden birine “Ne düşünmektessin?” diye sorduğunda, rehber “Düşünmem gerekmiyor,” diye karşılık vermiş, “Bol miktarda etim var.” Antik Yunan’dan bu yana, dünya halklarının önemli bir bölümü, gerekmedikçe düşünmemenin bilgeliğine uzak ve yabancı. Susan Sontag bunu “İnsanoğlu Platon’un mağarasından bir türlü dışarı çıkamamakta, alışkanlığını sürdürerek hâlâ gerçeğin imgeleriyle oyalanıp dur-

maktadır” sözüyle dile getirmişti. Bana sorarsanız, o mağaradan hiçbir zaman çıkamayacak. Çünkü, geleceği düşünmeye başladığından bu yana, yaşamakta olduğu cenneti terk edip anksiyete dünyasına adım attı ve bundan böyle artık hep orada olma durumunda. Üzerinde kaygının ağırlığı, hırsın gerilimi, mülkiyetin tutsaklığıyla, doğa insanının sahip olduğu hayatıyeti yitirmiş bir halde yaşayacak. Gerekmedikçe düşünmeyen doğa insanına karşılık, matriks insanı düşünce üşüşmesi işgalindedir. Duygu dünyamızı fakirleştirip sezgilerimizi ve içgüdülerimizi körelterek. Bilgi bombardımanından sersemlemiş insan bunu fark edecek halde de değil.

Kendimizi “ben” olarak algılayabilmek, o anda içinde bulunduğumuz dünyayla birlikte olduğumuzu fark edebilmeyi içerir. Çünkü, dünyasız bir “ben” olamaz. Artan sayıda insanın, dünyasıyla arasında örülen duvarlardan ötürü, “ben ve ben” ya da “ben ve benim şeylerim” ilişkilerine kilitlenmiş olması günümüzün ciddi bir varoluş sorunu. Teknoloji matriksin son zamanlardaki favori uzantısı. Bizi varolmayan dünyalara götürüyor, tiryakisi yapıyor. Yalnızlığımızı derinleştiriyor, sonra da yalnızlığımıza çare oluyor. Doğanın acelesi yoktur, birlikte akarsınız. Teknoloji koşar, peşinden sürükleniriz. Nereye gidilmekte olduğunu ne o ne de siz bilir. Toplu halde yaşamamızın gereği, başkalarının haklarına da saygılı olmak adına, kendimizi geriye çekmeyi seçtiğimiz durumlar, toplumsal bir varlık olarak kendimize saygımızı artırır. Kendimizi ortadan silme boyutuna ulaşan beklentiler ve zorlamalarla karşılaştığımızda ise Richard Dreyfuss’un oynadığı, bir zamanların kült filminin adıyla, *Whose Life Is It Anyway?* / Kimin Hayatı ki Bu? sorusunu sorma zamanı gelmiş olabilir.

Birbirine aşırı muhtaç hale gelen insan, topluluklardan toplumlara dönüşünce, toplumların karmaşık dinamiklerine çözüm amacıyla bugüne kadar geliştirdiği politik modellerin hiçbiri başarılı olamadı. Kendiyle ve dünyayla kavgalı insan sayısı giderek arttı. Yakın geçmişte Noam Chomsky’nin bir tweet’iyle karşılaştım: “Bana göre,” diyor Chomsky “anarşizm en gelişmiş politik

düşünce tarzıdır.” Anarşizm çoğu zaman kaos ve düzensizlik, hatta orman kanunu olarak da algılanabildiğinden, politik anlamda anarşi terimine açıklık getirmem gerek.

Anarşizm, Antik Yunancada “an”(-sız) olumsuzluk eki ve *archos* “yönetici” sözcüklerinden türetilmiştir, yöneticisiz anlamına gelir. Toplumsal otoritenin, tahakkümün, gücün ve hiyerarşinin tüm biçimlerini bertaraf etmeyi savunan çeşitli politik felsefeleri ve toplumsal hareketleri tanımlar. Anarşizm, her koşulda her türlü otoriteyi reddeder. Merkezi politik yapılar, üretim araçlarının özel mülkiyeti ve ekonomik kurumlar yerine, toplumsal ilişkilere dayanan gönüllü etkileşim ve özyönetimi savunur. Özgürlük ve otonomi ile belirlenen bir toplumu arzular. Bireylerin alınan kararlardan etkilendikleri ölçüde söz sahibi olmasını ifade eder. Zorlayıcı kurumlara ve toplumsal bazı hiyerarşilere karşı olmak anarşizmin temel ilkesidir.

Doğama uygun olduğundan kendime yakın bulduğum bir model olan anarşizmin gerçekleştirilmesi mümkün olamayacak bir ütopya olduğunu düşünürken geçen yaz beklenmedik bir şey oldu. Gezi Parkı’nda çevreci direniş amacıyla bir araya gelen çoğu genç bir grup insan, olayı kendiliğinden ve nasıl olduğu anlaşılamadan bir yaşam modeline dönüştürdüler. Anarşizm modeliyle çok örtüşen bir olguya. Ömrümde ilk defa gönülden özdeşleşebildiğim bir modelin bu kadar yakınımda hayat bulması benim için heyecan verici oldu. Üstelik bir adı da yoktu. Otorite kurumları ve toplumun bir kesimi orada yaratılan yaşam modelini anlayamadılar. Anlamaları beklenemezdi. Olayı sempatiyle karşılayanların ve destekleyenlerin bir bölümünün de kavrayabildiklerini sanmıyorum. Dünyanın çeşitli yerlerinden bazı insanlar, televizyonda ya da sosyal medyada izlediklerinden orada yaşananlarla sezgileri aracılığıyla özdeşleştiler. Sonlandırılmış olması ve ardından orada yaşananlarla ilgisi olmayan farklı nitelikte olayların yaşanması da bence artık önemli değil. Çünkü yaşandı, bazılarımızda kalıcı bir iz ve insanlığın geleceğiyle ilgili umut bırakarak.

Modern fizikçilerden biri “Bir ile bir iki eder dediğimizde ‘ile’yi genellikle unuturuz. Oysa, aralarındaki sessizlik olmasa çan seslerini duyabilir miydik?” demişti vaktiyle. İnsanlığın bugün geldiği aşamada o sessizlikler giderek zor fark edilir halde, çan seslerini zaman zaman kakofoniye dönüştürerek.

Artık gitme zamanı. John Lennon’un anlattığı çilek tarlalarına. Ya da belki Mojave Çölü’nün ıssızlığındaki Bağdat Cafe’ye.* Her yolcu kendi yolunda gerek. Cümleten iyi yolculuklar!

* Percy Adlon’un kült filmi, 1987.

METİS YAYINLARI

Engin Geçtan
KİMBİLİR?

Kimbilir?, Engin Geçtan'ın psikiyatri alanında kırk yıldır sürdürmekte olduğu çalışmaların bu aşamasında, psikiyatride, ülkemiz insanına ve bugün kaosu kenarında yaşanan süreçlere bakışını dile getiriyor. Bir bakıma, yazarın geçmişte yazdığı *İnsan Olmak ve Varoluş ve Psikiyatri* adlı kitapların çağımızı yansıtan bir devamı olarak da nitelendirilebilir.

“Klasik psikanalizin temel amacı, kişinin içgüdüsel istekleri ile toplumsal bir varlık olarak kendisinden beklenenler arasında bir uzlaşma yaratmaya çalışmaktır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında toplumların da ‘hastalanabileceği’ fark edildiğinde, ‘normallik’ tanımında topluma uyum ölçütünden giderek vazgeçildi ve normalliğin bir süreç olarak tanımlandığı, daha esnek bir orta yol bulundu. Ve zaten ardından, olmakta olanlara olmaması gerekir demenin pek anlam taşımadığı bir çağa girildi. Biçimsel olarak şöyle ya da böyle yaşanması gerektiği tarzında modellerin geçerliliğini yitirmekte olduğu bir dünyada, ortak bir niteliğimiz bizi her şeye rağmen kaosu kenarında tutabiliyor: Binlerce yıldır süren toplumsallaşma süreçlerinin sonucu edindiğimiz ve sağduyu adını verdiğimiz sezgisel gücün genetik kodlarımızı işlenmiş olması.” – *Engin Geçtan*

METİS YAYINLARI

Engin Geçtan

ZAMANE

“Askeri darbenin ardından otorite figürlerine ve kurumlarına karşı tepkiler sindirilmişti, ama daha uzun vadede bunun yerini farklı ve çoklu dinamikler aldı. Artık siyasi ya da toplumsal bir kutuplaşma olduğunda, şaşırtıcı bir hızla karşıt bir kutup odağı oluşmakta. Bu bir bakıma yoğun bir dinamizmin de ifadesi, tabii beraberinde bir soruyla birlikte. Bu dinamikler bizi ileriye doğru mu taşıyor, yoksa kısırdöngüye kapılıp sürüklenmemize mi neden oluyor? Yönetilen ülkeden neredeyse bağımsız, kendi kendini ileriye taşıyan bir başka ülke de var gibi. Psikoterapide de zaman zaman mehteran yürüyüşüne benzer bir süreç yaşandığından benim için oldukça bildik. Askeri darbe olmasaydı neler yaşardık sorusunun cevabını ise hiçbir zaman bilemeyeceğiz.”

Engin Geçtan geniş bir zaman aralığında, Türkiye’de yaşanan süreçlere uzmanlık alanı olan psikiyatri perspektifinden bakıyor, toplumun ve bireylerin değişmesine dair değerlendirmeler ve yorumlarda bulunuyor.

Otorite, öfke, sıkışmış kızgınlıklar, persona ve gölge, özerklik, kimlik sorunları, çocuk yalnızlığı gibi konularda söz alırken aynı zamanda klinik deneyimlerinden gözlemler de aktaran Geçtan’dan zamane hallerine yılların birikiminden bir bakış.

